

MÜASİR AZƏRBAYCAN NƏSRI

Etimad Başkeçid
Min yol mənə söylər...

**Etimad
Başkeçid**

**Min yol
mənə söylər...**

roman və hekayələr

Bakı
Mütərcim
2012

Redaktoru: **Rövşən Ramizoğlu**

Etimad Başkeçid. Min yol mənə söylər... *Roman və hekayələr*.
– Bakı: Mütərcim, 2012. – 212 səh.

«Min yol mənə söylər...» romanında Sovetlər Birliyinin süquta uğradığı vaxtlarda Moskvada oxuyan azərbaycanlı tələbənin həyat hekayəti nəql olunur. Romanda həyati daosizm motivləri bədii işarə sisteminin elementləri qismində çıxış edir və qəhrəmanın özü dao-yol arxetipinin relikt cizgilərini daşıyır. Bu, dövrün epik mənzərəisini tamamilə fərqli bir baxış bucağından təsbit etməyə imkan verir...

ISBN 978-9952-28087-6

© Mütərcim, 2012
© E. Başkeçid, 2012

Min yol mənə söylər...

(Roman)

Altun başlı ban ev vergil...

Kitabi-Dədə Qorqud

Hər kəs qeybi könlünün aydınlığı

və cilası nisbətində görür.

Mövlana Cəlaləddin Rumi

Uçmaq, şahin-şonqar kimi havalanmaq istəyi ta bineyi-qədimdən insanın varlığına hakim kəsilib. Hekayətimizə başlamazdan öncə bir-ki kəlmə bu barədə danışsaq yerinə düşər, çünki bu məsələnin haqqında danışacağımız hadisələrlə bağlılığı var.

Ol zamanlarda, hələ təyyarə, helikopter, nə bilim, deltoplan kimi icadların mövcud olmadığı vaxtlarda insanlar yuxularında və nağıllarda uçurdular. Bir az sonrakı dövrlərdə bunun elə də ağlasığmaz iş olmadığını kəsdirən qələm əhli öz təxəyyülündə, indiki dillə desək, uçan obyektlər yaratmağa başladı. Herodotun hekayətlərində adamlar qartalların belində uçurdularsa, artıq 1650-ci ildə Sirano de Berjerakin Aya uçan qəhrəmanı əməlli-başlı raketə minmişdi. Sviftin uçan adası Laputanı da bura əlavə eləsək mənzərə bir az da aydınlaşar.

Bəli, insan oğlu həmişə uçmaq arzusunda olub. İnsan oğlu deyəndə, əlbəttə, son nəfərinədək bütün bəşəriyyəti

nəzərdə tutmuram. Nədən ki, həmişə hər yerdə olduğu kimi, burada da müəyyən istisnalar var və atam Mehdi oğlu Musa da məhz belələrindəndir. Atamın uçmaqla heç arası yox idi. Bir dəfə, mən Moskvada, ali məktəbdə oxuyarkən atam da mənimlə getməli oldu. Moskva da ki, bura deyil, ora deyil, təxminən üç min kilometrlik yolun o başında yerləşən bir yerdir. Düzdür, ora qatarla da getmək olar, avtobusla da, ancaq razılışın ki, üç günlük yolu üç saata qət eləyən gül kimi təyyarəni qoyub qatara yüklənməyin də adı yoxdur. Amma bunu mən deyirəm, bu məsələdə atamın fikri tamam başqadır. Qərək, yola düşmək vaxtı gələndə atam iki ayağını bir başmağa dirədi ki, qatarla gedəcəyik, vəssalam! Mənim daşdan keçə biləcək arqumentlərim, dəlil-isbatlarım heç şeyə yaramadı. Onu heç tərəddüdə belə düşürə bilmədim.

– Allah məsləhət bilsəydi insanları qanadlı yaradardı!
– O, təyyarəyə minməyəcəyinin səbəbini belə izah elədi, göyün bir qatı... Nə olar, nə olmaz...

– Amma Allah insanları təkərli də yaratmayıb, – mən hələ də onu fikrindən daşındırmağa ümid edirdim, – bu məntiqlə biz Moskvaya yayaq getməliyik.

Atam müqəddəs Ramazan ayında küfr eşitmiş möminlər kimi üz-gözünü turşutdu:

– Sən hər şeydə məntiq axtarma! Bu bir. İkincisi də, məlumun olsun, böyük işlər məntiqlə görülür.

«Ola bilsin, doğrudan da, böyük işlər məntiqlə görülür, ancaq axı biz böyük işlər görməyə hazırlaşmırıq. Biz sadəcə A məntəqəsindən B məntəqəsinə getməliyik və bunun üçün ən rahat yol hansıdırsa, onu seçməliyik, vəssalam!» – fikirləşdim. Amma dilimə gətirmədim. Çünki bu deyişmə bir az da uzansaydı atam bunu tərəfimdən sayqısızlıq, hətta dikbaşlıq kimi qiymətləndirə bilərdi ki, bu da planlarıma daxil deyildi. Daha doğrusu, bunu heç vaxt özümə rəva görməmişdim. Həmin gün ilk dəfəydi ki,

atamla bağlı qəribə hisslər keçirirdim. Sən demə, onun da fobiyası varmış. Mən, əlbəttə, öz atasını dünyanın ən güclü adamı hesab eləyən uşaq yaşından çoxdan çıxmışdım, amma bununla belə onu yetərincə iradəli, qorxu-ürkü bilməyən sərt bir adam bilirdim. İndi, «Axilles dabanı»nı aşkarlayandan sonra ona bir qədər başqa gözlə baxmağa başladım. Elə bil aramızdan böyük bir sirr pərdəsi qalxmışdı və bu üzdən atamla daha da doğmalaşmışdıq.

Beləcə, bu dəfə Moskvaya göydən düşmək mənə müyəssər olmadı...

Düz üç günlük yorucu yolçuluqdan sonra Tbilisi – Moskva qatarı şəhərin cənub-qərbindən girib yavaş-yavaş «Kursk» vağzalına doğru irəliləməyə başladı. Şəhərin bu hissəsini onun astar üzü hesab eləmək olar. Yöndəmsiz tikililər, həyətlərdə necə gəldi saxlanmış maşınlar, yol boyu sıralanmış ağaclar və onların başı üstündən maraqla bizə sarı boylanan göydələnlər... Vaqonun pəncərəsi önündə su kimi ləpələnən bu yad landşaftı seyr etdikcə içimi get-gedə şiddətlənən bir gizilti sarırdı. Bir neçə gündən sonra atam da qayıdıb gedəcək və mən bu çoxmilyonlu şəhərdə başından bağlanmış kimi yalnız qalacağam. Nə deyirsən de, təyyarəylə getməyin yerini heç nə verməz. Birincisi, rahatdır, mənzil başına tez çatırsan, günlərlə gözünü barmaq qalınlığında toz basmış pəncərələrə zilləyib oturmağı olmur. El arasında beləcə boş-bekar oturmağa «çanaq içi çıxarmaq» deyirlər. İkincisi də ki, sənə elə gəlir, elə bil evdən çox da uzaqlaşmısan və indi mənim keçirdiyim hisslərə tutulmursan.

Artıq mənzil başına çatmağa lap az qalmışdı. Gözümü pəncərədən ayırıb atama baxdım. O, vaqondakı yır-yığışdan xəbəriz, arxasını arakəsməyə söykəyib oturduğu yerdəcə yuxuya getmişdi. Vaqon yırğalandıqca başı yüngül

taqquiltıyla arakəsməyə dəyirdi və bu vaxt atam bir anlığı gözlərini açaraq yenidən huşa gədirdi.

Bir azdan vaqonumuzun tösmərək, donqarburun bələdçisi əlindəki topa açarları oynada-oynada qapının önündə peyda oldu və qarnını irəli verərək qışqırdı:

– Vağzala çatmağa yarım saat qalır, döşəkağlarını, adyalları yığışdırıb təhvil verin!

Atam bələdçinin anqırtını xatırladan səsindən diksinərək, yerindən dik atıldı. Elə mən özüm də səksəndim.

– Üç gündür yol gəlibsən, yatıb dincələydin də! – Deyəsən bələdçi atamın tələsik ayağa durduğunu görüb, bunu onun ağciyər adam olması kimi yozmuşdu və indi onu tamam qaralamaq istəyirdi. – Yatalağa tutulmusan, nədir?

Atamın üzü bir anlığa, tək bircə anlığa dəyişdi və yenidən öz əvvəlki halını aldı. Sanki avaranın birisi sakit havada dənizə daş fırlatdı, amma suyun üzünün qırışmağı ilə açılmağı bir oldu. Ancaq mən atama yaxşı bələd idim, bildirdim ki, hansı yollasa mütləq bu donqarburuna öz yerini göstərəcək. Odur ki, heç qımıldanmadan oturduğum yerdən onları seyr etməyə başladım. Atam tövrünü pozmadan, olduqca sakit, mülayim bir səslə bələdçini içəri dəvət elədi:

– Bacıoğlu, bircə dəqiqəliyə bəri dur, səndən bir söz soruşmaq istəyirəm.

«Bacıoğlu» mən tərəfə qıyqacı nəzər salaraq bir qədər tərəddüdlə addımını içəri qoydu, ötkəm səslə:

– Nədi, nə soruşacaqsan? – dedi. Sanki «yatağını yığışdırmamısan, hələ bir söz də soruşursan!» demək istəyirdi.

– Bacıoğlu, döşəkağlarını, adyalları kim yığışdırmalıdır, sərnişin, yoxsa bələdçi? – Atam həmin ki həlim səslə soruşdu.

Bələdçi xeyli təəccüblə gözlərini bərəltirdi:

– Kim yığışdırmalıdır, əlbəttə sərnişin!

– Yalançının anasını, var-yoxunu..., – Atamın nə səsində, nə də üzünün ifadəsində zərrə qədər də dəyişiklik hiss olunmurdu. Bələdçi zəndlə onunla üzbəüz dayanmış bu çəlimsiz kişini başdan-ayağa süzdü. Sanki indi nə etməli olduğunu götür-qoy edirdi. Sonra əlindəki topa açarları pencəyinin cibinə saldı və ona doğru yönəldi:

– Təkrar elə, görüm nə dedin? – İndi bələdçinin burunu, başı və ələlxüsus da qarnı bayaqından daha iri görünürdü.

– Dedim ki...

Atama sözünü bitirməyə imkan vermədim, çünki bir az da yubansaydım hadisələr tamam məcrasından çıxa bilərdi. Ehmalca bələdçinin qolundan tutaraq dedim:

– Bura bax, mən bu kişinin oğluyam haa...

Bələdçi birdən-birə duruxdu, matdım-matdım gah mənim, gah da atamın üzünə baxmağa başladı. O, indi də-nizə daş fırladan avaradan daha çox suda boğulana bənzəyirdi – tez-tez udqunur, çeçəyir və başını yersiz yerə qovzayırdı.

– Nədir, məni döyəcəksiniz? – Bələdçi yerindən tər-pənməyə belə ürək eləmirdi.

Atam dalı-dalı gedib yerinə oturdu, nəyə görə məni məzəmmətlə süzərək yenidən yönünü bələdçiyə çevirdi:

– Düzünü de, heç döyüldüyün olubmu?

– O qədər... dədəm iki gündən bir meyitimə vururdu! – Bələdçi dolayısıyla döyülməli adam olduğunu boynuna aldı və hırıldadı.

– Görürsən? – Atam əllərini yana açaraq havada yellədi, – deməli, adamı döyməklə adam eləmək mümkün deyil!

«Bəli, uca Dao olduqca böyükdür,

Özü özünü yaradandır, hərəkətsiz hərəkət eləyəndir,

Bütün zamanların əvvəli və axırındır,
Yerdən də, göydən də əvvəl doğulub,
Zamanı boydan-boya sükuta qərq eləyəndir,
Əsrlərin içindən maneəsiz ötəndir,
O, Günbatanda böyük Konfutsiyə elm öyrətdi,
Gündoğanda isə Qızıl adamı imana gətirdi,
Nəsil-nəsil müdriklərin bir-birinə ötürdüyü
Bütün təlimlərin əcdadıdır
Və bütün sirlərdən daha möhtəşəm bir sirdir»

İnstitutumuzun fəlsəfə tarixi müəllimi Asparux Volgin qədimlərə aid dao mətnini elə vəcdlə, elə pafosla oxuyurdu ki, sanki Gündoğanda imana gətirilən Qızıl adam onun özüdür. Asparux Qriqoryeviçin yaşı səksəni ötmüşdü, balacaboy, arıq-quru bir adamdı. Özünün dediyinə görə qanında altı-yeddi millətin qarışığı vardı. Tir-tir titrəyən şəhadət barmağını havada oynadaraq daonun mərifətlərini sadaladıqca onun qanında çinli qarışığının da olmasını asanca təxmin etmək olardı. Hələ heç kəs Asparux Qriqoryeviçin harasa tələsdiyini görməmişdi. Üstəlik, hədsiz dərəcədə xırda addımlarla yeriyirdi. Belə addımlarla yeriyib əbədiyyətin özünə də yetişmək mümkündür.

Bəli, böyük Dao hər şeyi öz kamına çəkir, hər şeyi udur və hər şeyi həzm eləyir. Çünki dünyada dayanıqlı və hürr ola biləcək heç nə yoxdur. Sənin əqli yetənəklərin, heç olmasa öz şüurunda hər şeyi yerbəyer eləmək cəhdlərin də o cümlədən. Sonra Asparux Qriqoryeviç bir az da in və yan barədə danışdı və nitqini «Dao de dzin»dən hansısa alleqorik bir hekayət söyləməklə tamamladı. Doğrusu, diqqət kəsiləmsən də, onun söylədiklərindən elə də çox şeylər anladım. O üzdən də indi özümü mühazirəsini bitirib kiçicik addımlarla qapıya doğru yönələn Asparux Qriqoryeviçin yanında xəcalətli adam kimi hiss edirdim. Ancaq belə baxanda məni də qınamalı deyil – cəmisə iki gündür ki, Mos-

kvadayam, hələ üzüm öyrəşməyib. Bu tərəfdən də bu saat atam məni institutun həyətində gözləyir.

Pilləkənləri qaçaraq düşüb, həyətə çıxdım. Atam Gertsenin həyətin ortasında qoyulmuş heykəlinin önündəki skamyada oturmuşdu. Çiyinə və dizlərinin üstünə ağaclardan düşən sarı yarpaqlar qonmuşdu. Moskvanın payızından keçməyəsən – hər tərəf rəngi soluxmuş yarpaqlara qərq olur. Atama sarı gedə-gedə əl elədim, ancaq cavab vermədi... Yaxınlaşıb sakitcə böyründə oturdum – onu yuxu aparmışdı. Üst-başını yarpaqlardan təmizlədim. Bir müddət beləcə yanaşı oturduq. Bir azdan institutun həyəti tamam boşaldı və ətraf sükuta daldı. Son günlər olub-bitənlər barədə fikirləşmək üçün bundan münasib yer ola bilməzdi. Rahatca əyləşərək kənddən çıxıb, ta bu skamyada əyləşdiyimiz vaxtəcan yaşadıqlarımı xatırladım və sonda atamın üzərində dayandım...

Atam Moskvaya öz kefindən gəlməmişdi. O, burada müayinə və lazım gələrsə müalicə olunmalıydı. Belə baxanda sapasağlam adam idi, ancaq son aylarda qəribə bir mərzə tutulmuşdu – gündüz, gecə, elə hey yatmağı gəlirdi. Bunun necə naqolay bir iş olduğunu söyləməyə belə ehtiyac görmürəm. O, hətta bir dəfə sinifdə, yazı masasının arxasındaca yuxulamışdı və bundan sonra düz otuz il müəllimi olduğu məktəbdə sinfə girməyi özünə ar bilirdi. Beləcə ömrü boyu hər mələlin üstünə quşqusuz gedəsən, sonda isə öz yuxularının əlində aciz-avara qalasan – o bunu heç cür sinirə bilmirdi.

Bir azdan atamın pencəyinin qolundan tutub silkələdim:

– Usta, usta!..

Atam gözlərini açıb şaşqınlıqla ətrafa boylandı, sonra məni görüb sakitləşdi və əl-üzünü yuyurmuş kimi ovücləriylə sifətini ovuşdurdu:

– Çoxdan gəlmisən?

– Bir saat olar.

– Hm! – Onun üz-gözündən yorğunluq tökülürdü. –
Hə, nə var, nə yox?

– Mən tərəfdə yaxşılıqdı, nə olmalıdı ki? Həkimə get-
dinmi?

– Getdim.

– Nə deyir?

– Hələ heç nə. Analiz-filan götürdülər. – O, könülsüz
cavab verdi və əlini institutun binasına tuşladı, – bu nə
balaca institutdu belə, iki siçan boğuşsa biri tələyə düşər.

– Bu bina əvvəllər bu kişinin evi olub, – Gertsenin
heykəlinə işarəylə dedim, – Bu sağ tərəfimizdəki tikili isə
onun at tövləsiymiş, indi kitabxanadır.

– Belə de... – Atam qanrılıb diqqətlə Gertsenin qra-
nitdən yonulmuş sifətinə baxdı, – adamı malından-mül-
kündən eləyirlər, sonra da özünə heykəl qoyurlar, yaxşı
işdi, vallah! Nə isə, axşam olur, gedək daha.

O, birdən-birə ayağa durdu, sanki icazəsiz başqasının
həyatına girdiyinə görə təlaşlanırdı. İnstitutun həyatindən
çıxıb sola burulduq və Tver bulvarı ilə üzüyuxarı, Puşkin
meydanına doğru getməyə başladıq. Artıq havalar soyu-
mağa başlamışdı, sərin külək əsirdi. Moskvanın payızı –
bizim qış, fərqi yoxdur. Gedə-gedə atam başını çevirib mə-
ni başdan-ayağa süzdü:

– Sənə isti əyin-baş almaq lazımdır.

– Hələ qışa çox var, usta, alarıq, – tələsik dedim. –
Məni də özünə bir dərd eləməsini istəmirdim.

– Qışdır da, qış bə nə təhər olur?

– Oo... Sən qış görməmişən, usta, – ötənlik təcür-
bəmdən çıxış edərək, dünyagörmüş adam ədasıyla dedim,
– təsəvvür elə, tüpürürsən, tüpürçəyin havadaca donur.

Atam ikrahla üzünü turşutdu:

– Elə tüpürülməli yerə oxşayır. Vaxtında sözümə baxmadın, indi gül kimi Bakıda oxuyurdun, gərək elə Ədəbiyyat institutundamı oxuyaydın?

Onun sualını cavabsız buraxdım, çünki bunun böyük ölçüdə ritorik sual olduğunu o özü də yaxşı bilirdi. Bakıda ali məktəbə girmək üçün ya gərək vunderkind olasan, ya da müəllim «qa» deyəndə ona ət, «qu» deyəndə isə su vermək imkanın ola. Mən bu şərtlərin heç birinə cavab vermirdim.

Puşkin meydanını keçib «Lenkom» teatrının binası önünə gəldik. Buradan trolleybusla Ostankino qülləsinin yaxınlığında yerləşən institut yataqxanasına getməli idik.

«Lenkom»un kassası önündə əməlli-başlı qələbəlik idi. Adamlar ikibir-üçbir yığışb söhbətləşir, siqaret çəkir və ora-bura gəzişərək teatrın qapılarının açılmasını gözləyirdilər. Binanın bütün pəncərələri alışıb yanırdı. Üst mərtəbənin işıqları daha gur və rəngbərəng idi, aşağı mərtəbəyə endikcə işıqlar öləziyir, sanki qaranlığa qovuşurdu. Bu işıq dizaynı, heç şübhəsiz, «Lenkom»un ekstravaqant rejissoru Mark Zaxarovun yəhudi beyninin məhsulu idi – onun teatrı axşamın toranlığında yad planetlərdən gəlmiş naməlum obyektə oxşayırdı. Bina sanki yerdən bir neçə metrlik yüksəklikdə havadan asılı qalmışdı və elə bil, bir azdan önünə yığışmış adamları da içinə alıb, uçub gedəcəkdi. Bu adamların sifətlərinə, təhər-tövlərinə diqqət yetirsəniz, onlardan hansının tamaşaya, hansının kosmik tura bilet aldığını asanlıqla ayırd edə bilərdiniz.

– Onuncu dəfədir ki, bu tamaşaya gəlirəm, Zaxarov dahidir! – Silindri hündürboy kişi yoğun səslə ətrafındakılara bəyan elədi və əlindəki siqaret kötüyünü yerə ataraq dabanyla tapdadı.

– Dahi də sözdür?! – Onun yanındakı bürüşük arvadın səsi daha çox siçan civiltisinə oxşayırdı.

Düşündüm ki, görəsən bu iki tip duet oxusalar necə alınar, amma bir yana çıxara bilmədim. Atam zəndlə tama-

şanın afişasına baxırdı. Afişanı oxuyub-bitirdikdən sonra üzünü mənə tutdu:

– Bu nə tamaşadı belə – «Yunona və Avos»?

– Bizim «Leyli və Məcnun» kimi bir şeydir, – dedim. Bu tamaşanı adda-budda televizorda izləmişdim.

– Bəs Zaxarov kimdir, bunların Füzulisidir? – deyən, rus dilini yaxşı bilmədiyindən, atam afişanı dürüst anlamamışdı.

– Yox, kosmik gəmi konstruktorudur. – Şeytanın dürtməsilə yarızarafat-yarıcciddi cavab verdim.

Atam mənim nə dediyimi anşıranacan qəfildən yağış çilədi və dayanacaqda trolleybus gözləyənlər Zaxarovun «müşətiləri»nə qarışaraq yaxınlıqdakı ərzaq mağazasına doluşdular.

Moskvalılar yağışdan qorxuqları kimi bəlkə də heç nədən qorxmurlar. Elə bil qışın ayazında alman ordularına qarşı dirəşən bunlar deyilmiş. Küçə birdən-birə kimsəsizlədi. Guya göydən yağış deyil, bomba yağır. Atamla mən teatr binasının divarına qısılmışdıq – çəpəki düşdüyündən yağış buranı tutmurdu.

– Dayılar! Dayılar! Kömək eləyin, xahiş edirəm, kömək eləyin! – Birdən hardansa boğuc uşaq səsi eşidildi. O, sanki başqaları eşitməsin deyə alçaqdan fəryad edirdi və buna görə də səsi nazik borudan sürətlə çıxan havanın səsinə xatırladırdı.

Atam təəccüblə üzümə dikildi:

– Allah, Allah!..

– Kömək eləyin, xahiş edirəm!

Bu dəfə uşağın səsi get-gedə şiddətlənən yağışın uğultusuna qarışaraq daha zingiltili çıxdı. Mən bu cür şikəstə zingiltini yalnız bir dəfə, lap körpə çağlarımda eşitmişdim. Bunu qoyub ona getsəm də, bu səsin hardan yadlaşımında ilişib qaldığını sizə danışmalıyam.

...Onda mənim dörd, ya beş yaşımlı olardı. Onda elə dünyanın özü də təxminən həmin yaşlardaydı. Dünyada nə oğru vardı, nə quldur, nə əzən vardı, nə əzilən, nə acından ölənlər vardı, nə də ki, artıq çəkiddən əziyyət çəkən. İnsanlar da ağac, ot, daş, rüzgar və ya bax, bu payız yağmuru kimi təbiət hadisəsi idilər. Və mənim heç ağıma da gəlməzdi ki, günlərin bir günü böyüyüb aşağıdakı məzmununda şeir yazacağam: «haçan ki, yer göylə birləşəcək, min səbəb olacaq bir ucuz ölümə, ac acından öləcək, tox toxundan, it yalnız itin günündə öləcək»... Lap belə induizm və bir az da Konfutsi ruhunda yazılmış bir şeir. Burada itin adını nahəqdan tutmadım. Bir dəfə, dünyanın həmin bakirə vaxtlarına təsadüf edən uşaqlığımda, ailəliklə Aran Borçalının Kəpənəkçi kəndinə, bibimlə qonaq getmişdik. Kəpənəkçi Qazaxdan Başkeçidəcənlər uzanan ana yolun yaxasına düymələnib düzülmiş kəndlərdən biridir. Tozlu-torpaqlı və həm də çox səslili-küylü bir yerdir. Nə isə, sözümdə deyil. Atam öz sevimli 06-sını həyətə saldı və biz bibimin bütün külfətinin artıq ayaqda olduğunu gördük. Dədə-baba qaydasıyla uzun illərin həsrətliləri kimi görüşüb-öpuşdük. Hər şey ötən dəfəki kimi idi, tək bircə şeydən başqa. Bu xoşgəldini müşaiyət eləyən şadyanalıq nidalarına xısnıxısnı uşaq aqlamasını xatırladan qərribə bir səs qarışmışdı. Səsin gah artaraq mırıltıya çevrilən, gah da getdikcə nazilib yox olan minor tonu heç bu görüşün havasıyla uyuşmurdu. Öz uşaq aqlımla nə qədər fəhm elədimsə də, bu səsin kimə aid olduğunu və haradan gəldiyini kəsdirə bilmədim. Ta o vaxtaca ki, bizim şərəfimizə düzənlənmiş ziyafət başa çatdı və anamla bibim süfrəni yığışdırdılar. Bibim artıqlarımızı sellofan paketə doldurub ərgən qızı Aysənə verdi: «Bu da Qarapetin payı, apar ver öynələnsin, bəlkə səsinə kəsdin». Aysənə torbanı götürüncə sövq-təbii yerimdən durub mən də ona qoşuldum. Ürəyimə dammışdı ki, bu Qarapet hər kimdisə, onun bayaqdan qulağımı cırmaqlayan səs-

lərlə əlaqəsi olmalıdır. Həyəti keçib evin arxa tərəfindəki bağa adladıq. Bağın çəpərinin dibinə ağzı üstə çevrilmiş böyük bir ləyən qoyulmuşdu. Bəli, səslər açıq-aşkar bu ləyənin altından gəlirdi. Ayşən ləyənin bir tərəfini azacıq yuxarı qaldırdı və yeyəcəkləri onun altına itələyərək tez də yerinə qoydu.

«Ayşən, bu ləyənin altındakı kimdir?»

«Küçükdü, dayna, gözümün işığı, səsindən tanımadınmı?»

«Bəs o, niyə ağlayır?»

«Hələ balacadı, dayna, gözümün işığı, ağıl kəsmir».

«Bəs onu niyə ləyənin altında saxlayırsınız?»

«Böyüyəndə yaxşı it olsun deyə, atam-anam, qəzəbli olsun deyə».

Ayşənin dediklərindən məlum oldu ki, ən yaxşı it qəzəbli itdir. İt nə qədər qəzəbli olsa, oğrular həyət-bacadan bir o qədər gen gəzərlər. İtin qəzəbli olması üçünsə onu körpəlikdən qaranlıq və dar bir yerdə saxlamalısın. Həyəti marıtlayan oğru təsəvvür elədim. Budur o, çəpərin o üzündəki çuxura yatıb, həyətə soxulmaq üçün fürsət gözləyir. Onun gözü həyətdəki böyük tut ağacının altında kölgələnən Qarapetə sataşır. Lakin o, buna əhəmiyyət vermir, elə bilir ki, Qarapet də bəzi başqa itlər kimi mağmının birisidir. Uzağı sahibinə borclu qalmasın deyə tənbel-tənbel biriki ağız hürüb sakitləşəcək. Hay, hay, sən saydığını say! O, çəpəri aşıb həyətə girən kimi qarşısında Qarapeti görür. Gözləri qan çanağına dönmüş Qarapet dişlərini hirsələ saqqıldadaraq oğrunun üstünə atılır. Qarapet oğrunun ora-burasından o qədər dişləyir ki, oğru axırda dözməyib ağlaya-ağlaya deyir: «Ay Allahın heyvanı, bədənimdə sağ yer qoymadın, bəsdir daha, burax gedim. Söz verirəm, bir daha bu evin həndəvərinə yaxın düşməyəcəyəm». Qarapet isə cavabında deyir: «Elə şey yoxdur, sən oğrusan, mənim isə oğrulardan zəndeyi-zəhləm gedir. Onu bil ki, məni dar və qa-

ranlıq bir yerdə, bax, bu paslı ləyənin altında böyüdüblər. Məni heç vaxt tumarlamayıblar, üzümə xoş sözlər deməyiblər. Ona görə də qəzəbliyəm, çox qəzəbliyəm. Elə qəzəbliyəm ki, səni tamam parçalamayınca ürəyim soyumaz». Oğru işin nə yerdə olduğunu bilib soruşur: «Axı səni ləyənin altına mən salmamışam, gününü mən qara eləməmişəm. Elə isə nə üçün acığını məndən çıxırsan?». «Ona görə ki, – Qarapet hirslə cavab verir, – sən olmasaydın, çox güman, məni aylarla paslı ləyənin altında saxlamazdılar». Oğrunun deməyə sözü qalmır. Elə bu vaxt polis gəlib çıxır və oğrunu birtəhər Qarapetin əlindən alıb türməyə aparır...

– Dayılar, dayılar...

Xəyaldan ayrılıb diqqətlə səsin gəldiyi səmtə baxdım. Yolun kənarında yanpörtü saxlanmış «Toyota»nın arxa oturacağından qızılısaçlı balaca bir oğlan uşağı cılıncasına əl eləyirdi. Bu, o olmasın?!

– Dayılar, kömək eləyin, kömək eləyin!

Elədir ki var, səs «Toyota»dan gəlirdi. Atam, ardınca da mən iri addımlarla maşına yaxınlaşdıq.

– Nolub, oğlum? – Atam üzünü maşının bağlı şüşəsinə dayayıb soruşdu.

Oğlancığaz öz növbəsində bütün vücudunu irəli verib oğrun səslə:

– Dayıcan, yardım edin, məni oğurlamaq istəyirlər! – dedi. Onun sifəti kağız kimi ağappaq idi, gözləri isə qorxudan böyüyüb az qala sifətinin yarısını tutmuşdu.

– Allah, Allah! – atam dikəlib təəccüb dolu baxışlarını mənə tuşladı, – bu nə danışır belə?

Çiyinlərimi çəkərək uşağın sözlərini təkrarladım:

– Deyir ki, onu oğurlamaq istəyirlər.

– Əşşi, orasını başa düşdük! Deyirəm, yəni bu nə məsələdir?

– Mən hardan bilim, usta! – atamın əsəbiləşdiyini görüb çiyinlərimi daha da bərkdən çəkdim.

Atam yenidən maşına doğru əyilərək qorxunc şəkil kimi şüşəyə yapışmış oğlançıqaza pozuq ruscada ürək-dirək verməyə başladı:

– Qorxma, balaca, səni oğurlamaq biz qoymaz, başa düşdün? Qorxma! – və arxaya baxmadan mənə səsləndi, – Qaç, polis çağır. Bir az tez ol.

– Yaxşı, indi çağıraram, – dedim və tələsik çevrilib getmək istərkən düz önümdə yaşlı, gözlərinin altı torbalanmış birisinin dikildiyini gördüm. Əlində içi ərzaqla dolu böyük bir kağız torba tutmuşdu. Çox güman ki, mağazadan elə indicə alış-veriş etmişdi. O, maraqla gah mənə, gah da başımın üstündən atama baxırdı.

– Burda nə baş verir? – Naməlum kişi nəhayət dilləndi.

Kişinin qırımından məlum olurdu ki, maşın onundur. Amma nəsə heç uşaq oğrusuna oxşamırdı. Xeyli yorğun, xeyli pərişan və sakit görkəmli bir adamdı. Yenicə ağızımı açıb kişiyyə cavab vermək istəyirdim ki, atamla mənim heç gözləmədiyimiz bir hadisə baş verdi. Oğlan qəfildən maşının qapısını açaraq yerə tullandı və qaça-qaça özünü kişinin üstünə saldı:

– Baba! Baba!

Kişi təntidiyindən əlindəki torbanı yerə saldı, lakin buna əhəmiyyət vermədən uşağı qucağına alıb yuxarı qaldırdı. Atamın matı-qutu qurumuşdu, elə bir ucdan «Allah, Allah» deyib dururdu. Amma sən demə Allahın adını tutmağın əsl zamanı hələ irəlidəymiş. Uşaq birdən-birə qanrılıb barmağını bizə sarı tuşladı:

– Baba, bunlar məni oğurlamaq istəyirdilər...

– Əğstəfurullah, lənət şeytana! – Atam karıxdığından danışmağa söz tapmırdı.

Qızılısaçlı oğlanın babası onu qucağından endirdi, sonra qarşısında çömələrək onun əllərini öz əllərinə aldı.

– Qorxma, mənim balam, bax, mən burdayam, mənim yanımda heç kəs səni oğurlamağa cürət etməz. Bu dayılar isə mənim dostlarımdır, bildin? – Kişi oğlanın əlindən tutub maşına doğru apardı, onu öz yerinə əyləşdirib qapını örtüdü və bizə sarı çevrildi. Onun sifətinə dünyanın ələmi həkk olunmuşdu, – bilirsiniz... necə deyim, nəvəmdir... bir az sinirləri pozulub. Daha doğrusu, nə gizlədim... davadərman da kömək eləmir... ona elə gəlir ki, onu oğurlayıb... Əşşi, cəhənnəm olsun hamısı, yolunuz hayanadır, əyləşin aparım...

...Atam Moskvadan gedənəcən elə hey bu uşaq barədə danışdı.

... «Qaqaş, salam əleyküm. Nə var, nə yox, nə təhərsən? Moskvada havalar necədir? Dədəm oturub-durub elə hey səndən danışır, deyir, görəsən Mahmud nağayrır, acdı mı, toxdumu? Deyir, bir gəlib çıxsaydı, əlini-ayağını yığardıq, gözümüz yollardan çəkilərdi. Deyəsən, səni Dambat Hilminin qızı ilə baş-göz eləmək istəyir. Qaqaş, kəndə əməlli-başlı qar yağıb, çay buz bağlayıb, malı-qoyunu içəridə sulayırıq. Ay yarımındır ki, kəndə işıq vermirlər, elə bil xarabada heç yerli-dibli işıq olmayıb»...

– Saxla, kifayətdir! – Dambat Hilminin ehtimal olunan kürəkəni siqaret tutduğu əlini uzadıb məktubu məndən aldı. – Yeri deyil, çort yeqo poberi!..

Doğrudan da indi heç məktub oxumağın yeri deyildi. Biz – MQU-nun Fizika və riyaziyyat fakültəsinin tələbəsi Ziyəddin, Moskva Bauman universitetində oxuyan Rüstəm, Mahmud (onun barəsində ayrıca danışacağam), mən, mənim tələbə yoldaşlarım latış Yanis Eşots və koreyalı Çen Mun Mərkəzi Ədəbiyyatçılar Evinin restoranında oturmuşduq. Oturmuşduq deyəndə, əziz oxucum, sənə elə gəlmə-

sin ki, biz hal əhliymişik və restoranların yolunu yağır eləmişmişik. Qəpiyi qəpiyə calayıb yaşayan tələbə üçün bu xülyadan başqa bir şey deyil. Üstəlik, son vaxtlar biz azərbaycanlılara evdən gələn cüzi yardımların da arası kəsilmişdi. Qorbaçovun «yenidənqurma»sı mənim yadımda məhz bununla qalıb – həmişə üstümdə tir-tir əsən atamın mənə pul göndərə bilməməsilə... Tərslikdən bizim tələbəliyimiz rusların «smuta», bizlərinə «qarıışıq zəmanə» adlandırdığımız dövrə təsadüf edirdi. Həşəmətli sovet imperiyası ölümqabağı qıcolmalara tutulmuşdu, millətlər bir-birinin ölümünə susamışdılar sanki. Həftə səkkiz, mən doqquz dəyişən hökumətləri isə adam yerinə qoyan yox idi. Ən yeni tarix indi Pandoranın yeşiyini tərək etmiş əcaib varlıqların lələklərilə yazılırdı.

Mahmud qardaşının məktubunu götürüb ona qıyqacı nəzər saldı və qatlayıb cibinə qoydu. Məsələ burasındadır ki, Azərbaycanda artıq latın əlifbasına keçilmişdi və Mahmudun məktəbli qardaşı da məktublarını həmin əlifbada yazırdı. Mahmud üçün isə latın əlifbası və ya çin qramotası, ikisi də bir şey olduğundan o, ona gələn məktubları oxumaq üçün bizə verməli olurdu...

– Mən ölüm, qoy oxusun da, nolar! – Ziyəddin sərxoşcasına hırıldayaraq əlini Mahmudun cibinə sarı uzatdı və rusca əlavə elədi, – posmotrim, çto pişut naşi bratya menşie*.

Mahmudun kip qapanmış nazik dodaqları səyrirdi və sol qaşığı əyildi. Bu artıq onun yavaş-yavaş özündən çıxmasına dəlalət edirdi. Gəlsin özündən çıxmasın. «Bratya menşie» – bu ifadə öz müstəqim anlamını çoxdan itirib, ruslar adətən bu adla itləri çağırırlar.... O, hirsə Ziyəddinin əlini kənara itələyərək hədələyici bir tərzdə dikəldi:

* Görək kiçik qardaşlarımız nə yazırlar.

– Bəlkə sənin üçün striptiz də göstərim? Əbləh! Sənə desert lazımdır? Lazımdırsa bu dəqiqə təşkil eləyəərəm!

Sısqa boylu Rüstəm onun qolundan yapışıb güclə öz yerinə əyləşdirdi. Ziyəddin nə günah işlətdiyini «anlamağa» çalışaraq təəccüblə gözlərini bərəltmişdi.

– Dostlar! Dostlar, rakımız soyumak var! – pasifist latış balası Yanis ala-yarımqıq bildiyi türk dilində vəziyyəti yumşaltmağa çalışdı, – içelim, arkadaşlar.

Yanisin qədəhi başı üstünə qovzadığını görəən Çen də onun səsinə səs verdi:

– Da, davayte vıpyem za epistolıyarnıy janr*.

Mahmud onun nə dediyini aydınlaşdırmaq üçün üzünü mənə tutdu:

– Bu yumuqgöz nəyin sağlığına içmək istəyir?

– Məktublaşmanın! – Laqeydcəsinə cavab verdim və bununla da onun yarasına duz basmış oldum.

– Belə! – Mahmud yanına tikan batmış adam kimi birdən-birə dik atıldı. Gözləri alacalanmışdı. Hirsli baxışlarını Çenin üzündən çəkmədən stolun üstündən yarımqıq araş şüşəsini qapdı və qaldırıb düz onun təpəsinin ortasına ilişdirdi, – əclaflar, nadürüslər! Al!

Çen, bu ilmi ölübsən, bildirmir, kəsilmiş ağac kimi guppultuyla yerə sərildi.

– Sənə də məktub var, – Mahmud şüşəni əlindən buraxmadan Ziyəddinə doğru hərəkətləndi. Bundan sonra ara qarışdı, məzhəb itdi. Barmen qız piştaxtanın arxasından «öldürürləər...» – deyə vəhşicəsinə qışqırmağa başladı. Ziyəddinin stolumuzun ətrafında qövs cızaraq kənar stollarından bizi ayırmağa tələsən adamların arasında çıxışa doğru götürüldüyünü gördüm... Mahmud qolaylanıb əlindəki şüşəni onun arxasınca vızıldatdı və şüşə qapının üstündəki neon lampasına çırpılaraq qumbara partlayışından da betər

* Gəlin epistolıyarnıy janrın sağlığına içək.

səs çıxardı. Mən burdan necə salamat qurtarmaq barədə düşünürkən boynumun ardından samballı bir zərbə aldım... Sonrası xatirimdə deyil.

...

«Tık-tuk, tuk-tık» – beynimin içində əks-səda verən səslərdən oyandım. Gözümü birtəhər açıb özümü restoran mühafizəçilərinin otağında gördüm. Çənlə məni divanda yanaşı uzatmışdılar. Alnıma və boynumun ardına yaş əskilər qoyulmuşdu. Çən ikiəlli başını tutub inildəyirdi. Rüstəm bir az aralıdakı kreslodə oturub gözunu pəncərədən eşiyə zilləmişdi, onun yaşıl, həmişə ütülü köynəyi indi az qala inək ağzından çıxmış kimi görünürdü. Yanis (biz onu azərbaycansayağı «Yunus» deyə çağırırdıq) isə ayaqqabısının kapron dabanlarını sanki qəsdən parket döşəməyə vura-vura otaqda gəzişir, hərdən çevrilib biz tərəfə nəzər yetirdikdən sonra başını bulaya-bulaya yenidən gərdişinə davam edirdi. Mahmudla Ziyəddindən əsər-ələmət yox idi.

– Yunus, Xristos xatirinə, çəkil bir qıraqda otur, – başını divandan ayırmadan Yanisə doğru səsləndim, – latış atıcıları kimi nə tappatup salmışan?

Yanis üzünə süni sevincəklik ifadəsi verərək dua-səna üçün əllərini yuxarı qaldırdı:

– Şükr Allaha, dağlar oğlu da oyandı, – o, bütün qafqazlıları ironiyayla belə adlandırır, – əlbəttə, sənin sies-tanı pozmaq istəməzdim, amma xəbərin olsun, biz başdan-başə p.. -un içindəyik.

Onun öz çinədanını tez boşaltması üçün yalançı arxaynılıqla dedim:

– Niyə ki? Şəxsən mən özümü elə də pis hiss eləmirəm. Yaxşı yeyib-içmişəm, rahat divanda uzanmışam...

– Edik, sənə bir-birindən pis üç xəbərim var, – Yanis gəlib başımın üstündə dayandı, – hansı birindən başlamacağımı istəyirsən?

– Hollivud artistləri kimi danışma, – dedim, – sözün var, sözünü de!

Yanis ağzını açmağa macal tapmamış qapı taybatay açıldı və iki bazburtlu, böyük zövqlə geyinmiş koreyalı restoran müdirinin müşaiyətilə otağa daxil oldu. Onların Şimali Koreyadan olduğunu bilmək üçün heç bir təxminə ehtiyac yoxdu – döşlərindəki iri, alabəzək partiya nişanıyla ala itdən manşırkırlar. Bu nişanlarda «Böyük çörəkverən», «Kainatın sönməyən günəşi» Kim İr Senin şəkli həkk olunub, onun mülayim, amma kifayət qədər qətiyyətli və nüfuzedici baxışlarında «mən olmasaydım sizin axırınız-gününüz necə olardı» ifadəsi var. Koreyalılar salamsız-kəlam-sız keçib Çenin qarşısında dayandılar. Yaşca o birisindən xeyli böyük görünən koreyalı öz dilində hirsli Çenin üstünə qışqırmağa başladı. Çen xəfifcə gülümsündü və dodağının altında nəsə mızıldanaraq ayağa durdu. Daha uzanılı qalmağın yeri deyildi deyə mən də qalxıb Yanislə yanaşı dayandım. Yanis ağzını qulağıma tutub pıçiltıyla soruşdu:

– Bizim bu Çen... bilirsən kimdir?

– De, bilək.

– Koreya səfirinin oğlu!

– Nə? – təəccüblə hündürdən soruşdum. Təəccüblənməyə dəyərdi – neçə ildir ki, bir qrupda oxuyurduq, aramız da pis deyildi, amma Çen bir dəfə olsun bu barədə danışmamışdı. Baxışlar bir anlığa biz tərəfə çevrildi və yəndən Çenə istiqamətləndi. Çen gözlərini məchul bir nöqtəyə zilləyib «fərəqət» pozasında dayanmışdı.

– Çen bunun dayısıdır, – Yanis başıyla yüngülcə bayaqdan susub danışmayan koreyalıya işarə elədi. Deyəsən, mən div yuxusundaykən o, xeyli qiymətli məlumat toplamışdı.

Əvvəlcə Yanisin sözlərinə inanmadım – belə baxanda Çen öz «bacısı oğlu»ndan heç olmasa beş-altı yaş kiçik idi. Sonra düşündüm ki, nə bilmək olar, məgər bizdə belələri

azdır? Bir də ki, koreyalının üzünə baxıb ona yaş vermək barmaqla göyə toxunmaq kimi bir şeydir. Mənə maraqlı gələn o idi ki, bacıoğlu ilə dayı bayaqdan bir kəlmə belə kəsməmişdilər. Kəlmə kəsmək bir yana, onlar heç bir-birinin üzünə də baxmırdılar.

– Bəs o çığır-bağır salan kimdir?

– Bilmirəm, səfirlik işçisinə oxşayır.

«Səfirlik işçisi» dil boğaza qoymurdu. Hərdən onunla gəlmiş koreyalı əyilib onun qulağına nəsə pıçıldayırdı və bu zaman o, daha da qızışırdı. Koreyalıların dili bəlkə də gözəl dildir, amma acıqlı danışımağa yaramır – elə bil dişləri tökülmüş bıçqıyla odun kəsirsən. Arada fürsət tapıb Çen də bir-iki söz dedi və bu zaman gözlənilməz bir hadisə baş verdi. Çen hələ sözünü deyib qurtarmamış «bacıoğlu» əlini atıb səfirlik işçisinin yaxasından yapışdı və onu özünə sarı çəkərək qulağının dibinə yağlı bir şillə ilişdirdi. Səfirlik işçisi dediyimiz adam özünü güclə tarazladı və biz hələ təəccüblənməyə macal tapmamış, çevrilib öz növbəsində Çenə bir şillə tutuzdurdu. Bayaqdan Çenin yanını kəsdirib durmuş restoran mühafizəçisi bu şillə estafetinin ona ötürüləcəyindən ehtiyatlanaraq tələsik kənara çəkildi. Lakin Çen əlini-qolunu sallayıb durmuşdu, sanki burada baş verənlərin ona heç bir aidiyyəti yox idi. Bundan sonra araya uzun bir sükut çökdü. Mən özlüyümdə bu sükutu çox gözəl başlamış, di gəl bu cür şilləbaranla bitən günümüzün şirin-acı, turşməzə xatirəsinə həsr elədim... və Koreya dilini bilmədiyim üçün bu günün yekun səhnəsini təsəvvürümdə bu cür canlandırıdım:

«Səfirlik işçisi (bundan sonra – S.İ.) – Qalx ayağa, nankor, nadürüst! Heç utanıb-qızarırsan? Abırsız! Yerə soxum səni, belə oğul, boyunu boz iplə ölçüm! Sən Böyük Çörəkverənimiz, Kainatın Sönməyən Günəşinin etimadını beləmi doğruldursan? Sən bura oxumaq üçün gəlmişən, yoxsa əyyaşlıq eləmək üçün? Kainatın Sönməyən Günəşi-

nin dahi «çuçxe» planını həyata keçirən rəşadətli və mətin xalqımızın gündə bir ovuc düyü ilə keçindiylə bir vaxtda sən nə hoqqalardan çıxırsan belə?

Çen – ...

S.İ. – Nədir, deyəsən dilini udmusan? Nə deyəcəksən, hər şey göz qabağındadır! Səni danlamaqdan üzümüzün suyu tökülüb, abrımız gedib, amma kimə deyirsən!? Başqa xalqları üstümüzə güldürməkdən xoşun gəlir? Bəs döş nişanını niyə taxmamısan, hanı sənın döş nişanını?

Çen – ...

S.İ. – Mənim yazığıma bax! Yazığı filan-filankəs kimi olar, gecəsini gündüzünə qatıb qəhrəman xalqımızın işıqlı gələcəyə doğru qətiyyətli yürüşünü vəsf eləyər! Daha sənın kimi qarnını otarmaz. And olsun Konfutsiyə, and olsun Kainatın Sönməyən Günəşinin müqəddəs varlığına ki, mən hələ sənın kimi məsuliyyətsiz, sənın qədər avara adam görməmişəm.

Çen – ...

S.İ. – Bir şey de də, lalsan?

Çen – (bir xeyli susduqdan sonra)...Bilirsən sən mənə nəyi xatırladırsan?

S.İ. – Nəyi?

Çen – Ölü dəyərlərin qəbiristanlığını»...

Bu həqarətin müqabilində Çen tutarlı bir şillə alır və pərdə düşür. Mənim yozumumda hər şey yerli-yerində idi, tək bircə şeydən başqa – mən bacıoğlunun S.İ-yə vurduğu şilləni heç cür kontekstə sala bilmirdim...

Bir azdan koreyalılar Çeni də götürüb getdilər. Onlar qapıdan çıxar-çıxmaz restoranın müdiri qəfildən nəyisə xatırlayıbmış kimi üzünü bizə çevirdi:

– Belə, uşaqlar, Rəsulov hansınızdır?

– Mənəm, – könülsüz cavab verdim, – əvvəl-axır soyadımın burada səslənəcəyini bilirdim. Çünki uşaqları MƏE-yə məhz mən gətirmişdim, daha doğrusu, biz içəriyə

mənim tələbə biletimi göstərib keçmişdik. Buradakı qaydalara görə isə indi hesab məndən soruşulmalı idi. Ürəyimdə bizi restorana dəvət etmiş və sıxış aradan çıxmış Mahmudun bütün nəslini-kökünü yeddimərtəbəli ibarələrlə anırdım.

– Gedək mənimlə, – müdir niyəsə məni maraqla süzərək otaqdan çıxdı və arxasına baxmadan restoranın böyük zalını keçib sola buruldu.

Burada, klassik üslubda işlənmiş arkanın o üzündə onun kabinetini yerləşirdi. Ayaqlarımı sürüyə-sürüyə müdirin arxasınca yollandım. Gedə-gedə bu günkü günümə lənət oxuyurdum. Halım özümdə deyildi, üstəlik boynumun ardı yenidən zoqquldamağa başlamışdı. Zalın ortasına yetişəndə səslər qəfildən kəsildi. Gözlərimi qaldırıb ətrafa baxdığımda bütün ədəbi bonvivanın mənə diqqət kəsildiyini gördüm. Özümü birtəhər hiss elədim. Sanki əntiq şəkillər qalereyasına düşmüşdüm – adamlar orta əsr rus rəssamlarının yalnız anfasdan ibarət olan sadədil təsvirlərini xatırladırdılar. Ancaq bu hal uzun sürmədi, bir an sonra şəkillər hərəkətləndilər və restoran əvvəlki havasına düşdü.

Müdirin otağının qapısı açıq idi. O, içəridə kiminləsə şirin söhbət eləyirdi, otaqdan gülüş səsləri eşidilirdi. Bir neçə saniyə ona verəcəyim cavabların üzərində fikirləşərək, gəlişimi xəbərləmək üçün öskürdüm və içəri daxil oldum:

– Salam!

Müdirin indi, «əleykümsalam» əvəzinə, nə deyəcəyini təxmin elədim: «Rəsulov, iki seçimin var – ya sən restorana dəymiş filan qədər ziyanı yerindəcə ödəyirsən, ya da mən sizin hərəkətləriniz barədə Mixorova (*Ədəbiyyat İnstitutunun rektoru* – E.R.) məlumat verirəm!». Lakin bunun əvəzində yan arxa tərəfdən pıqqıltı səsləri eşitdim:

– Hi, hi, hi, ha, ha... nə gündəsən ə, qaqulya?

Bu, o idi – Xıdır İlyası! Mənə yalnız o, «qaqulya» deyə müraciət edirdi...

Xıdır, özünün dediyinə görə, Qubanın Ayorta, ya da buna bənzər bir adı olan dağ kəndindən idi. 45-50 yaşlarında, uzun-arıq bir adamdı. Yaşına görə kifayət qədər gümrəh və qıvraq adam təsiri bağışlayırdı, di gəl saç-saqqalı tamam ağarmışdı. Vaxtilə Moskvada hansısa institutu bitirmişdi. Gözəl şeirlər yazırdı. Ancaq bizdən fərqli olaraq, şeirlərini çap etdirmək barədə heç düşünmürdü də. «Dəyirmanın gözündən ölü salsan, dizindən diri çıxar», – bu sözlər sanki Xıdır kimisinin haqqında deyilib. Onun burada hansı işlərlə uğraşması mənim üçün böyük bir müəmma idi. Görünən o idi ki, pula pul demir. Pulu necə, hansı yolla qazandığını isə onun özündən başqa bir kəs bilmirdi. Soruşanda da qalın gözlüyünün üstündən adamın düz gözüünün içinə baxıb gülümsəyirdi, vəssalam...

Onunla instituta daxil olduğum ili tanış olmuşdum. Həyatımda ilk kiçik möcüzə baş verdiyi gün. Onu ilk dəfə qəbul imtahanları aparılan otağın qarşısındakı foyedə gördüm. Sağ əli şalvarının cibində, sol əlinin barmaqları arasında tüstülənən «Marlboro»... Şıq bəyaz geyimdə foyedə var-gəl edirdi. Bir ara abituriyentlərin divara vurulmuş siyahısına nəzər yetirdikdən sonra qəfildən dönüb düz yanıma gəldi: «Salam, qaçaş!». «Salam». «Rəsulov sənsən?». «Hə» – dedim. Susub siqaretindən bir qullab vurdu. Sonra əlimdəki «Rus dilinin qramatikası» kitabına nəzər salıb soruşdu: «İmtahanı verə biləcəksənmi?». «Ədəbiyyatı verəcəm, amma qramatikanı çətin!». «Yəni qramatikadan heç nə bilmirsən?». «Heç nə, heç ikiyə də bilmirəm» – səmimi boynuma aldım və «Bağışlayın, siz kimsiniz?» – soruşdum. «Xıdır İlyaslı. Jurnalistəm» – o, özünü təqdim etdi və biz yenidən əl tutduq. «Qrammatikanı verə bilməsən kəsəcəklər. Sənin yerində olsaydım, bilirsən neylərdim?». Mən çiyinlərimi çəkdim. «Bütün kitabı çək-çevir eləməkdənsə, götürüb konkret bir suala yaxşı cavab hazırlayardım, kim bilir, bəlkə bəxtinə elə bu sual düşdü!». «Elə də eləmişəm, –

dedim, – Biletimə «felin zamanları» düşsə kəndiri qırmış olaram». «Hə? Sən işin yarısını görmüsən ki!» – o, yarızara-fat-yarıcıddi gülümsəyərək yanımdan ayrıldı. Beş-on dəqiqədən sonra bizi imtahan otağına aldılar. Sonsuz həyəcan və təşviş içində partanın üstünə səpilmiş biletlərdən mənə ən yaxın olanını götürdüm. Bileti çevirib baxanda nə gör-səm yaxşıdır? – «Felin zamanları. Felin təsrifi»... Sanki du-man içindəydim, necə, nə təhər cavab verdiyimi xatırlamı-ram. Auditoriyadan çıxanda Xıdırla üz-üzə gəldim. «Xıdır müəllim, inanmazsınız»... Sözümlü tamamlamağa qoymadı: «Hi, hi, hi, ha, ha... Deməli, kəndiri qırdın!». İnstitutun hə-yətinə düşdük və ağacların altında saxlanmış bəyaz «Mer-sedes»ə doğru getdik. O, maşına oturarkən dönüb əlini yellədi: «Çao!» və «Mercedes» bir an öncə Moskvanın geniş küçələrini ağzınacan doldurmuş dəmir selinin içində qeyb oldu. Onun arxasınca baxa-baxa öz-özümə «Allahü Əkbər» pıçıldadım – çünki «ağac oynamadıqca budağının gölgəsi də oynamaz». Və Xıdır İlyaslıni rastıma çıxaran ehsan barə-də düşündüm. Xıdırla ilk tanışlığım belə olmuşdu. Sonra-lar onunla əməlli-başlı dostlaşdıq. Pullu ilə pulsuzun dost-luğunu it yeyib deyirlər. Yalan sözdür...

...On dəqiqə sonra MƏE-də baş vermiş olayın iştirakçı-ları restorandan çıxdı. Bizi restoran müdirinin özü yola salırdı. Artıq axşam düşürdü. Hündürboy evlərin arasından çəpəki düşən gün işığı restoranın pəncərələrini qırmızıya boyamışdı. Qarşı binanın fasadının altında az qala iki qat-lanmış titanlar kədərli baxışlarla bizi süzürdülər. Burada Xıdırla görüşüb ayrıldıq. O, yanımdan beş-altı addım ara-lanandan sonra gedə-gedə çevrilib, əlilə mənə işarə elədi:

– Sabah səninlə işim olacaq.

– Oldu! – Əlimi əsgərsayağı gicgahıma tutdum.

Ertəsi gün yuxudan gec oyandım. Səhər-səhər daha bərkdən guruldasin deyə dəmir vedrənin içərisinə qoyduğum saatin səsini də eşitməmişdim. Tələsik paltarımı əynimə çəkib küçəyə qaçdım və rastıma çıxan ilk taksiyə əl elədim. Yol uzunlu taksi şoferi şövqlə nə barədəsə danışırdı. Fikrim dağınıq olduğundan onun dedikləri qulağıma kəsik-kəsik çatırdı: «...əsgərlər... siyasi büro... Qorbaçov... mitinq»...

İnstitutun həyətində böyük bir qələbəlik vardı. Tələbələr, müəllimlər hamısı bir-birinə qarışib nə barədəsə qızgın müzakirələr aparırdılar. Fil qulağında yatmış adam kimi görünməyim deyə üzümə qayğılı ifadə verib onlara yaxınlaşdım.

– Rədd olsun xunta! QKÇP-yə ar olsun! – Bizdən bir kurs yuxarıda oxuyan yəhudi balası Quqolev mənim gəlişimi görüncə yumruğunu a lya «no pasaran» havaya qaldırdı. Bu mənə bizim yas yerlərində mollanın dəqiqəbaşı irəli durub təzə gələnlərin qarşısında bir-iki ağız Quran oxumasını xatırlatdı.

Bir neçə dəqiqə sonra artıq məsələdən hali idim. Sən demə, Siyasi Büronun qoca qurdları gecəyən toplaşib Qorbaçovu oyundankənar elan ediblər. Bununla da dünənə qədər söyüş-qarğış yiyəsi olan Qorbi bir andaca Rusiyanın növbəti qəhrəmanına çevrilib. Bunları öyrəncə bu mərəkəyə marağım soyudu. Bir siqaret yandırdım və ətrafa göz gəzdirərək özümüzünküləri aramağa başladım. Bu qeyli-qaldan belə görünürdü ki, bu gün dərslər keçilməyəcək. Taksiyə verdiyim pula heyfim gəldi. Ciblərimi eşələyib olan-qalan pullarımı yoxladım. Uşaqlarla pivə içməyə çatırdı. Allah kərimdir, sonrasına baxarıq – düşündüm və bir kənara çəkilib mənə yoldaşlıq edəcək adamı gözləməyə qərar verdim. Bir az beləcə dayanmışdım ki, şellənə-şellənə

institutun həyatına girən Çeni gördüm. Məni uzaqdan görünəcə qımışaraq yanıma gəldi. Dinməzəcə görüşdük. Dünənki şapalağın qızartısı hələ qulağının dibindən getməmişdi. Ona baxıb-baxıb:

– Çen, – dedim, – dünənki məzhəkədən bir şey anlamadım axı...

– Nə məzhəkəsi? Məni danlayırdılar da, böyüklərin xasiyyətini Allah kəssin. – Çen məni başdan eləmək istədi.

– Yox e, bu nə təhər danlamaqdı, məgər sizdə adamı kiminsə vasitəsilə danlayırlar? Görürdüm axı, biri o birisinə nə nəşə deyir, o da sənə çatdırırdı. Şilləni də həmin qayda da vurdular...

Çenin ağzı qulağının dibinə getdi:

– Bu uzun hekayətdir, dostum!

Bu vaxt yoldan Xıdırın «Mercedes»inin at kişnərtisini xatırladan siqnalını eşitdim. O, bir əlilə klaksonu basır, o biri əlilə məni çağırırdı.

Xıdır «gəlirəm» işarəsi verib, üzümü Çenə tutdum:

– Yarım dəqiqə vaxtın var, danış, eşidirəm.

– Koreya dilində beş danışmaq üslubu var, – Çen mənim tələsdiyimi görüb tez-tez xırdalamağa başladı, – həmsöhbətinin rənginə və şəxsiyyətinə uyğun olan danışmaq tərzini seçirsən. Bu qaydaya o qədər ciddi riayət olunur ki, dayı özündən yaşca böyük olan bacıoğlu ilə danışa bilmir, ona vasitəçi lazım olur.

– Niyə axı?

– Çünki Konfutsiyə görə bacıoğlu dayıya hər cür hörmət göstərməli, onunla ehtiramla danışmalıdır. O biri tərəfdən, kiçik həmişə böyüyün yolunu gözləməlidir. İndi dayım məndən yaşca kiçik olduğu üçün bu nöqtədə Konfutsinin təlimində ziddiyyət yaranır, kim kimə daha çox ehtiram göstərməlidir, bilinmir və vəziyyətdən bircə çıxış yolu qalır – biz bir-birimizlə danışmamaq...

– Qardaş, Konfutsi havaxtın adamıdır, indi onun sü-müyü də çürüyüb...

– Konfutsiyə dəymə, xahiş edirəm! – Çen birdən-birə ciddiləşdi və mən əlimi yelləyib, Xıdırın maşınına tərəf getdim.

Yaxınlaşıb salam verdim.

– Salam, qaqulya, otur görüm, – Xıdır əlilə yan otura-cağı göstərdi.

Keçib onun yanında əyləşdim. Radioda «Boris Qodunov» boğazının gen yerinə salıb Rusiyanın əvvəlki şan-şöh-rətini vəsf edirdi.

Xıdır maşının yörəsindən dəstə-dəstə parlament bi-nasına doğru axışan adamlara baxaraq:

– Ruslar yenə inqilab eləyirlər, – dedi və mənim sus-duğumu görüb əlavə etdi, – adam nə qədər inqilab eləyər?!

– Dünən deyirdin ki, mənimlə işin olacaq...

– Bu gün üçün nə planların var?

– Planım mühazirələrdə oturmaq idi...

– Aydındır. Elə isə gedək, – Xıdır mühərriki işə salıb maşını yola çıxardı və adamların arasıyla yavaş-yavaş Kremlə doğru sürməyə başladı. Bir azca getmişdik ki, bir-dən maşının hamar yolda əsib-titrədiyini gördük. Xıdır dərhal əyləci basdı və maşın təlatümlü dənizdə yırğalanan qayıq kimi hər tərəfə əyilməyə başladı. İkimiz də maşından düşdük. Maşının ətrafına toplaşmış adamlar bizi görəncə vakxlarsayağı qışqırışdılar. Onlar «Mercedes»in kuzovun-dan yapışıb yırğalayır, onu sürütləməyə çalışırdılar.

– Dayanın, yaramazlar, oğraşlar! – Xıdır qəfildən vəh-şi səslə bağıraraq onların üstünə yeridi və barmağını onlara tuşlayıb ətrafdakılara xitabən kiçik bir nitq irad elədi, – camaat, bunlar QKÇP-nin əlamanlarıdır. Nadürüstlər! Bun-lar bizim («bizim» ha! – E.R.) dinc nümayişimizi pozmaq və əsgərləri üstümüzə salmaq istəyirlər. Bunlar bizim haqq işimizə xələl gətirənlərdir. Bunlar...

– Doloy smutyanam!* – Maşına hücum edənlərin şaşırtdığını gördüncə mən də ucadan qışqırdım.

– Doloy! – Kütlə gurultulu əks-sədayla səsimə səş verdi və bundan bir saniyə sonra nümayişçilərdən biri əlindəki transparantı var gücüylə yanındakı uğursuz avtomobil həvəskarının başına endirdi. Bunu görə digər hücumçular bir an öncə sanki havaya qarışdılar.

Bu xatadan beləcə sovuşduq. Lakin əvəzində indi biz maşının üzərinə bərkidilmiş «Qorbaçov – hə, QKÇP – yox!» şüarını aparmalı idik. Rahatca oturub pivə içməyin yerinə bu cür biyara məhkum olunduğuma görə içimi yeyirdim. Hamısı da bu Xıdır İlyashının üzündən. Bir bunun adına, soyadına bax!

– 20 Yanvar şəhidlərinin ruhu bizi tutmasa yaxşıdır. – Xıdır hırıltılı səslə qabaqdangəlmişlik elədi, – axx, nolaydı, indi bizim şəklimizi çəkib Qorbaçovun şəkliyə yanaşı qəzetə verəydilər.

– Sən hırıldamağında ol, – özümü saxlaya bilməyib çığırdım, – əşşi, ağızımı niyə yoruram? Heç gör ağı üstündə olan adam da nümayişçilərin içiyə maşın sürər? Bir bax, gör yolda səndən başqa maşın sürən varmı?

Xıdır ciddi görkəm alıb üzümə dikildi:

– Mənə bax, qaqulya, sən mənim ağıma şübhə eləyirsən? Bəs elə indicə vəziyyətdən kimin ağılının sayəsində çıxdıq?

– Sən buna vəziyyətdən çıxmaqımı deyirsən? Bir də ki, yadımdadırsa, biz bu vəziyyətə göydən düşmədik, öz ayağımızla gəlib çıxdıq.

– Əlbəttə... öz ayağımızla... öz ayağımızla da çıxıb gedərik! – O, qəfildən siqnal verə-verə sükanı sola fırlatdı və biz Moskvanın məşhur Teatr meydanına apararıq geniş

* Rədd olsun araqarışdıranlar!

prospektə çıxdıq. Burada nümayiş-filan gözə dəymirdi, küçə hərəkətini isə yaraq-əsləhəli hərbcilər tənzimləyirdilər.

Xıdır maşını «Bolşoy teatr»ın yanındakı pullu dayanağa sürdü. Maşından düşüb kapotun üstünə yapışdırılmış şüarı qopardı və dayanacağıın pulyığanına verdi: «Al, lazımın olar».

Bundan sonra o, mənə yaxınlaşdı və başıyla teatr binasının altındakı kafeyə işarə edərək dedi:

– Hə, qaqulya, dostluğumuz tam pozulmamış gedək, bir qəlyanaltı eləyək.

«Bolşoy teatr» barədə eşitməmiş olmazsınız. Ömründə teatr üzü görməmiş rusdan belə «Bolşoy teatr» barədə nəşə soruşsan böyük şövqlə sənə bir sürü şeylər danışacaq. Həvəskarlar öz aralarında bu tetarı nəvazişlə sadəcə «Bolşoy» adlandırırlar. «Bolşoy» rusların brendidir. Bir dəfə, Rusiya iqtisadiyyatının can çəkdiyi vaxtlarda, baş nazir Çernomirdin yarızarafat-yarıcciddi bəyan eləmişdi ki, «narahat olmayın, ixrac etməyə üç şeyimiz həmişə var – neft, araq və Bolşoy teatr». Sözümdə deyil, mən əslində sizə bu teatrın yerləşdiyi Teatr meydanı barəsində danışmaq istəyirəm.

Düz Kremlin astanasına dirənmiş bu geniş meydan şan-şöhrətdə Bolşoy teatrdan heç də geri qalmır, hətta bəlkə onu üstələyir də. Gəl ki, bu bir az başqa işarəli şöhrətdir.

Teatr meydanı ilk baxışda Moskvanın başqa meydanlarından heç nə ilə fərqlənmir. Həmin yolayrıcı, həmin bulvarlar, oxşar kafelər və restoranlar, meydanın ortasında qoyulmuş standart ölçülü heykəl... Sadəcə bu meydan çox böyükdür, hətta nəhəngdir demək olar. Ol zamanlarda xalq tamaşalarının keçirildiyi yerlərə bənzəyir hardasa. Amma Teatr meydanı heç də öz ölçülərinə görə şöhrətlənməyib, yəni dünyada bundan da böyük meydanlar var ki, adları Ginnesin kitabında hallanır. Teatr meydanını mataha mindirən onun libido düşkünü olmasıdır. Bu meydan «Müqəddəs Rusiya»nın Sodomu və Homorrasıdır. Seksual

azlıqların, potensial alfonsların, stark-fakerlərin, uşaqbazların, hər növ qeyri-ənənəvi cinsi təmayüllərin adeptlərinin cənnətidir. Burda itindən azan bütün millətlərin nümayəndələrinə rast gəlmək olar. Bir ara bu meydanda olub-bitənlər Moskva mətbuatının gündəmindən düşmürdü. Yazırdılar ki, son vaxtlar SSRİ-nin ucqarlarından, o cümlədən də şanlı Qafqaz ellərindən sallanıb gələnlərin hesabına Teatr meydanının kontingenti daha da zənginləşib.

– Qəlyanaltı eləməyə başqa yer tapmadınmı? – Buraların havasını yaxşı bildiyim üçün Xıdırın arxasınca gedə-gedə donquldandım. Bayaq maşında onunla üz-göz olduğum üçün peşimançılıq hissi keçirtməyə başlamışdım.

Xıdır özünü o yerə qoymadı:

– Gəl, qaqulya, bura elə-belə gəlməmişik. Bir işgüzar nahar eləyib gedirik.

Kafenin girəcəyində BBC-nin müxbiri, daha dəqiq desək, operatoru Nadir Əfrasiyabla rastlaşdıq. Nadir vaxtilə İran inqilabından qaçıb Londona pənah aparmış azərbaycanlılardan idi. Ortaboylu, qarabəniz, saqqallı bir adamdı. Nə təhər gəldi geyinərdi. Həmişə bədəninin ölçüsünə uyğun gəlməyən şalvarlar geydiyindən şalvarının balağını xeyli çirmələməli olurdu. Əlində daim özüylə gəzdirdiyi «Soni» videokamerası olmasaydı onu BBC-nin müxbirindən başqa kimə desən oxşatmaq olardı. Nadiri ilk gördüyümdə mən onun ömrünü-gününü kitabxanalarda keçirən elm qurbanlarından olduğunu zənn etmişdim.

– Hellou, mister Əfrasiyab, – Xıdır centlmenlərsayağı yüngülcə təzim edib Nadirlə salamlaşdı, – Maşallah, əyində başına baxanda, lordlar palatasının spikerinə oxşayırsan.

– Yaxşı görək! – Nadir gülə-gülə ovcunu tüpürcəkləyib keçəlinə sığal verdi, – mən də deyirəm, görəsən, qızlar mənə niyə belə maraqla baxırlar?

– Dalını qaşı, gözə-nəzərə gələrsən.

Əfrasiyab cavabında şit-şit hırıldayıb mənə sarı çevrildi və biz əl tutduq. Ovcu həmişəki kimi tərliydi. Gözləri stress topu kimi oyur-oyur oynayırdı.

– Gedək, bir qismət çörək yeyək. – Xıdır ona sürtüşərək kafeyə girən adamın arxasınca tərs-tərs baxıb, başıyla içəriyə işarə elədi. Keçib uzaq küncdəki ovalşəkili stolun arxasına oturdum. Biz içəri girən kimi piştaxtaya mətərislə-nib mürgü döyən ofisiyantın gözləri canlandı, dabanbasaraq arxamızca gəldi.

– Xoş gəlmisiniz! Nə sifariş edəcəksiniz?

Sırayla düzülmüş stolların əksəriyyəti adamsız idi, adda-budda topalaşib oturmuş adamlar yovşan kollarını xatırladırdı. Kafenin bizimlə üz-büz küncündə iki kişi qucaqlaşib marçamarçla öpüşür, bir-birini əzizləyirdilər.

– Bizə lanç ver, biz ingiltərəliyik. – Xıdır gözlüyünün üstündən Əfrasiyabı bic-bic süzüb gülümsündü. Əfrasiyab onun bu zarafatlarına öyrəncəli idi. Xıdır dil yetirə bilmədiyindən çox vaxt onun atmacalarını cavabsız buraxırdı. Bu dəfə də heç nə demədi.

Bu arada Xıdırın telefonuna zəng gəldi. O, telefonun ekranında işıqlanan nömrəyə baxıb, başını buladı və telefonun «məşğuldur» düyməsini basıb cavab vermədi. Az sonra telefon yenidən zəng çaldı. Bu dəfə o, telefonu tamamilə söndürdü və ovcuyla alnındakı tər puçurlarını sildi. Bu zənglərdən sonra onun üzündə gözgörəsi pərişanlıq ifadəsi yaranmışdı.

Ofisiyant sifarişləri alıb getdi. Adama bir siqaret yandırılıb çəkməyə başladıq. Pəncərənin önündən gurultuyla bir hərbiçi maşını keçdi. Maşın keçib-gedəndən sonra kafedəki sakitlik daha da dərinləşdi. Bir xeyli beləcə oturdumdan sonra Xıdır siqaretini külqabına basıb söndürdü.

– O öpüşənləri görürsünüz?

– Onları eşidirəm, – Əfrasiyab arxası sevgililərə tərəf oturmuşdu.

– Nədi ki? – Mən ehtirasdan hayıl-mayıl olmuş kişilərə baxdım.

Xıdır gözlüyünü çıxarıb şüşələrini hovxurdu, sonra onu kostyumunun astarı ilə təmizləməyə başladı.

– Deyirəm, onlardan biri Kapuletti, o birisi isə Montekki nəslindən olsaydı, nolardı?

Mənim beynimdə heç bir versiya yaranmadı. Əfrasiyab isə bu barədə uzun-uzadı düşünməyə ehtiyac duymadı:

– Bu, tarix və felin lazım formasına aid məsələdir...

– Əsl şərqli cavabıdır...

– Baxmayaraq ki, bu deyim qərbdə yaranıb? – Əfrasiyab ən yaxşı müdafiə üsulu kimi həmləyə keçməyə cəhd elədi.

Xıdır heç özünü o yerə qoymadı:

– Bəli, baxmayaraq ki, qərbdə yaranıb! – Məlum oldu ki, Xıdır bu sualı verməklə sadəcə artilleriya hazırlığı aparırmış. Bunun ardınca o ləngimədən abordaja keçdi. Sifəti birdən-birə qızarıb, kommunistlərin bayrağını xatırlatmağa başladı, – Suala cavab tapmayanda... yox, tapmayanda yox... sadəcə cavab barədə fikirləşməyə can çəkəndə, biçərə, binəsib şərqlinin ilk ağına gələn nə olur? «Bu lazım formasıdır» və bu tipli mənasız şeylər...

– Bəradər, əgər bu suala mütləq cavab verməliyəmsə...

– Əşşi, nə cavab verəcəksən? – Xıdır üzünü bozartdı, – nə cavab verə bilərsən?.. Yazıq... sənə də, mənə də... Buna da, – başıyla mənə tərəf işarə elədi, – Hamımıza yazıq! Nə ölümümüz var buralarda, soruşuram, bax, sən nə gəzirsən Moskvada? Göbəyini burda kəsiblər? Yoxsa turist gəzintisinə çıxmısan? Şərq şərq olsaydı, qaxılıb oturdıq xarabamızda, çöllərdə pələsəng olmazdıq...

– Sənin dərdin nədir, vətənoğlu? – Xıdırın biçərə Əfrasiyabı qaraladığını görüb dilləndim, – Şərqin də ağzı-üzü

belə-belə olsun, Qərbin də! Əfrasiyab bəyəm Şərqiñ vəkili-zadıdır?

Xıdır bir müddət matdım-matdım üzümə dikilib susdu. Nə gözlərindən, nə də üzünün ifadəsindən heç nə oxuya bilmirdim. O bu dəqiqələrdə saysız-hesabsız Budda heykəllərinə oxşayırdı. Ümmətinin dərdlisinə də, davalısına da bir gözlə baxan Budda heykəllərinə. Sonra dodaqlarını tərptəmədən danışan əyləncə artistləri kimi mızıldanıb yönünü Əfrasiyaba çevirdi.

– Alahü-Əkbərin qurtardığı yerdə də... lənətə gəlsin belə həyatı, necə ki gəlib...Qaqulya düz deyir... sən də o dəqiqə mısmırığını sallama...

Əfrasiyab gözlərini qıyıb, zəndlə Xıdırın üzünə baxdı:

– Mənə bax, bəlkə qarnının dərdini açıb deyəsən. Nə də olmasa, dinləməyi bacarıq...

– Çox sağ ol, siz öz başınızın çarəsinə baxın, mənim dərdim-filanım yoxdur. – Xıdır sönmüş telefonunu qıyqacı-ürkək nəzərlərlə süzüb, onu özündən bir az da kənara itələdi, sonra nə fikirləşdisə, onu stolun üstündən götürüb pencəyinin qoyun cibində gizlətdi. Xıdırı az-çox tanıdığımdan bilirdim ki, Əfrasiyabın ondan söz soruşması artıqdır, üstünə diri ilan salsan da heç nə deməyəcək. Onunla siyasətdən, ədəbiyyatdan, ərşdən-gürşdən – hər şeydən danışmaq olardı, təkcə özündən başqa. Xıdırın hansısa qaranlıq işlərə bulaşdığından hər kəsin xəbəri vardı, ancaq heç kim bu barədə danışmağa ehtiyac duymurdu. O, bizimçün əliaçıq, comərd və sadəcə yaxşı oğlan idi, vəssalam. Mənsə artıq elə yaşımdaydım ki, əxlaqın məntiqiylə tarixi gedişatın məntiqinin heç də həmişə üst-üstə düşmədiyini çox gözəl anlayırdım və heç kəsə heç nəylə bağlı irad tutmamağa çalışırdım. Odur ki, Xıdırın indiki halıyla bağlı marağ məni bürüsə də, özümü o yerə qoymadım.

Ofisiantın gətirdiyi yeməkləri kiritmişcə yeməkdəy-kən kafenin qapısı guppultuyla açıldı və içəriyə bir-birinin

ardınca bir dəstə əskər girdi. Stolları dolaşib, insanların sənədlərini yoxlayan əskərlər kafenin toranlıqında beçə vermiş arılara bənzəyirdilər – başçının üz tutduğu stolu dərhal üzük qaş kimi dövrəyə alırdılar. «Ana arı» bizə doğru istiqamətlənən kimi əshabələr başımızın üstünü kəsdirdilər.

– Sənədlərinizi göstərin! – Ağzından süd iyi gələn, sifətini sızanaq basmış leytenant yaşıyla uyuşmayan yoğun, hökmlü səslə əmr elədi.

Biz yenicə hərəkətə gəlmək istəyirdik ki, Xıdır leytenantın səsini yamsılayan təlxəkvari ədayla dedi:

– Bəs, sehrli sözü demədiniz!

– Sənə sehrli söz lazımdır? – Leytenantın şapka ilə yarıyacaq örtülmüş sifətində şeytanlar oynamağa başladı.

– Hə də, sehrli söz...

– Buyur! – Leytenant qolaylanıb Xıdırın sifətinə bir yumruq ilişdirdi. – Biz mədəni adamlarıq, eyib deyilmi?

Xıdır ağrının şiddətindənmi, yoxsa hirs-hikkədənmi qiyyə çəkdi, kefliymiş kimi yırğalana-yırğalana yerindən durub leytenantın üzərinə atıldı. Sovet ordusunun şanlı leytenantı isə, deyəsən, özünü artıq savaş zonasında hiss edirdi – o əlbəyaxa döyüş pozası alıb, qıvrıq hərəkətlə avtomatın qundağını Xıdırə tərəf çevirdi və «düşmən»in bu məkrli həmləsinə cavab olaraq, onun sinəsindən ağır bir zərbə endirdi. Xıdırın halsız bədəni oturduğu kresloya yayıldı. Lakin bununla da ürəyi soyumayan zabit onun süst düşüb qalmış ayaqlarını təpikləməyə başladı.

– Öldürün bu əcləfləri! – Salonun ora-burasından sərxoş səslər eşidilməyə başladı.

– Rusiyanı bu zibillərdən təmizləməyin vaxtı çatıb!

– Rusiya ruslar üçündür!

Əfrasiyabın dili-dodağı təpimişdi, o vəziyyətin belə hal aldığı görüb, stolun altına əyildi, titrəyən əllərilə kamerasını götürüb azacıq dikəldi və:

– Mən... mən... biz jurnalistlərik... – deyə kəkələməyə başladı.

Keşkə Əfrasiyab bu kəlməni heç dilinə gətirməyəydi. «Jurnalist» sözü əskərlərin bütün aqressiya reflekslərini hə-rəkətə gətirdi. Əfrasiyabın dalındakı əskər başqa stolların arxasında oturmuş tamaşaçı kütləsinin alqış sədaları altın-da kameranı onun əlindən alıb başına çırpdı. Əfrasiyabın həmişə üfürə-üfürə saxladığı kamera əvvəlcə stolun üstünə, ordan da döşəməyə yuvarlandı. Onun özü isə ikiəlli başını tutub yerinə oturdu və cıncırını da çıxarmadan hadisələrin sonunu gözləməyə başladı.

– Lənətə gəlmiş cühudlar! Qəhbə masonlar! Rusiyanın anasını ağlar qoydunuz, murdarladınız, al, al! – Ondan fərqli olaraq, kameranı öz təyinatı üzrə işlədənlərin hamısını yəhudi elan edən əskər Əfrasiyabı daha bir neçə dürtmə-zoxmaya qonaq elədi.

– Yoldaşlar... Cənablar... – Mən artıq döyüləcəyimi gözümün altına almışdım, ancaq bəlkə bu aqibəti önlədim deyə, hələ nə deyəcəyimi qərara almamış, ayağa durub nit-qə başladım. Ancaq onlara necə – «yoldaş», yoxsa «cənab» deyə müraciət etmək lazım olduğunu kəsdirə bilmədiyimdən dilim dolaşdı və karıxıb qaldım. İş burasındadır ki, keçən əsrin sonlarında «cənab»larla «yoldaş»lar itlə pişik kimi yətilər. Sovet üsul-idarəsinin tərəfdarları «cənab» sözünü özlərinə söyüş bilirdilər, yeni ruslarla çar babanın xiffətini çəkənlərin isə əllərinə yaxşı girəvə düşmüşdü: bu söyüşü yoldaşlardan əsirgəmir, hər addımda onları aşağılamaqla özlərinin guya zadəgan dədə-babalarının heyfini onlardan çıxmağa çalışırdılar.

– Sən nəyə demək istəyirdin? – Leytenant böyük təcə-cüblə üzümə dikildi, sanki danışan insan yox, Valaamın eş-şəyi idi.

İlk dəfə özümü məlum ədəbi qəhrəmanın yerində hiss elədim və onun dililə:

– Cənab yoldaşlar! – Deyə əllərimi əsir düşən əskərlərsayağı yuxarı qaldırdım, – 1929-cu il Cenevrə konvensiyasına görə əsir alınan təhqir etmək, ona fiziki xətər yetirmək, onunla heyvan kimi davranmaq yasaqdır. Baxın, mən təslim oluram... İstəyirsinizsə, əllərimi lap yuxarı qaldıra bilərəm... Buyurun! Siz məni inandırdınız. Yaşasın Müqəddəs Rusiya və onun şanlı ordusu! Sizə təslim olmaqdan qürur duyuram. Yaşasın...

Qulağımın dibindən açılan yumruq zərbəsi sözümlü ağzımda qoydu. Gözlərimdən qızılı-qırmızı qılgıncım ələndi, ardınca gözümə qaranlıq çökdü. Yıxılarkən stolun kənarından tutub özümü saxlamaq istəsəm də, yer ayağımın altından qaçdı və bir an sonra zərblə sifətimə çırpıldı. Huşumu itirməyinə itirmədim, elə bir ağrı da hiss etmədim. Ancaq elə bil başımla bədənimin əlaqəsi itmişdi – əl-ayağımı hərəkət etdirə bilmirdim. Beynimin içində böyük bir elektrik stansiyasının çıxardığı səsdən də betər uğultu yaranmışdı. Kənar səslər isə sanki maddiləşmişdilər, gəlib mənə toxununca ağrıdır, sinəmin altında və başımda zoq-qultuyla əks-səda veriridilər...

Beş-on saniyə beləcə uzanlı qaldıqdan sonra özümə gəldim. Artıq ayağa durmaq iqtidarındaydım, ancaq durmadım: ayının dışından qurtulmağın ən yaxşı yolu hərəkətsiz qalmaqdır, bunu hələ məktəbli kitabından bilirdim.

Əskərlər bizi tam məğlubiyyətə uğratdıqdan sonra, heç nə olmamış kimi, çəkmələrini sürüyə-sürüyə çıxışa yönəldilər. Sənədlərimizi yoxlamağı da unuttular. Onların başcısı bir azca ləngiyib, üstümə əyildi, yumruğunu düyərək burnumun ucunda oynatdı:

– Bir də rastıma çıxsan, səni cəhənnəmə vasil edəcəyəm, başa düşdün?

Onun sızanaqlı sifətini, ziyilli burnunu, ütülənibmiş kimi başına yapışmış qulaqlarını lap yaxından gördüm, dünyanın bütün nifrətini və kinini özünə hopdurmuş ba-

xışlarını həmişəlik yaddaşıma köçürtdüm: «qisas qiyamətə qalmaz» deyə özümə təskinlik verməyə çalışdım. Ancaq ar-
dınca da məndən bir kurs yuxarıda oxuyan şair dostum Qıpçaq Muradın şeirindən sətirləri xatırladım: «qisas qiya-
mətə qalmaz deyirlər, qaldı qiyamətə mənim qisasım». Və
onu bir daha görməyəcəyimdən əndişələndim...

Əskərlər çıxandan sonra bir-iki dəqiqə sakitcə yarala-
rımızı yalamaqla məşğul olduq: Xıdır getdikcə şişib, gö-
yümsov rəng alan «fənər»ini əzizləyirdi, Əfrasiyab ortasın-
dan çatlamış çörək ağacını işə salmağa çalışırdı, mənə iki-
əlli başımı tutub, beynimin içindəki səs-küyü ram etməyə
çalışırdım. Əfrasiyabın hüznü sir-sifətinə, yer süpürən alt
dodağına baxınca məni gülmək tutdu: Allah onu sanki
acıqlı insanların köpünü almaq üçün yaratmışdı, ancaq bu
dəfə nə onun məsumanə sifət quruluşu, nə də fağır və
mağmın görünüşü bir işə yaramışdı.

– Əfrasiyab, nolub, olmaya əskərlər xətrinə dəydilər?
– Xıdır mənim ona baxaraq qımışdığımı görüb, göz vurdu.

Əfrasiyab başını qaldırıb, gah mənim, gah da Xıdırın
üzünə baxa-baxa:

– Nə vecinizə, üçdə alacağınız yox, beşdə verəcəyiniz,
– deyə ağlamsındı, – ara yerində şirkətin kamerası sındı,
baba! Bunun qiymətini bilirsinizmi?

Xıdır kameranı onun əlindən alıb kənara qoydu.

– Bilirsən nə var? Gözünün sidiyini axıtma! İngilisin
puluna nə gəlib? Birini də verərlər. Qəsdən sındırmamısan
ki!

– Bunu ingilisə başa salana kimi mənimki mənə də-
yər...

– Mənə bax, yamanın yaman günü sənə təzə kamera
verərəm, buna nə sözlün? Qoy bu qalsın məndə, sabah gəlib
təzəsini apararsan!

Əfrasiyabın sifətinin şəkli birdən-birə dəyişdi, biçərə bir görkəm alıb, Xıdırı bir yalvarmaq yalvardı ki, heç çarəsiz xəstələr də allahına bu cür yalvarmır:

– Allah səndən razı olsun! Atana-anana qurban olum! Ayaqlarının altında ölüm! Balalarım sənə fəda olsun! Xudavəndi-aləm... Sən olmasan biz nağayrardıq!? Amma səndən bir ricam var, deyimmi?.. – o, boğazını çəkdi.

– ?..

– Qoy bu kamera da qalsın məndə... Nolar... Sənin nəyinə lazımdı, onsuz da işləmir...

Xıdır heç tövrünü pozmadan sakitcə cavab verdi:

– Qalsın deyirsən, qalsın də. Sabah mənimlə əlaqə saxla, yerimi deyərəm, gəlib kameranı götürərsən.

Əfrasiyab daha da şiddətlə dil-ağız eləməyə başladı. Onun qarınağrısına bənzəyən nitqini yalnız ofisiyantın gəlişi dayandırdı.

Nəhayət ofisiyant yeməkləri gətirdi. Onun ardınca manıslarsayağı parıldayan kostyum geymiş, dərisinə sığmayan ortayaşlı birisi də stolumuza yaxınlaşdı. Əllərini qarnının altında çarpazlayıb, bayaq leytenantın durduğu yerdə dayandı, sonra bir-iki dəfə ağırlığını bir ayağının üstündən o birisinə keçirdi.

– Bağışlayın, – o, boğazını arıtlayıb sözə başladı. Danışarkən heç birimizin üzünə baxmırdı, – mən kafenin müdiriyəm. Burda baş verənlərə görə sizdən üzr istəyirəm... Elə bilməyin ki... Olan şeydir... Bir dəfə burada mənim özümü də basıb döymüşdülər... Bir sözlə, müəssisə sizi qonaq eləyir, könlünüz istəyən qədər yeyib-için, hesab mənlkdir. İstəyirsiniz, mən də sizinlə oturum, olarmı?

Müdir cavab gözləmədən stul çəkib Xıdırın yanında oturdu. Bir ara heç kəs dinib-danışmadı, aralığa çökmüş sükutu yalnız stolun üstünə düzülən qabların cingiltisi pozurdu.

– Hə, gəlin başlayaq, – müdir sükutun uzandığını görüb, əlini əlinə şappılatdı və ofisiyanta qədəhlərə «Napoleon» konyakı süzməyi işarə elədi.

Xıdır nəyisə xatırlayıbmış kimi birdən ayağa durdu:

– Adınız nə oldu?

– Boris Petroviç... Borya.

– Biz gedəsi olduq, Boris Petroviç, üzürlü bilin.

Boris Petroviç yenə nəsə demək istədi, ancaq sonra nə fikirləşdisə, getməyimizə razılıq verirmiş kimi, sadəcə başını tərپətməklə kifayətləndi. Qapının ağzında Xıdır ayaq saxlayıb, ikrah dolu baxışlarla salonu süzdü. Bayaq bizi hoydu-hoyduya götürənlər başlarını aşağı salıb xımır-xımır yeməklərini yeməklə məşğul idilər.

Biz küçəyə çıxınca sıramızın seyrəldiyini gördük. Çevrilib, kafenin açıq qapısından içəriyə baxdıq. Əfrasiyab bir əlində tüstülənən siqaret, o biri əlində qədəh, oturub Boris Petroviçin sağlıq deməyini dinləyirdi. Bizim ona baxdığımızı görüb, lal dilində «siz gedin, sabah zəngləşərik» dedi. Dinməz-söyləməz, Xıdırın maşınına tərəf getdik...

«Teatr» meydanında qələbəlik getdikcə artırdı. Kütlə acıxmış xəmir kimi şişərək küçələrin bütün boşluqlarını doldurmağa başlayırdı. Belə getsə, bir azdan burada da yol hərəkəti iflic olacaqdı. Odur ki, addımlarımızı yeyinlətdik. Beləcə yorğaladığımız yerdə Xıdır birdən-birə dayandı və zəndlə «Bolşoy teatr»a bitişik balaca bağçaya tərəf baxmağa başladı. Biz bağçanın on-on beş metrliyindəydik. Bağçada «Çayka» markalı qara maşın dayanmışdı. Maşının sahibi hər kim idisə, ya çox ürəkli, ya da ürəkli olmağa ehtiyac duymayacaq qədər varlı adam olmalıydı; Moskvada bu cür bağçaların içinə maşın sürməyin bədəli çox ağırdır. Bunu hər gün izlədiyim televiziya verilişlərindən bilirdim. Doğrudur, SSRİ-nin xaricində «Çayka»nı it yerinə sayan yox idi, amma buralarda bu maşın rus texniki fikrinin nailiyyəti hesab olunurdu. Xarici maşınlar ölkənin dəmir pərdəsin-

dən içəri buraxılmadığından bunun necə bir nailiyyət olduğunu isə bilmək mümkün deyildi. Amma hər halda, digər sovet maşınları yalnız adamın ayağını yerdən götürməyə yarayırdısa, «Çayka»nın komfortu-filanı da yox deyildi. Bu maşının təzəsini yalnız böyük-böyük vəzifə sahibləri sürür, köhnəldikcə özlərindən aşağıdakılara ötürürdülər.

– Bu dünən səninlə restoranda oturan oğlan deyil? – Xıdır əyri-əyri gülümsündü. Onun göstərdiyi səmtə baxıb, «Çayka»nın qara şüşələri arxasından Mahmudun tanış profilini gördüm. Amma axı Mahmud hara, «Çayka» hara?

– Ona oxşayır... – bir qədər tərəddüdlə dedim.

– Oxşamır, özüdür ki, var, – Xıdır qəfildən nəyisə xətiləyibmiş kimi qımışdı, – deyirəm axı... Sən onun yanındakı arvada fikir ver. Mərc gələrəm ki, azından altmış yaş var. Dostun haqqın yolunu tapıb...

Mahmudun yanında oturan yaşlı arvadın ədalət qri-masalarını şəffaf olmayan şüşələrin arxasından da sezmək olurdu. Daha baş sındırmağa dəyməzdi – bu, qoca libido ilə həmişəcavan ehtiyacın izdivac səhnəsindən başqa bir şey deyildi. Kasıbçılığın üzü qara olsun. Böyük depressiya dövründə Mahmudun bazarlamağa tək bir şeyi vardı, onu da Teatr meydanına çıxarmışdı. Dambat Hilminin qızı isə hələ gözləyər. Bəlkə də, Mahmud bu yolla özünə toy tədarükü görürdü. Nə bilmək olar? Çox vaxt üzdən «kefkom» kimi görünən adamların çoxusu içəridən vərəm bağlamış adamlardır.

Beləcə, həmin gün nahar eləyəsi olmadıq. Nahar bir yana qalsın, üstəlik özümüzü də döymüşdülər. Özü də bu döyülmək o birilərindən deyildi. Dava-dalaş zamanı döyülməyə nə var, bunu sinirmək o qədər də çətin deyil. Amma səni heç nəyin üstündə, sadəcə basıb döyürlərsə və bu-

na dişin bağıracağını kəsməkdən savayı reaksiya göstərə bilmirsənsə, onda vay halına.

Xıdır sükan arxasına keçdi, amma motoru işə salmazdan öncə bir xeyli gözünü məchul nöqtəyə zilləyib oturdu. O indi Pol Delaroşun «Napoleon taxtan salındıqdan sonra» rəsmini xatırladırdı; öfkəli, amma çarəsiz. Onun nə çəkdiyini təxmin eləmək çətin deyildi – indiyəcən mənə özünü hər yerdə ötkəm, sözükeçən, dünyanı vecinə almayan birisi kimi sıırmağı bacarmışdı və belə çıxırdı ki, bununçün lazım olduğundan artıq səy göstərmişdi.

– Niyə susursan, qaqulya? – O, nəhayət, star açarını fırladaraq, üzümə baxmadan soruşdu.

– Nə danışım? – dedim.

– Nə bilim, as, kəs...

– Leytenant mənim əvəzimdən asıb-kəsdi də...

– Özü də, deyəsən, bunu səndən yaxşı bacardı, hə? – Devrilmiş idol məni iynələyib, özümdən çıxarmağa çalışırdı. Bu ona, yəqin ki, kafedə olub-bitənlərin təəssüratını azaltmaq üçün lazım idi.

– Elədir... – sakitcə cavab verdim. Xıdırın psixoloji oyunlarına qətiyyəən həvəsim qalmamışdı.

Teatr meydanından çıxıb, Taqanski metrostansiya-sına doğru irəlilədiyimiz bu dəqiqələrdə içim içimi yeyirdi. Bu dəqiqə imkanım olsaydı, sovet ordusunun bütün əskərlərini sıraya düzüb tək-tək güllələyərdim.

Kirimişcə Taqanski metrosunu keçdik, Moskva çayının sahilindəki süni landşaftın şələləsinin yanında dayan-dıq. Xıdır motoru söndürüb siqaret yandırdı. Mən şələlənin səsinə eşitmək üçün yarımaçıq pəncərəni lap aşağı saldım. İliq meh əsirdi. Gözlərimi yumub kəndimizin ayağındakı şələləni xəyalıma gətirdim...

...Hardasa on-on iki metr hündürlüyü olan bu şələləni kənd əhli Şırnoy adlandıırırdı. Uşaqkən Şırnoy haqqında bizə həmişə əcaib-qəraib şeylər danışırdılar. Guya suyun

töküldüyü yerdə cinlər var, şəläləyə yaxınlaşanda adamı arxadan itələyib çaya salırlar və başından basıb sahile çıxmağa qoymurlar. Ona görə də oraya yalnız böyüklərlə getməlisən; cinlər axı böyüklərdən qorxurlar. Doğrudur, əvvəllər cinlər kənddə at oynadırırmışlar – bir dəfə gecəylə qonşu kənddən qayidan Səməd kişini öz oğlunun səs ilə çağıra-çağıra cin məclisinə aparıblar. Orada onun başına nə iş gətiriblərsə, Səməd kişi hələ də düz-əməlli danışa bilmir, kəkələyir. Ona cinlər haqqında sual verəndə isə hirsindən dili lap tutulur. Bir dəfə də meşədən çır-çırpı şələsi gətirən Şəkər arvadın ətəyini aşağı çəkiblərmış. Arvad beləcə ətəyi dizində, arxası ağara-ağara kəndin içiyə düz evlərinəcən irəliləyib, bir də şələni yerə qoyanda duyuyq düşüb ki, eyvah, dal əldən gedib... Cinlər kənddə çox belə hoqqalardan çıxıblar, uzun illər camaata göz verib işiq verməyiblər. Amma şər deməsən xeyir gəlməz. Onların hökmranlığına məhz Şəkər arvadın əhvalatından sonra son qoyulub. Şəkər arvadın əri Mustafa kişi cinlərin ağ elədiyini görüncə bütün külfəti toplayıb, onları ovlamağa çıxıb. Ovlamaq deyəndə cinləri öldürmək nəzərdə tutulmur ha, onsuz da onları öldürmək mümkün deyil. Amma cinləri tutub cəzalandırmağın yolu var – bununçün onları qəfildən yaxalayıb, arvadların yorğan-döşək sırıdığı iri saxsı iynəni paltarlarına sancmalısən. Mustafa kişi belə də eləyir. Başının dəstəsilə gecələr dərədə-təpədə pusquya yatır, durub-dincəlmir, nəhayət, günlərin birində Şirnoyun yanındakı kolluqların içində bir cini araya salıb, iynəni onun paltarına sancır. Bundan sonra cin ha eləyir iynənin sehrindən çıxıbilmir, ilan dili çıxarıb yalvarmağa başlayır ki, onu buraxsınlar. Bu hadisə mənim yaşımdan xeyli qabaq baş verib, ona görə də onun bütün təfərrüatlarını dəqiq bilmirəm. Amma deyilənə görə, Mustafa kişi ürəyiyumşaq adam olsa da, başqa cinlərə görk olsun deyə qamçıyla onun canına oxuyub, sonra da atdöşü eləyib kəndə gətirib. Beləcə, həm

Şəkər arvadın dalı reabilitasiya olunub, həm də Mustafa kişi özünə canibərk bir qul qazanıb. Cin bir müddət Mustafa kişinin evində odun yarıb, malın altını təmizləyib, yer belləyib... Amma ona da cin deyərlər, bir gün böyüklər evdə olmayanda al dillə Mustafa kişinin nəvəsinin başını piyləyib, ağlaya-ağlaya deyib ki, iynə onu incidir. Uşağın ürəyini yumşaltmağa nə var? Uşaq iynəni çıxardan kimi cin qeyb olub, bir daha onu gördüm deyən olmayıb. Bu əhvalatdan sonra cinlərin əl-ayağı kənddən kəsilib, onlar indi öz qurbanlarını yalnız Şırnoyun yan-yörəsində marıtlayırlar. Ancaq uşaq marağının qarşısında qara-qorxu neyləyəcək? Biz nə qədər qorxsaq da, ürək-köbəyimizi yesək də, yenə də gözlərdən oğurlanıb qalın kolluqların arasında durmadan uğuldayan Şırnoya gedirdik. Düzdür, hər ehtimala qarşı, lap yaxına getmirdik, amma Şırnoyun uçuruma yuvarlanan sularını, onun yan-yörəsindəki yaşıl ehtişamı görmək üçün elə kənardan durub baxmaq da kifayət idi. Yağışlı havalarda çay öz məcrasına sığmırdı, suların boz-bulanıq üzündə dalğalar basabas salır, quyruğu tapdanmış ilan kimi yığılıb-açılırdı. Yarğanın dibində isə ətrafı lərzəyə gətirən boğuc gurultu eşidilirdi. Mən onda hələ islamın on səkkiz min ələmi haqqında heç nə bilmirdim, lakin ilk dəfə həmin şlalənin başında təxmin eləmişdim ki, kainat tək cə mənim dünyamdan ibarət deyil. Bu şlalə isə başqa bir dünyaya açılan qapıdır...

...Maşını yanında saxladığımız sısqə şlalə olsa-olsa Şırnoya parodiya ola bilərdi, amma hər halda şlaləydi. Ona qalsa heç Şırno da Niaqara deyil.

Bir azdan arxamızdan kəsik-kəsik signal səsi eşidildi. Xıdır maşının salondakı güzgüsünə göz yetirib maşından düşdü. Güzgünü özümə sarı çevirdim və orada, yalan olmasın, eniylə uzununu bir olan saqqallı, Hindistan, ya da Pakistan əsilli birisini gördüm. O bir əlində təsbəh, digərində isə siqaret tutmuşdu (Bundan sonra onu həmişə belə gör-

düm – bir əlində təsbeh, o birində siqaret. Bu adam sükan arxasında da, yemək yeyəndə də təsbehsiz və siqaretsiz ötüşmürdü). Ayaqüstü söhbətdən sonra Xıdır əlini yelləyərək məni öz yanlarına çağırdı. Maşından düşüb ayağımı sürütləyə-sürütləyə onlara yaxınlaşdım:

– Salam!

– Əleykümsalam, evlad! – Kvadrat bədənli kişi siqaretindən qullab vurub bir gözünü qıydı və məni müştəri gözüylə süzməyə başladı. Gözlədiyimə xilaf olaraq adam Anadolu türkcəsində danışdı. Mən hələ nə baş verdiyini kəsdirməmiş o, Xıdır sarı döndü: – Budurmu o?

– Özüdür! – Xıdır mal bazarlayan adamlar sayığı dilini nırçıldatdı.

– Olsun, bakalım, görəlim. – Kvadrat adam boynumuza minnət qoyurmuş kimi könülsüzcə dilləndi və Xıdırın qolundan tutub yaxınlıqdakı yay kafesinə doğru çəkdi. Mən də xınalı quzu kimi onların arxasınca getdim.

Kafedə bizdən başqa heç kəs yox idi. Deyəsən, Moskvanın mərkəzi meydanlarında tüğyan edən «razborka» hamını öz kamına çəkmişdi.

Stol arxasına keçən kimi Xıdır üzünü mənə tutub başladı:

– Tanış ol, ağanın adı Sami bəydir, burada şirkət işlədir. Ona rus dilini bilən, yazı-pozudan başı çıxan bir köməkçi lazımdır. Məndən soruşdu, mən də səni məsləhət bildim. Sami bəy Qarlıdır, dədə-babası siz tərəflərdən köçüb gedib. Axtarsan bəlkə də qohum çıxarsınız...

– Amaan... – Sami bəy mənə baxa-baxa əllərini qovzadı, – həpimiz Adəm evladlarıyıq, həpimiz akrabayıq zəttən, – duydum, şiir yazırmışsın, evlad.

– Belə də, mən burda Ədəbiyyat İnstitutunda oxuyuram.

– Pek iyi, pek ela! Bizə bir şiir okurmusun lütfən?

Mənim orda-burda şeir oxumaqdan zəhləm gedirdi, özü də bu adam təhər-tövründən şeir-meir hərləyən adama oxşamırdı. İstədim deyəm, bağışlayın, ancaq yazdıqlarım yadımda qalmır. Sonra fikirləşdim ki, nə bilmək olar? Adamı görünüşünə görə qarşılıyır, ağına görə yola salmırlarmı? Həm də, bu adamın sayəsində öz əlim, öz başım yaşamaq şansı çıxmışdı qarşıma. Boğazımı arıtlayıb, gözlərimi qarşımdakı çay stəkanına zillədim və bu yaxınlarda Yunus Əmrənin «Allah deyü-deyü» şeirinə yazdığım nəzirəni dedim:

Təninənən bir can ayrılı,
Uçar Allah deyə-deyə.
Bir gün qeybin qapısını
Açar Allah deyə-deyə.

Hankı ağrım ağlayım?
Hankı yaramı bağlayım?
Hallarımı görən qayım
Qaçar Allah deyə-deyə.

Şamdüyə sapıb izindən,
Dost düşman olub üzündən,
Sallanıb çölün düzünənən,
Naçar Allah deyə-deyə...

Gözümü qaldırınca Sami bəyin məmnunluqla başını yellədiyini və gülümsədiyini gördüm.

– Güzəl şiir, vallahi, çox güzəl şiir. Şiirdən pek iyi anlamasam da, hoşuma gitti deyə bilirəm yani! – Görünür, artıq özünü mənim müdirim gözündə gördüyü üçün və onun hüzurunda üz-gözüm açılmasın deyə bununla da kifayətləndi, – amma biliyorsun, iş işdir! Rusların bir ata sözü vardır... dostluq və iş hakkında...

O, huşunu cəmləyib xatırlayana kimi:

– Drujba drujboy, slujba slujboy. – dedim.

– Afferin! «Drujba drujba, slujba slujba» yani.

– O həddini bilən birisidir, Sami bəy, sizi məyus etməz inşallah. – Xıdır dedi.

Sami bəy çaydan bir qurtum alıb qullab vurdu, təsbəhini şaqquldadaraq mızıldandı:

– Etməz inşallah!

Sonra Sami bəy mənə şirkətin yerini-yurdunu başa saldı və vizit kartını verdi. Sabahkı gün üçün vədələşib ondan ayrıldıq.

Xıdırla geriyə dönərkən yollarda hərbi maşınların və əskərlərin daha da çoxaldığını gördük. Deyəsən, demokratiya Rusiyada artıq qıvcırmağa başlamışdı – binaların fasadlarında, maşınların üstündə, hətta ağaclarda və asfaltın üzərində rus millətçilərinin, anarxistlərin, demokratların, liberalların və sairələrin posterləri, plakat və çağırışları gözə dəyirdi. İndi Rusiyada hamı şüar qışqırırdı. Lap hündürdən qışqıranlar isə təzə-təzə peyda olmuş başıqırıxıqlar idi. Onlar qəzetlərə, radio və televiziya da ayaq açmışdılar. İndi maşının radiosunda da həmin dazbaşların öndəri çıxış edirdi: Rusiyanın xilaskarı bizik, bizdən başqa hamısı yalandır deyə.

Dmitrovski şossedən mənim yataqxanamın yerləşdiyi Lermontov küçəsinə dönən yerdə Don Kixota oxşayan cansız bir keşiş gördük. Yaxasından asdığı plakatda yazırdı: «Siz hamınız uçuruma yuvarlanırsınız!». Mən plakatu oxuyub başa varmamış yolun ortasında bir beton maneə peyda oldu. Maşın birdən-birə silkələndi, yırğalandı, Xıdır əyləci dibinə qədər sıxsaxsa da faydası olmadı, maşın sürüşüb yanpörtü həmin maneəyə çırpıldı. Sən demə, yolda təmir işləri aparılırmış, Xıdır döngəyə sərt burulduğundan vaxtında tormozlaya bilməyib. Burada qəzaya uğramış daha iki maşın vardı. Onları yolun kənarına çəkib yanaşı qoy-

muşdular. Bura yavaş-yavaş maşın qəbiristanlığına çevril-məkdəydi.

Maşınımıza elə bir şey olmamışdı, bir azca qapısı əzil-mişdi. Amma qəza hər yerdə qəzadır – bir azdan ətrafımız-da ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Xıdır fəhlələrə sübut etməyə çalışırdı ki, onlar düz eləməyiblər, gərək döngədə sürücülər üçün xəbərdaredici nişan qoyaydılar. Fəhlələr isə öz növbə-sində onu döngədə sürəti azaltmamaqda suçlayırdılar. Axır-da Xıdır əlini qaldırıb hamını sakit olmağa səslədi:

– Yaxşı, yaxşı! Bilirsiniz nə var? Burada günahkar yalnız bir nəfərdir, – o, ona yönəlmiş sual dolu baxışları əli-nin işarəsiylə döngədə dayanmış keşişə yönəltdi, – o da bax, o keşişdir. Əgər müqəddəs ata «Hamınız uçuruma yu-varlanırsınız» əvəzinə «Qarşıda beton maneə var» deyə xə-bərdarlıq etsəydi, burada heç bir qəza-filan olmazdı. Deyil-mi?

Fəhlələr keşişin əlində tutduğu plakata baxaraq hırıl-daşmağa başladılar, biz isə maşına oturub ordan uzaqlaşdıq.

Gün o qədər hay-küylü keçmişdi ki, danışmağa belə heyimiz qalmamışdı. Kirişəcə mənim yataqxanama yaxın-laşdıq.

– Belə çıxır ki, bu gün mənə görə döyüldün, üstəlik maşını da vurdun... – Maşının qapısını açıb bir ayağımı qar-ranlıq səkiyə qoydum.

Xıdır gözlüyünün üstündən mənə baxaraq gülüm-sündü:

– «Sağ ol» demək istəyirsənsə, dəyməz!

– Sağ ol e, amma... mənə iş danışdırsan, amma mə-nimlə məsləhətləşməmişsən. Sami bəylə işləməli olsam, dərsl-lərim necə olacaq? Hələ Sami bəyi yarıdaçağam, ya yox, bu da bəlli deyil... Qorxuram əli aşından da olum, vəli aşın-dan da.

– Qaqulya, – Xıdır gözlüyünü lap burnunun ucuna endirdi, – ağrız zəmanədir... Hələ bundan da betər olacaq.

Özünə gün ağla, qaqulya. Sənin yerinə olsaydım, ümumiyyətlə, qiyabiyə keçərdim...

– Nə isə, baxarıq. – Onunla sağollaşıb maşından düşdüm.

Ədəbiyyat İnstitutunun yataqxanası Lermontov və Puşkin küçələrinin kəsişməsində yerləşirdi. Bu klassik «xruşşovka»nın üzü üzlər görmüşdü – bunu tələbələr arasında dolaşan rəvayətlərdən, qopub-tökülən divarlardakı soluxmuş şəkillərdən və otaqların şairanə-miskin halından da bilmək olardı. Buranın eləcə adı yataqxanaydı, əslində ağı üstündə olan adam yatıb-dincəlmək üçün bu yataqxanadan gen gəzməliydi. Burada Moskvanın itindən azan gözəlçələrindən tutmuş, evsiz-eşiksiz şair və yazıçı alkaşlardək hər kəsə rast gəlmək olardı. Günün istənilən vaxtı içəri girmək üçün «mən filankəsin yanına gedirəm» demək kifayət idi. Qapıçı arvad önündəki siyahıya baxıb «filankəs»in burada yaşadığına əmin olduqdan sonra keç, istənilən qapını döy. Burada yaşadığım neçə il müddətində otağımın qapısını həmişə açıq saxlayırdım – neyləməli, elə bil, qapının ağzında bir ağacdələn oturub, dəqiqəbaşı qapını tıqqıldadıb səndən çay, siqaret, xırda pul, filan istəyir. Hər dəfə qalxıb qapını açmaqdan, onu elə açıq qoymaq məsləhət idi.

Amma bu dəfə yataqxananın qapısını erkəndən bağlamışdılar. Fikirləşdim ki, yəqin qapıçı arvad küçələrdəki başıpozuqluqdan ehtiyatlanıb, bizim bu kiçik Babilistanın darvazasını ona görə cəftələyib. Qapını əlimin arxa tərəfilə, sonra yumruqla döydüm, içəridən səs-səmir gəlmədiyini görüb təpikləməyə başladım. Handan-hana foyenin işığı yandı və qapıçı Ksyuşa xalanın yerlə sürünən addımları eşidildi.

– Kimdir orda? – qapının o üzündən Ksyuşa xalanın yırtıq-yamaq səsi gəldi.

– Mənəm, Ksyuşa xala, Edik.

Ksyuşa xala donquldana-donquldana qapını açdı, ancaq məni içəri buraxmadı, qurşağına sallanan döşünü irəli verib:

– Tələbə biletini göstər, – dedi.

– Nə bilet, nə necə, məni tanımırsan bəyəm?

– Tanıdım-tanımadım, fərqi yoxdur, bu gün mənə yazılı sərəncam göndəriblər, tapşırıblar ki, tələbə bileti olmadan heç kəsi yataqxanaya buraxmayım.

Arvadın qırımından başa düşdüm ki, məni içəri buraxmayacaq. Birinci kursda sevə-sevə gəzdirdiyim tələbə biletinin indi xatirəsi də qalmamışdı, harda it-bat olmuşdu, Allah bilir. Yalandan ciblərimi yoxlamağa başladım.

– Yəqin otaqda qoymuşam, Ksyuşa xala, icazə ver, gedim gətirim.

Ksyuşa xalanın sifətinə elə bil daş yamanmışdı:

– İcazə vermirəm, məni polis çağırmağa vadar eləmə!

– Arvad birdən-birə şövlü sovet heykəllərinə bənzəməyə başladı, – artıq Rusiyada dərəbəylik olmayacaq, bunu unutmayın. QKÇP haaamının ipini yığacaq, haaamının...

Zəndlə bu həmişə, hər şeyə möhtac qarının üzünə baxdım, istədim deyəm ki, sənə verdiyim xırda pullar, siqaret, pivə, çay, qənd haramın olsun. Yəqin ki, o da məndən elə bunu gözləyirdi. Amma heç nə demədim, başımı yelləyib sakitcə üzümü çevirdim və qaranlığa doğru addımladım. Elə yaxşı ki, heç nə deməmişəm– dörd-beş addım getmişdim ki, arxadan Ksyuşa xalanın pıçılıtlı səsinə eşitdim:

– Bir dəqiqə, dayan...

Ayaq axlayıb Ksyuşa xalanın mənə yaxınlaşmasını gözlədim. O mənə çatıb, əlaltından böyük bir iş çevirmiş kimi oğrun səslə dedi:

– Mənə bax, binanın arxasına keç, birinci mərtəbənin tualetinin pəncərəsini açacağam, ordan girərsən içəri. Amma bax ha, heç kəs görməsin!

İçimdən qaynayan gülüşü zorla boğdum, tələsik «Oldu, Ksyuşa xala, çox sağ ol!» – deyib binanın arxa tərəfinə keçdim.

Ertəsi gün möhkəm qriplədim və Sami bəyin yanına gedəsi olmadım. Bu tərəfdən də qarşıdan sessiya gəlirdi, vaxt lap daralmışdı. Alababat da olsa hazırlaşmaq lazım idi. Bir qədər götür-qoydan sonra götürüb Sami bəyə zəng elədim.

– Sami bəy, salam, mənəm, Edik. – Onun telefonda susduğunu görüb əlavə elədim, – dünən sizinlə görüşmüşdük, Xıdır İlyaslı ilə birgə...

– Sən misin, evlad? Niyə gəlmədin yahu?

– Sami bəy, – haqqımda başqa şey düşünməsin deyə tələsik danışmağa başladım, – bunu sizə dünən deməliydim... Mənim sessiyam başlayır, hazırlaşmam lazım... Sizdən on beş-iyirmi gün möhlət istəyirəm... Bu gün gedib ərizə verəcəyəm, qiyabiyə keçmək üçün. İmtahanlarımı verib qurtarınca gələcəyəm yanınıza...

Sami bəy sözümün ardını gözləmədi. Onsuz da sözü-mü harda qurtaracağım özümə də bəlli deyildi.

– Səni bəkləyəcəyim, evlad. İşlərini tamamlayınca gəl. – O kiçik bir fasilə verib davam etdi, – Bana bak, evlad, bir sıkıntı olursa... sana avans da verə bilirim yani...

– Yox, yox, narahat olmayın, – dedim, – Allah sizdən razı olsun, Sami bəy!

Sami bəy getdikcə uzaqlaşan səsle:

– Nasıl istərsin, evlad. Allah həpimizdən razı olsun, – deyib dəstəyi asdı.

...Moskvanın hələ reklamlarsız, boyasız, qrimlənmiş vaxtları idi. Ancaq şəhərin bu zahiri asketizmi insanları çulğamış ehtirasların yalnız fonunu təşkil edirdi. Günlər

keçdikcə ehtiraslar daha da qızıdır, zamanın kəfiri xaosa doğru daha çox meyillənirdi və mənim kimi avtonom həyat sürməyə çalışan adamları da öz burulğanına çəkirdi.

Sonuncu imtahanı verməyə getdiyim gün də bu mənada o birisi günlərdən heç nə ilə fərqlənmirdi. İnstitutun yaxınlığındakı «Rossiya» kinoteatrının qabağında trolleybusdan düşdüm, çətim olmadığına görə çisələyən yağışdan qorunmaq üçün plaşımı başıma çəkib, yolumun üstündəki «Puşkin» meydanına doğru getdim.

Puşkinin heykəli qoyulmuş meydana xeyli adam toplaşmışdı. Əvvəlcə elə bildim ki, gündə-gündə keçirilən nümayişlərdəndir, sonra qafqazlılara xas çılgın şadyanılıq nidalarını eşidib plaşımı başımdan endirdim. Ermənilər idi – qucaqlaşib öpüşən kim, şampan şüşəsini partladıb başına çəkən kim, başının üstündə plakat tutub dəli kimi ora-bura şığıyan kim... Plakatlardan belə məlum olurdu ki, ermənilər Şuşanın alınmasını bayram edirlər. Dünəndən televiziya və radio kanalları da dil-boğaza qoymadan bu barədə danışdılar. Bir dəstə erməni mənim də onların mərkəsinə gələnlərdən olduğumu zənn edib üstümə cumdu. Məni qucaqlayıb bir-birinə aman vermədən nəsə qışqırışmağa başladılar. Onların şövqlü çığırtılarına heç bir reaksiya vermədiyimi görənlər duruxdular. Onlardan biri bir addım dala qoyub üzümə zilləndi:

– Erməni deyilsən?

Uzun düşünmədən cavab verdim:

– Yox, Allah eləməsin! Mən türkəm!

– Deməli, «Allah eləməsin, hə?», – erməni teatral poza alıb üzünü bir az aralıda tamaşaya durmuş ruslara tutdu və səsinin yoğun yerinə salıb bağırmağa başladı. – Qardaşlar, bacılar, baxın, bu adama baxın, biz ondan soruşuruq: «erməni deyilsən?», o isə bizə nə cavab verir, bilirsiniz, nə cavab verir? «Yox, Allah eləməsin!» deyir.

Erməni özünə əl qatıb vaysınır, üzünə bacardıqca yazıq görkəm verib, mənim timsalımda türklərin nə qədər əzazil xalq olduğunu bəyan edirdi. Milçəklər peyinin üstünə cormalaşmış kimi bir anda bütün ətrafdakılar bu erməni ilə mənim başımıza yığıldı. Erməninin şəbehin birinci pərdəsini tamamlayıb, yerini başqasına verməyə hazırlaşdığını görüncə əlimi yuxarı qaldırdım:

– Elə danışsən ki, elə bil, sən mənim şəhərimi yox, mən sənin şəhərini tutmuşam, o ermənilərin hökmdarı, – dram janrının qaydalarına uyğun olaraq pafosla və bərkədən səsləndim, sonra barmağımı Puşkinin heykəlinə tuşlayıb davam elədim, – sənin barəndə efior üləması Puşkin çox düz buyurubmuş: sən qorxaqsan, sən qulsan, sən ermənisen. Sən başqasının şeyinin üstündə cənnətə girmək istəyirsən, o bilmirəm neçənci Tiqran Ovanes Xaçatur. Amma bil və agah ol ki, ovucdayıb içdiyin qanların hamısını burnundan gətirəcəyəm...

Puşkin hündür postamentin üstündən gülümsünərək mənə göz vurdu. Tamaşaçılardan sürəkli alqış qopdu. Mən əlimi ürəyimin üstünə qoyub, “Sağ olun! Sağ olun! Bis lazım deyil!” – deyib oradan uzaqlaşmaqdaykən arxadan çiynimə bir əl qondu. Geriyə çevrilib gözləri qan çanağına dönmüş bir erməniylə burun-buruna gəldim. Bir an sonra isə qarnıma dəyən yumruq zərbəsindən gözlərimə qaranlıq çökdü və ikiyə qatlandım.

Özümə gələndə meydanda bir erməni belə qalmamışdı. Məni Puşkinin heykəli ilə üzübüz skamyaya oturtmuşdular, iki rus arvadı butulkanı ağızma dirəyib su içirtməyə çalışırdı. Onlara təşəkkür eləyib qalxdım, ayaqlarımı sürüyə-sürüyə instituta doğru getməyə başladım. İçimdən nəyə çəkmək, var gücümlə qışqırmaq, səsim batana gimi bağırmaq gəlirdi. Amma Moskva kimi şəhərlərdə təkbəşinə bağırmağın bədəli var; polis o dəqiqə yüyürüb yaxandan yapışacaq ki, filan desibeldən yuxarı səs salıb, adamların

rahatlığını pozursan, filan qanunun filan maddəsinə görə bu qədər cərimə ödəməlisən. Hələ üstəlik psixiatriya xəstəxanasına götürüb başını yoxladacaqlar.

İnstitutun həyətinə girib birbaşa qarovulçunun otağına yollandım.

– Salam, Kostya dayı. – əlimdə hazır tutduğum bir manatı ona uzatdım.

– Bu nə üçündür? – çarpayıda uzanıb televizora baxan qarovulçu təəccübləndi.

– Bir dəqiqəliyə otaqdan çıx, bircə dəqiqəliyə!

Burada hər cür qəribəliklərin şahidi olmuş Kostya dayı artıq söz demədən bir manatı əlimdən qapdı və eşiyə çıxıb qapını arxasınca örtüdü. Vaxt itirmədən üzükoylu çarpayıya yıxıldım və ağzımı balısa dirəyib səsim gəldikcə bağırmağa başladım. Nəfəsim kəsilənə kimi bağırırdım. Sonra Kostya dayı içəri girdi və mən qalxıb çarpayıda oturdum. Kostya dayı gözünü üzümdən ayırmadan keçib üzbəüz kətilə əyləşdi.

– Nə oldu, yüngülləşdin? – sükütü Kostya dayı pozdu.

– Deyəsən... Bilirsən, Kostya dayı, mən haçansa böyük adam olsam, şəhərlərdə bağırmaq üçün xüsusi yerlər ayıracağam. Təbii ehtiyaclarını ödəmək üçün tualetlər varmı? Var! Bəs bağırmaq üçün niyə olmasın? Hə, niyə olmasın?

Kostya dayı boynunu çəkdi.

– Hə də, niyə də olmasın! – O elə əlindəcə saxladığı bir manatlığı köynəyimin cibinə basdı, – Götür! Haçan bağırmağın gəlsə, gəlib burada pulsuz-parasız bağıra bilərsən.

İmtahanlarımı verib qurtardıqdan sonra qiyabiyə keçmək üçün ərizə verdim. Ərizə verərkən məlum oldu ki, demə qiyabiyə keçənləri yataqxanadan çıxarırlar. Çox fikir

ləşmədən qərara aldım ki, eybi yoxdur, Moskva ətrafında ucuz bir otaq kirayələyərəm.

İnflyasiya dördnala çapırdı və artıq işləmədən keçinmək mümkün deyildi. İnstitutdan aldığı təqaüd siqaret almağa və yol puluna belə çatmırdı. Borclarımaqdan zəhləm getsə də, üz tuta biləcəyim bütün adamlardan borc almışdım, artıq ağız açmağa adam da qalmamışdı.

Moskvanın rütubətli, isti yay axşamı idi. Yataqxana-dakı çarpayıda uzanıb bundan sonra neyləyəcəyimi götür-qoy edirdim. Arada istədim gedib Sami bəyə zəng eləyim, sonra fikirləşdim ki, adama nə qədər zəng eləmək olar, yaxşısı budur elə bazar ertəsindən gedim yanına.

Belə yerdə deyiblər ki, sən saydığını say. Bir ümid işığına tutunmağın bədəli nə qədər ağırdır, bunu mən həmin vaxtlarda başa düşdüm...

Yenicə mürgü döyürdüm ki, qapımı çaldılar.

– Açıqdır, – uzandığım yerdən səsləndim.

Tanmadığım aşağı kurs tələbəsi başını içəri saldı:

– Səni telefona çağırırlar.

Yataqxanada yeganə telefon Ksyuşa xalanın oturduğu yerdə, girəcəkdəydi. Ksyuşa xala dəstəyi telefondan aralı qoyub əlində nəsə toxuyurdu.

– Zəng eləyən kimdi, Ksyuşa xala?

Qarı gözünü əllərindən çəkmədən:

– Mən hardan bilim, – dedi.

Dəstəyi götürdüm.

– Alyo!

– Edik, sənsən? – Telefon xəttinin o başından Çenin həyəcanlı səsi eşidildi.

– Hə, mənəm, nolub, Çen?

– Xəbərlərə baxdınmı?

– Yox. Nolub, Koreyada kommunizm quruculuğu başa çatıb?

– Sənin yanına bir kişi gəlib-gedirdi e, nəydi onun adı? Ağ «Mercedes»i var özünün də...

– Xıdırı deyirsən?

– Hə, hə, Xıdır... O, qəzaya düşüb... ölüb.

– Ola bilməz! – Qulaqlarıma inanmadım.

– İki nəfər olublar, Lenin şossesində maşın qarşından gələn «Kamaz»ın altına girib, ikisi də ölüb.

– Ola bilməz!

– Qırıq pətefon kimi eyni havanı çalma, – Çen şübhələlərə yer qoymadı, – Xıdırın yanında Sami adlı bir türk də olub.

Sami bəy də ölüb? Telefonun dəstəyi qulağımda, eləcə quruyub qalmışdım. Artıq mənə nə desələr inanmağa hazır idim. Mehdi əz-zaman zühur eləyib desələr, ona da inanardım. Çen daha nələrsə danışdı, amma onun səsi qulağıma kəsik-kəsik çatırdı.

– Heç sağ olma, Çen, verdiyin bəduğur xəbərlərə görə, – deyib dəstəyi asdım.

Top kimi sağlam Xıdırıla Sami bəyin ölüm xəbərinə inansam da – Çen Sami bəyi heç vaxt görməmişdi və onun adını yalnız televizordan eşidə bilərdi – bu xəbəri heç cürə sinirə bilmirdim. Otağıma gəlincə özümü tuta bilmədim, o baş-bu başa var-gəl eləyərək, ağladıqca ağladım...

Bəli, gəl bundan sonra əcələ inanma!

Xıdırın hansı əyri yolun yolçusu olduğunu bilmirdim, sonradan azərbaycanlılar arasında onun öz əcəli ilə ölümədiyi haqqında dolaşan şayələri də sadəcə bir folklor nümunəsi kimi qəbul etdim.

Xıdırıla Sami bəyin ölüm xəbərindən sonra bir neçə gün otağımdan çıxmadım. Fikirləşirdim ki, ya göy yarılacaq və oradan bir əl uzanıb mənə bir yana çıxaracaq, ya Tanrının mənə tamamilə unutduğuna əmin olacağam və beləcə, bütün qeyri-müəyyənliklərə son qoyulmuş olacaq. Elə də oldu. Kainatın başlanğıcını qoymuş böyük partlayış-

dan sonrakı ulduzlar kimi insanların böyük sürətlə bir-birindən uzaqlaşdığı, bəzən isə «Kamaz»ın altına düşüb qeybə çəkildiyi bir vaxtda mən öz başımın çarəsinə baxmalıydım.

Qiyabiyə keçdikdən sonra yataqxanadan çıxmaq üçün bir ay vaxt verdilər. Komendantın bildirişini alınca qiyabiyə keçdiyimə görə peşimanlıq keçirməyə başladım. Heç olmasa, başımı soxmağa bir yer var idi, ondan da məhrum olmuşdum. Mənim vəziyyətimdə heç kəs taleyini toplamağa girişməz deyə təlaşlandı və instituta gedib yəni-dən əyaniyə qayıtmaq üçün ərizə yazdım. Ərizəmi görünəcə təhsil məmurunun gözü kəlləsinə çıxdı:

– Bu nədir? Bura attraksion-zaddır bəyəm, sənəcə biz burada oyun oynayırıq? Get, bir ildən sonra gəlib ərizə verərsən.

– Bir ildən sonra mən institutu bitirmiş olacağam.

– Çox gözəl, bundan sonra qərar verəndə yaxşıca düşünüb-daşınarsan.

Bəli, artıq geriyyə yol yox idi və bəlkə də, yaxşısı bu idi. Yataqxanada ac-yalavac oturub xəyal qurmaqdansa, yelkənləri qaldırıb həyata açılmalı, insan ətiylə qidalanan içiboş ümidləri yolumun üstündən kənarlaşdırmalıydım.

Bir ara özümü hava boşluğuna düşmüş kimi hiss elədim. Sanki bədən üzvlərimin arasındakı rabitə pozulmuşdu – beynimdə bir istiqamətə getməyi planlaşdırdığım halda ayaqlarım məni tamamilə başqa səmtə aparırdı. Günlərimi qəzetlərdəki iş haqqında elanlara baxmaqla keçirirdim. İş və kirayə otaq tapmaq elə də asan məsələ deyilmiş. Zəng elədiyim yerlərdə qafqazlı olduğumu eşidincə daş atıb başlarını tuturdular. Rusların gözündə qafqazlı xoxan kimi idi. Üstəlik, Moskva və ya moskvaətrafı rayonlarda daimi pasport qeydiyyatında olmaq tələb edilirdi.

Beləcə günü-günə sataraq bir ayı da yola verdim. Yataqxanadan çıxarılmığıma cəmi bir neçə gün qalmışdı. Ar-

tiq hərəkətə keçmək zamanı idi. Otağımdakı bütün saxlanc yerlərini təftiş eləyib gördüm ki, cəmi-cümlətanı iyirmi üç manatım var. Bu pula yalnız yüngül nahar eləmək olardı. Çəkiddə yüngül, vəzndə ağır nəyim vardsa satmaq qərarına gəldim. Satılacaq şeylərin siyahısını da tutdum: bir ədəd «Rekord» markalı rəngli televizor, instituta girərkən atanın bağışladığı raritet – gümüş qol saati, xarici tələbələrin mənə bağışladığı suvenirilər və yüzə yaxın kitab. Yubanmadan həmin siyahıya iri hərflərlə «Satıram» başlığı yazıb, onu yataqxananın birinci mərtəbəsindəki foyenin divarına yapışdırdım. İki gün bihudə gözlədikdən sonra pulum tamamilə tükəndi və artıq bu izdivacdan bir kar aşmayacağını görüncə kitabları on-on dəstələyib iplə bağladım. Sonra otaqda kitab rəfini əvəzləyən karton yeşiyin qapağını qoparıb, ondan poster düzəltdim və kitabların təxmini qiymətini ora yazdım. Poster qoyun cibimə qoyub, kitabların iki dəstini götürdüm və tindəki bukinist mağazasına yollandım. Bu həmin mağazaydı ki, bu kitabların çoxusunu elə oradan almışdım. Özü də orada satıcı işləyən mavi gözlü, bəstəboy, antik profilli, tökmə bədənli qıza görə.

...İlk dəfə onun gülən mavi gözlərini görəndə varımdan yox olmuşdum. Gözlərinin üstünə düşən saçlarını əlinin arxasıyla kənarlaşdırarkən, adamın gözləri qamaşırdı. Bu gözlər gah qabarıq, gah çəkilir, sanki tənəffüs edirdi. Alov parçası kimi oynaya-oynaya yeriyəndə yer yırğalanırdı. Həmişə də gülümsünürdü. Həftədə, on gündə bir ondan kitab alırdım. Di gəl, yatağıma dadanmış başqa gözəlçələrdən fərqli olaraq, ona artıq-əskik heç nə deyə bilmirdim ki, bilmirdim. Qadınlara çox vaxt heç nə demək lazım da gəlmir – onlar kişilərin bədən dilini çox gözəl anlaşırlar. Amma onlar lal oyunu oynamaqdan da xoşlanmazlar. Hər şey gün kimi ortada olsa belə, bəzən hər şeyi tanıslığın icbari proseduru və etiket qaydalarına qurban verərlər. Bu qənaəti öz təcrübəmdən hasil etmişəm. Mənim on-

dan kitab almaqlığımı əvvəl-əvvəl qızın xoşuna gəlsə də, sonradan vəziyyət dəyişdi. Aydın məsələdir, Moskva hansısa Hindistan şəhəri deyil, burada hər şey konkret və qısa yolla həll olunur. Mənim bu cür gəndən gəlməyim qızı özündən çıxarmaya bilməzdi.

Qız öz acığını məndən çox özünəməxsus şəkildə çıxdı. Bir həftə bundan qabaq ondan sonuncu kitabımı almaq üçün mağazaya yollandım. Fikrimdə tutmuşdum ki, bu dəfə ona kompliment deyəcəyəm, görək nə reaksiya verir. Mağazaya girib yalandan kitablara göz gəzdirə-gəzdirə ona yaxınlaşdım. Qız məni görəncə baxışları üçün çəkildi, həmləyə hazırlaşan diş qaplan kimi sinilə-sinilə rəflərin arasıyla mənə sarı gəldi:

– Nə buyuracaqsınız, cavan oğlan?

– Zəhmət olmasa, mənə Zolyanın «Qadın xoşbəxtliyi»-ni verin... – Uzaqdan gözümə dəyən ilk kitabın adını dedim.

Qız «hm» eləyib yenidən rəflərin arasına daldı və az keçmiş sarı üzlü bir kitabla qayıtdı.

– Buyurun, bu da «Qadın xoşbəxtliyi»! Qırx manatadır. Hm!

– Niyə dəqiqəbaşı «hm» eləyirsiniz? – Pulu saymaq-daykən yaranmış fasilədən istifadə edib soruşdum.

Qız özünü o yerə qoymadı:

– Ona görə ki, bu kitabı adətən qadınlar alır, siz bu kitabı alan ilk kişi xeylağısınız...

– Belə de... Kişi xeylağı... – Nəhayət kompliment demək üçün fürsət güdürdüm, – bəs niyə, görəsən?

– Nə niyə, görəsən?

– Bu nə təhər əsərdir ki, qadınlar ona bu qədər həvəs göstərirlər?

Qız məxsusi bir ədayla çiyinlərini çəkdi:

– Oxumamışam, bilmirəm, mən xoşbəxt olmağı kitablardan öyrənmirəm.

Onun bu sözlərini bostanıma atılan daş kimi qəbul elədim və artıq tərəddüdlərə son qoymağı qərara aldım. Kitabın ora-burasına baxa-baxa:

– Mənim adım Edikdir, bəs sizin? – deyə soruşdum.

Qız qəfildən kitabı əlimdən çəkib aldı:

– Sualı kitaba verirsən, yoxsa mənə? Adım İrinadır, başımın bəlası!

– İrina... Gözəl addır... Mənim ən çox xoşladığım addır bəlkə də, – Qızarıb portsəm də, gözlərimi düz onun gözlərinə zillədim və çəkmədim, – bilirsiniz, hər gözəlin bir eybi var deyirlər. Amma mən nə qədər baxıram, sizdə heç bir eyib tapmıram.

– Doğrudan? – o qıymışdı.

– Doğrudan! – mən də gülümsədim.

Qız ətrafa göz gəzdirib heç kəsin biz tərəfə baxmadığına arxayın olunca:

– Əslində bir eybim var idi, – deyərək əlilə paçasının arasına işarə elədi, – amma ondan on üç yaşında qurtulmuşam.

Boynuma alıram ki, bu cür gözlənilməz gedişə hazır deyildim, odur ki, bir müddət idiot kimi qrimasalar çıxaraq onun üzünə baxa-baxa qaldım. Qız xıssın-xıssın gülməkdən uğunub getmişdi.

Nəhayət, özümü toparlayıb, mən də gülməyə başladım. Amma mən, qızdan fərqli olaraq ucadan, səsimi başıma atıb gülürdüm. Buna kitablarda isterik qəhqəhə deyirlər. Ətrafdakıların təəccüblə mənə tamaşa elədiklərini görüb özümü ələ almağa çalışdım. Onsuz da Moskvada bu fikirdədirilər ki, qafqazlılar teatra və kitabxanaya səs salmaq üçün gedirlər. Onları bu qənaətlərində öhkəmləndirməmək üçün, nə qədər çətin olsa da, gülüşümü boğdum. Baxmayaraq ki, moskvalı onsuz da öz qənaətlərini yeganə doğrudürüst hesab edən bir məxluqatdır. Məsələn, subaylığa etiqad edən moskvalı gedib mütləq deyingən, pinti, gecələr

süpürgəyə minib uçan bir ifritəyə evlənəcək ki, öz inamında daha da möhkəmlənsin. Və yaxud, qafqazlılara və yəhudilərə patoloji nifrət bəsləyən moskvalı yəhudiləri İsa peyğəmbəri çarmıxa çəkib öldürməkdə, qafqazlıları isə, hansısa mifik imam ordusunun əskərləri olmaqda suçlayacaq. Stereotip moskvalı üçün həm qanundur, həm də qayda...

Həmin günün gecəsini İrinayla birgə keçirdik. Elə həmin gecə başa düşdüm ki, ilğımın da əti-qanı var. Bütün gecəni mənə sarılıb uyuyan bu gözəlçə kimi. Ehtirasların öz qınına çəkildiyi qısa fasilələrdə kəlmə kəsməyə macalımız da oldu.

Demə qızıcığaz davamlı baş ağrılarından, bir də ksenofobiyadan əziyyət çəkirmiş. Amma bu ona mənim yatağıma uzanmağa mane olmayıb. Ona başağrısı dərmanı verdim, «ksenofobiyadan dərmanım yoxdur, zəhmət çəkib özün müalicə olunarsan» – dedim.

– Müalicəyə ehtiyacım yoxdur, millətsevərlik haçandan xəstəlik olub? – İrina ikinci mərəzini boynuna almaq istəmədi. – Düşmənlərimiz Qafqazdan və digər yerlərdən Rusiyaya kütləvi miqrasiyadan antropoloji silah kimi istifadə edirlər. Bizə qarşı elan olunmamış demoqrafik müharibə aparılır. Rusların sayı ilbəl azalır, «qara»lar isə küçükləyib çoxalır.

– Demək, küçükləyirlər? Sən bu dəqiqə kiminlə yatırsan, primatla?

İrina bircə anlığa tutuldu, lakin özünü o yerə qoymadan güldü:

– Ağ eləmə də! Doğrudur, bir az kobud çıxdı, amma axı bu metaforik ifadədir, öz üstünə götürmə.

– Yaxşı, tutalım «qara»lar sizə qarşı işlədilər... şeydir...silah. Nə dedin onun adına?

– Antropoloji silah.

– Turalım, belədir. «Grattez le russe et vous verrez le tartare»* – bəs buna nə deyirsən, səni qaşısan altından nə çıxar, görəsən?

O öz fındıq burnunu bayraq kimi havaya qaldırdı:

– Mən təmizqanlı rusam, ublyudok** deyiləm. Rusiyanın anasını ağlar qoyan elə ublyudoklar deyilmi? Safqanlı rusları görməyə gözləri olmayan, çürük liberalizmi dəstəkləyən, hamısı onlardır.

Mən dedim, o dedi, axırda, təbii ki, heç bir orta qənaət hasil olmadı. Qadınla mübahisə eləmək küləyə qarşı işəmək kimi bir şeydir, o da ola ksenofob qadın. Bir sözlə, o gecə mənimki mənə dəydi... Ondan mənə qalan və sonra tez-tez xatırlayacağım bir anekdot oldu: Kolxoz sədri kənd arvadlarına deyir ki, hazırlaşın, sizdən intervyu almağa gələcəklər. «İntervyu» nə deməkdir – arvadlar soruşur. «Bilmirəm» – sədr cavab verir, «amma hər ehtimala qarşı yuyunub-təmizlənin». O gecənin nəticələri haqqında irəlində danışacağıq, ona görə də qaldığımız yerə qayıdaq.

...Əllərim məşğul idi deyə mağazanın qapısını təpiklə açdım və qapının üstündən asılmış zıncırov həmişəkindən bərk səsləndi. Axşam vaxtları olduğundan mağazada xeyli adam vardı. Hamı dönüb mən tərəfə baxdı. İrina piştaxtanın arxasında hansısa müştəriyə əlində tutduğu kitabın annotasiyasını danışdı. Məni, daha doğrusu, əlimdəki kitabları görüncə təəccübdən gözləri iriləndi, müştərisini unudub mənə sarı çevrildi:

– Satırsan?

– Satıram! – səsim o qədər hündürdən çıxdı ki, bu, suala cavabdan çox bazar çağırışına bənzədi. Müştərilər məni var-yoxunu dəyər-dəyməzinə bazarlayan əyyaş bilmişdilər, ya nədisə, dərhal başıma toplaşdılar. Mən də fūr-

* (Fr.) İstənilən rusu qaşısan, altından tatar çıxacaq - F.Dostoyevskinin «Yeniyyətə» əsərindən.

** (Rus.) «Qanı qarışıq» olan adamlara qarşı işlədilən təhqiramiz ifadə

səti fotə vermədən kitabların qiyməti yazılmış posteri başımın üstünə qaldırdım:

- «Albalı bağı» - 50 man.
- «Heyvan təsərrüfatı» - 50 man.
- «İt ürəyi» - 200 man.
- «Portret» - 50 man.
- «Paris Muqəddəs Ana kilsəsi» - 50 man.
- «Baxçasaray fontanı» - 50 man.
- «Dəfinələr adası» - 50 man.
- «Sakit Don» - 150 man.
- «Kölgə» - nə verirsiniz verin.
- «Bizim olmadığımız yer» - 200 man.
- «Zaman maşını» - 200 man... Və sairə...

Kitablara qiymət kəsərkən mövcud konyukturu nəzərə almışdım; Hüqo, Çexov, nə bilim, Uells gərək inciməsənlər, indi hamı olmadığı yerin xiffətini çəkir və zaman maşınında həmin yerə doğru uçarkən bekar qalmamaq üçün «İt ürəyi» oxuyurdu. Özü də mənim satışa çıxardığım kitablar mağazadakından qat-qat ucuz idi.

Rusun adətidir – Bibliyanı alarkən belə, əvvəlcə onu vərəqləyir, ora-burasına baxıb sonra alır. Bircə dəqiqədə kitabların hamısını götürüb vərəqləməyə başladılar. Gözlədiyim kimi öncə «Zaman maşını»nı satdım, ardınca da «Bizim olmadığımız yer»i və «İt ürəyi»ni. Yerdə qalan kitabları isə öyməli oldum:

– «Heyvan təsərrüfatı»! Son illərin ən çox satılan kitabı!

– Nədən danışılır burda? – Kitabı əlində o yan, bu yana çevirən sallaqdodaq, müti görkəmli birisi soruşdu.

– Napoleon ayamalı donuzun qurduğu diktaturadan, – tələsik cavab verdim, çünki mağazanın administratoru, üzündə Napoleonun qılıncının dalı da, qabağı da kəsdiyi vaxtlardakı soyuq, cod ifadə, adamları yara-yara mənə sarı gəlirdi, – götürün peşiman olmazsınız!

Sallaqdodaq kişi növbəti sualını verməyə macal tapmadı – nəhəng qaya parçasına bənzəyən administrator kitabı çəkib onun əlindən aldı, özünü isə digər müştərilərinin üstünə itələdi:

– Dağılışın! – Və heç nə demədən əyilib, hələ satılmamış kitab bağlamasını götürərək öz otağına tərəf yollandı. Mən də əmlək quzu kimi onun arxasınca getdim, necə olmasa da, indiki kasıb vaxtımda bu qədər malımın başından keçə bilməzdim.

Olub-bitənləri öz piştaxtasının arxasından izləyən İrina bərəlməmiş gözlərini üzümdən çəkmirdi. Doğrudan da, mənim bu kitab alverim bir az aksiya kimi alınmışdı.

Administratorun ardınca onun otağına girdim. O dönüb yalançı təəccüblə mənə baxdı:

– Məgər mən sizi otağıma dəvət etdim?

– Məni çağırılmamış qonaq hesab edin, – gözlərimi onun əlindəki bağlamaya dikdim, – və xahiş edirəm, kitablarımı qaytarın, çıxıb gedim.

O, kreslosuna əyləşib əllərini stolun üstündə çarpazladı və adi ofis planktonuna çevrildi:

– Yoox, əzizim, mən bura polis dəvət etmişəm, qoy gəlib araşdırsınlar, görək sən kitab satmağa lisenziyan varmı, niyə müəyyən olunmamış yerdə alver eləyirsən, nə üçün müəssisənin iş rejimini pozursan və sairə...

Deyəsən, durduğum yerdə başıma iş açmışdım. Onun arxayın, sakit tövrü mənim kimi ağzının sarısı getməmiş adamları üşəndirmək üçün kifayət edirdi. Moskva polisindən isə nə desən gözləmək olardı. Onların cənginə düşüncədir, sənə qarşı ağıllarının əsdiyi kimi ittiham irəli sürəcəklər, az qala kitabın kasset bombası, özünün isə əl-Qaidənin aktiv üzvü olduğunu iddia edəcəklər. Ayağımın birini qoyub, birini götürərək nə deyəcəyimi fikirləşdim. Heç nə olmamış kimi arxaya çönüb əkilməyi özümə sığış-

dırmırdım, onun «sirli rus qəlbi»nə yol tapmaq üçünsə söz tapmırdım. Nəhayət:

– Bilirsiniz... – nəyə demək xatirinə ağzımı açdım və elə bu məqamda İrinanın yanımdan sivişib administratora doğru getdiyini görərək kiridim. İrina mənə baxa-baxa əyilib onun qulağına nəyə pıçıldağağa başladı. Bu anlarda qanımın arasına girdiyi üçün ona minnətdar idim. İrina ona nə dedi, nə demədi, bilmirəm, amma kişinin sifəti birdən-birə dəyişdi. O, İrinanın yanımdan gizlicə bir çimdik qopararaq otaqdan çıxmasını gözlədi. Sonra tələsmədən siqaret yandırdı və kitab bağlamasına qıyqacı bir nəzər salıb dedi:

– Belə çıxır ki, kitab alverçisi deyilsən, bəs bunları niyə satırsan?

– Nə bilim... Ehtiyacım var, – mızıldanıb, təklif gözləmədən yanımdakı kresloya oturdum.

– Ehtiyac köpəyoğlu şeydir, – o qarşısındakı siqaret qutusunu və alışqanı əlinin arxasıyla mənə tərəf sürüşdürdü, – çəkirsənsə, çək.

– Özümdə var, sağ ol, – mən də ona «sən» deməyə başladım. Bütün gedişat göstərirdi ki, anadolular demiş, onunla hələ xeyli «muhəbbət» etməli olacağam.

– Sənə bir şey deyimmi? Ehtiyacla bağlı! – Administrator iri çöpur sifətini turşutdu, – mənə bir babam vardı...

– Allah rəhmət eləsin!

– O itin adını burada zikr eləmək istəmirəm, – o, etiket «sağ ol»una belə ehtiyac görmədi, – milyoner idi, pulunu balta kəsmirdi. Amma binəyə ehtiyac içində öldü.

– Olan işdir.

– Yox, o müflis olmadı, malını-pulunu yağmalamadılar, bir sözlə başına elə bir dərd gəlmədi. Elə milyoner kimi də öldü...

Mən sual dolu baxışlarla onun üzünə dikildim:

– Sözüün ikisini də sən deyirsən; həm «ehtiyac içində öldü» deyirsən, həm də «milyoner kimi öldü».

– O çox acgöz və xəsis birisi idi. Belə lap Qobsek kimi, ondan da betər... Bir dəfə...

– Mənə bax, qardaş, – inciməsin deyə kifayət qədər mülayim səslə onun sözünü kəsdim. Acmışdım, halsız idim, bu subyektin babasının nə dərəcədə rəzil adam olması ilə bağlı təfərrüatlar nəyimə lazımdı, – Onun hekayətini danışmaq lazım deyil, mənəcə. Bax, sən deyirsən ki, babam acgöz və xəsis adam idi, mən də sənə inanıram. Tanımadığın adama niyə yalan danışasan ki? Sən sözünün canını de.

Administratorun gözlərində bir anlığa qəzəb qılgılcı-mı parladı. Onu başa düşürdüm; şeytan axı təfərrüatlarda gizlənir – o, sözünü xırdalayıb, onu dəlil-sübutlarla möhkəmləndirmək istəyirdi. Əks halda babasını, bəlkə də, nahaqdan «it» adlandıran nankor nəvə kimi görünə biləcəyindən qorxurdu. O, şəşqınlığını hiss etdirməmək üçün zorla gülümsədi və sözünə davam etdi:

– Demək istədiyim odur ki, ehtiyac içində yaşamaq və ölmək pula və rifaha bağlı məsələ deyil. Əgər sən milyonersənsə, amma acgözlüyün və hərisliyin ucbatından daha çox pula böyük ehtiyac duyursansa, demək, elə ehtiyac içində yaşayırsan də...

Onun sözünü yarıda kəsdiyim üçün peşiman oldum; hər halda, ağzına gələni danışmırdı, görünür, bu çoxmilyonlu şəhərdə danışmağa adam tapmayanlardan biri idi.

Ürəyi sakit olsun deyə, onu tam anladığımı nümayiş etdirmək üçün, mövzu ilə bağlı fəlsəfə dərindən yadımda qalanları irad etdim:

– Səninlə razıyam! Var-dövlətin təbiətini anlamaq elə gözəlliyi qavramaq kimi bir şeydir. Məsələn, bəşəriyyətin inanlı vaxtlarında gözəlliyi Tanrının konkret şeylərdə təzahürü kimi qəbul edirdilər. Ya da belə hesab edirdilər

ki, gözəllik insanın praktiki tələbatına cavab verən nəsnədir. Amma indi ən axırıncı adam da bilir ki, gözəlliyin mənbəyi elə insanın öz qəlbində, ürəyindədir. Ətrafımızdakı bütün şeylər isə hissi və estetik cəhətdən neytraldır...

– Hər şey yox da! – Həmsöhbətim etiraz elədi, – Turalım, mən ağ ciyər xərçəngiyəm, mənə bu gün, sabah yerlə yeksan olayacaq bu xəstəliyi hissi və estetik cəhətdən necə neytral saya bilərəm?

– Orasını bilmirəm, qardaş, – dedim, – görünür, xəstə adamlar üçün xüsusi fəlsəfi nəzəriyyələr irəli sürülməlidir. Necə ki, ictimai nəqliyyatda əlillər üçün xüsusi traplar qoyulur, korlar üçün xüsusi məktəblər açılır, bax elə.

Cavabında o, zəndlə düz gözlərimin içinə zillənib başını buladı:

– Bura bax, sən faşist-zad deyilsən ki?

Açıq-aşkar dalana dirənmişdim; bəli, bəzən quru sofistika adamı beləcə quru yerdə qoyur. Necə yəni xəstələr üçün ayrıca fəlsəfə yaradılmalıdır? Bu heç Hitler ideologiyasının dəstəkçilərinin belə ağına gəlməmişdi.

– Yox, nə danışırsan, – tələsik cavab verdim, – gəliş-gözəl söz idi, dedim.

– Hə də! – Administrator köksünü ötürüb gözləri ilə kitab bağlamasına işarə elədi, – İndi bunlarla neyləyək? Bilirsən, adama qarşı yaramazlıq etmək onun əlini tutmaq və işinə yaramaq qədər yorucudur, amma adətən birinci halda daha çox məmnunluq hiss edirsən...

– Ola bilər, – birdən-birə kitablardan əlimi üzdüüm, – siz işinizə baxın, mən yarıac yaşamağa öyrəncəliyəm, amma siz, görünür, məmnunluq hissi keçirmədən ötüşə bilirsiniz. Elə isə, bu kitabların davasını etməyəcəyəm, onlar sizə məndən daha çox lazımdır.

Administrator xəfifcə gülümsündü:

– Boş-boş danışma... İrina deyir ki, səndə xeyli kitab var, onları satırsansa gətir bir yerdən sat mənə, daha ucuz

mal satan kommivoyajörlər kimi onun-bunun qarşısında alçalma. – O, bağlamanın arasından üz qabığı qopmuş, və-rəqləri saralıb-sökülmüş bir kitabçanı çıxarıb, mənə uzatdı, – bu lazım deyil, götür, özünə qalsın!

Bu, Lao-Çzının bukinist üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etməyən «Dao De Dzin» kitabının qalıqları idi. Kitabı götürüb, bir müddət dinmədim – guya onun təklifini götür-qoy edirəm. Əslində, sizin də təxmin etdiyiniz kimi, götür-qoy etməli heç nə yox idi. Yalnız qiymətdə anlaşmaq qalırdı.

– Sənə satış qiymətinin yarısını verəcəyəm, haydı, düşünməyin vaxtı deyil, bu az qala nəşriyyata verdiyim qiymətdir. – sanki fikrlərimi oxuyan administrator mənim nə deyəcəyimi gözləmədən qalxıb çıxışa doğru yönəldi.

– Bəs polisə nə deyəcəksən? – O, yanımdan ötəndə soruşdum.

Administrator ayaq saxlayıb mənimlə burun-buruna dayandı, üzünün bayaqkı həlim ifadəsindən əsər-ələmət qalmamışdı.

– Onlara kompliment deyəcəyəm! – O, çənəsini sıxaraq dişlərinin arasından fısıldadı, – Bax, dostum, bir daha İrinanın ətrafında süləndiyini görməyim! Mən onu sevirəm, onunla evlənmək fikrim var, odur ki, ortalıqda dolaşsın suyu bulandırma. Danışdıqımı?

Administratorun kitablara görə mənə ödədiyi pul daha çox İrina üçün fidyəyə bənzədi. Bu pulla bir müddət başımı girləyə bilərdim. Ancaq anlaşılmaya görə mən kitab dükanının həndəvərində görünməməliydim. Əslində, dörd il ayaq döydüyüm kirli yataqxananı görəndə gözüm yox idi deyə bu tərəflərə hərlənməyi özüm də ağımdan keçirmirdim. İrina isə artıq zəbt olunmuş əraziydi mənimçün. Bunu sözsüz ki, administratora demədim.

Bir neçə gündən sonra Moskvanın Vixino adlanan ucqar yerində bir otaq kirayələdim. Tək-tənha yaşayan qoca sahibəmə, Sima nənəyə üç ayın pulunu qabaqcadan ödədim – onu razı salmaq üçün dəridən qabıqdan çıxmışdım – qoy elə bilməsin ki, ipiqırıq adamam. Hələ bir qədər artıq pulum da qaldı.

Otağımın spartan ab-havası məni tamamilə qane edirdi. Burada nə televizor vardı, nə kitab rəfi, nə də yataqxana koridorlarından bir an belə kəsilməyən ayaq səsləri. Otağında mebel adına tək bir dolabça, üzü üzlər görmüş bir kreslo, dəmir ayaqları olan kiçik stol qoyulmuşdu. Çarpayının baş tərəfindəki divardan İsa peyğəmbərin çarxına çəkilmiş təsviri, sol divardan isə qədimi kəfkirli saat asılmışdı. Saat hər üç saatdan bir hansısa ekzotik quş səsilə cikkildəyərək zamanın hesabını aparırdı.

Gecələr sahibəm öz otağına çəkiləndən sonra evə qulaqbatıran bir sükut çökürdü. Çoxdan həsrətində olduğum, ürəyimcə olan bir sükut. Elə bir sükut ki, onu bədəninin bütün hüceyrələri ilə hiss edirsən. Sükut insanı həmişə yenidən dünyaya gətirir.

Sahibəm gününü otağının küncünə qoyduğu ikonanın qarşısında ibadət etməklə keçirirdi və evdə ruh kimi səssiz hərəkət edirdi. Onunla mən sanki yüz ilin tanışları idik, nə o məndən söz soruşurdu, nə mən ondan.

Həftələr keçdikcə cibimdəki pullar bildirki qar kimi əridi. Mənim babat bir iş tapmaq cəhdlərim heç bir nəticə vermirdi. Yalnız nəşriyyatlardan birində, necə deyərlər, profilimi nəzərə alıb, mənə ekspeditor olmağı təklif etdilər. Lakin o qədər az maaş vəd etdilər ki, qəpiyi qəpiyə calayib yaşasan belə çulunu sudan çıxarmağa yetməzdə. Belə olan halda heç olmasa qarovulçu, yaxud süpürgəçi düzəlməyi qərara aldım. Amma sən saydığını say, MİS müdirlərinin

və təsərrüfat işləri üzrə müavinlərin öz say hesabı var. Onlar da adamın profilinə baxırdılar, ancaq anadangəlmə profilinə. Və bu profil insan parametrləri ilə bağlı onların yeni təsəvvürlərinə uyğun gəlmirdi.

Əlim hər yerdən üzüldükdən sonra tamamilə öz qınıma çəkildim. Artıq günlərlə evdən kənara çıxmır, çilə çıxaran suçlular sayacağı qulağımı yapırıb, beləcə, yatanda yatır, yatmayanda isə gözümü tavana zilləyib rabisiz fikirlərimi bir araya gətirməyə çalışırdım. Ömrümdə ilk dəfəydi ki, yaxın perspektivlə bağlı heç bir proqnoz verə bilmirdim. Amma hardasa, ürəyimin dərinliklərində ümid edirdim ki, qara qarışqanı gecə görə var, o mənə tək buraxmaz. Son anda da olsa əlini yetirib mənə gün ağlayacaq. Di gəl, günlərin birində həmin son an da yetişdi – ümidlər tükəndi, pul qurtardı, ancaq göy yarılmadı və oradan ilahi bir əl uzanıb işlərimi yoluna qoymadı. Onda üzümü İsanın təsvirinə tutub dedim:

– Usta, ac-susuz və evsiz-eşiksiz olmaq, bəlkə də, göylərin hansı qatındasa mərifətli iş sayılır, amma burada, Yer üzündə bundan əskik iş yoxdur. İki gündür dilimə çörək dəyməyib, məgər bu, insafdandır?

İsa qan sağılmış gözlərini başımın üstündən uzaqlara zilləmişdi, üzündə kənar bir ifadə vardı, yəni, «mən nə haydayam, sən nə hayda».

– Deyirsən, dəvə iynənin dəliyindən keçər, amma varlı cənnətə düşməz. Sənin bu sözlərin varlılara necə təsir eləyir, bilmirəm, amma bax, mən kasıbam, özü də o dərəcədə kasıbam ki, acından köpük qusuram və hazırda cənnəti də, cəhənnəmi də bir gözdə görürəm.

– ...

– Yox, mən sənin sözlərini təftiş eləmirəm, əğstəfü-rullah! Sözüün açığı, mənə də elə gəlir ki, Allahın da, bəndənin də heyfini boynuyوغان varlılardan almaq lazımdır. Onlar kimin sayəsində varlanıblar? Qoy bunu unutma-

sınlar! Əclaflar! – Son sözlərim çox gur çıxdığından səsimi qısdım, qoy sahibəm elə bilməsin ki, evinə dəli buraxıb. Əslində, bu sözlər İsayə tərəf reverans idi. Axı o buraların Tanrısıdır. Tanrı isə, məlum məsələdir, utilitar varlıqdır, ona baş endirib bağır basmasan, yalvarıb-yaxarmasan, heç yadına da düşməzsən.

İsanın sifətində kölgələr oynamağa başladı. Kölgələr elə əcaib kombinasiyalar düzəldirdilər ki, buradan istənilən üz ifadəsinin şəklini çıxarmaq olardı.

– Xəbərin olsun, Sənətkar, – Onun üzündəki şabaşın bitməsini gözləmədim, – sən də mənim kimi «çernomazı»san və əgər indiki vaxtlarda Moskvada yaşamış olsaydın özünə iş belə tapa bilməzdin...

İsanın cavabını gözləmədən otaqda var-gəl eləməyə başladım. Acından başım dumanlanırdı, sərxoş kimi idim. Gedib çarpayıya uzandım və üzümü divara çevirib yuxulamağa çalışdım. Böyük ideyalar bəzən adama yuxuda gəlir, odur ki, fikrimi düşdüyüm vəziyyətin üzərində cəmləyib gözlərimi yumdum. Açıqı, bu günlərdə o qədər çox yatırdım ki, başıma hər hansı ideya gəlmiş olsaydı, çoxdan gəlməli idi, amma yenə də... Beləcə hərəkətsiz uzanıb istər-istəməz «yupketçer» adlı böcəyi xatırladım. Sözüün açıqı, belə bir böcəyin həyatda olub-olmaması haqqında heç şey bilmirdim. Onun haqqında Kobe Abenin bir romanından oxumuşdum. İş burasındadır ki, yupketçer adi böcək deyil – onun nə ayaqları, nə qanadı, nə də başqa bir hərəkət vasitəsi var. Yupketçerin əslində bunlara ehtiyacı da yoxdur, o öz ekskrementləri ilə qidalanır. Böcək o qədər gec-gec qidalanır ki, bu fasilələr zamanı mikroorqanizmlər ekskrementləri çürüdüb, onun təzədən yeyə biləcəyi hala salır. Yupketçer öz yerini dəyişmək istəyəndə sadəcə yumalanıb başqa tərəfə düşür. Belə! Qoy Rolan Bart dincəlsin, biz burada həyatın özünün sıfır həddini müəyyən etmişik! İsanın təsviri olan şüşə çərçivədə öz əksinə baxaraq xısın-xısın

gülməyə başladım; orada üzünü tük basmış, gözləri havalanmış adamın gözləri kimi işıldayan böyük bir yupketçer əcaib qrimasalar çıxarırdı...

Janr tələb edir ki, burada simvollarla, yol işarətləri ilə dolu öncəgör yuxuya dalım, lakin bu olmadı. Yerimdə eşələnərək yorulduqdan sonra ayağımı çarpayından sallayıb oturdum. Elə bu vaxt divar saati birdən-birə hərəkətə gəlib, həmişəkindən də bərk səs-küy salmağa başladı. Saatin bu qəfil və vecsiz küyü məni cin atına mindirdi, onu divardan qoparıb yerə çırpmaq üçün yerimdən qalxdım. Saatin nəfəsliyindən boylanıb haray tərən quş qırımını görüncə yuvasına çəkildi. Kəfkirli saat yaltaqcasına quyruğunu bulayan küçüyə oxşadı və ona toxunmağa əlim gəlmədi. Gözüm saatin altında cırılmış divar kağızının üstünü örtmək üçün vurulmuş qəzet səhifəsinə sataşdı. Yaxınlaşıb başlıqsız yazını oxumağa başladım: «...Buraya gəlib çıxmaq çətindir, amma çıxıb getmək ondan da çətindir – hava hər on beş dəqiqədən bir dəyişir. Bir saniyə əvvəl üfütü də görə bilirsən və budur, əlini uzadırsan, gödəkçənin qolu gözlərin önündəcə şəh damcıları ilə örtülür. Düşündüm ki, məhz burada, karandaş parçasını buz tutmuş barmaqlarınla tutaraq dizinin üstündə yazmalısan. Bəlkə, yalnız belə olan halda bu sahillərdə öz ölümünü – tənha, kimsiz-kimsənəsiz ölümünü tapmış insanların anlaşılmaz hərəkətlərinə aydınlıq gətirmək mümkün ola bu əyri-üyrü sətirlərdə...» Uzaq şimal ərazisi Diksondan bəhs edən bu yazı mənim indiki ovqatıma o qədər uyğun gəlirdi ki... Birdən-birə içimdə yazmaq, nəsə qaralamaq həvəsi oyandı. Hə, əlbəttə! Yazmaq otaqda saçını-başını yolaraq var-gəl etməkdən, öz-özünə mənasız söhbətlər aparmaqdan, ağzı günə qalmış xatirələrlə uğraşmaqdan min dəfə yaxşıdır. Kağız-qələm götürüb stol arxasına keçdim və bir də yalnız kəfkirli saatdakı quş yenidən peyda olanda başımı qaldırdım. Qarşımda ilan-qurbağa sətirlərlə yazılmış vərəqələr səpələnmişdi.

Onları toparlayıb, yazını «Diksondan məktub» adlandırdım. Bu, Moskvanın göbəyindəki «Dikson»dan yazılmış, alleqorik bir mətn idi. Orada nədən söhbət getdiyini xırdalamağa, məncə, ehtiyac yoxdur. Yazını konvertə qoyub, qəzetin adresini köçürtdüm və bu bir həyati məsələymiş kimi tələsə-tələsə bayıra çıxdım. Məktubu aparıb həyət qapısının ağzındakı poçt qutusuna saldım...

– Evdəsinizmi? – Gecənin bir aləmində qapımın bərkdən döyüldüyünü eşitdim. Dəhlizdən şadyanalıq nidaları, gülüşmə səsləri gəlirdi. Bu, Sima nənənin evində tam bir vakxanaliya təsiri bağışlayırdı. Elə bil, bunkerdə qumbara partlatmışan. Əvvəlcə fikir vermək istəmədim, Moskvada nə çox itindən azan! Ancaq qapını yenidən, bu dəfə daha bərkdən döyməyə başladılar, - Alyo, evdəsinizsə açın, lütfən!

– Çəkilin burdan, nə işiniz var onunla? – Sima nənənin sakit, ancaq təlaşlı səsi eşidildi, – niyə qoymursunuz adam yatıb yuxusunu alsın?

Bəli, bu gecə vaxtı qapımı döyən açıq-aşkar Tanrının əli deyildi. Amma, hər halda, mənim də qapımı döyən tapılmışdı və bunu qiymətləndirmək lazım idi. Adyalı paltar əvəzi üstümə çəkib qapını açdım. Qapının önündə mən yaşda iki oğlan və iki qız dayanmışdı. Oğlanların əlində araq və pivə şüşələri vardı, nəşəli idilər, belə görünürdü ki, haradasa vurub, indi burada üstünü düzəltməyə gəliblər. Bu iki dendini müşaiyət edən qızlar isə Moskvaya həyatın dadını çıxarmaq üçün əyalətdən gəlmiş gözəlçələrə oxşayırdılar. Mənim zahir olmağım sürəkli alqışlarla qarşılandı. Mətbəxdən boylan Sima nənə suçlu səslə bu qarıbasdıya aydınlıq gətirməyə çalışdı:

– Salam, oğlum! Bu mənim nəvəmdir – Mişa, mənim Mişinkam, bunlar da onun dostlarıdır. Nə qədər dedim səssiz olsunlar, amma məgər bu cavanları başa salmaq olur? Mişinka əskərlikdən gəlib, mənim Mişinkam...

Mişa əlindəki yarımçıq araq şüşəsini başının üstünə qaldırdı.

– Salyut! Qvardiya serjantı Mixail Mixaylov əskərlikdən qayıtdı. Bütün çətinliklərə və məhrumiyyətlərə əlvida! Dostum, gəlin bu məsələni qeyd eləyək, gəlin, gəlin, – o, qolumdan tutub dartışdırdı.

Bir neçə dəqiqədən sonra hamımız Sima nənənin otağında oturub içirdik. İçmək də var, içmək də... Mişa və dostları stəkan-filan hərləmirdilər, araq şüşəsini bir-birinə ötürə-ötürə eləcə başlarına çəkirdilər. Sima nənə nəvəsinin yanını kəsdirib, onun boyunu sevib-oxşamaqda idi. O tez-tez yaşına uyuşmayan qıvrıqlıqla yerindən qalxır, briqadir atı kimi irəli-geri səkərək bulaşmış qabları mətbəxə daşıyır, oradan başqa yeməklər gətirirdi. Mən – çoxdan araq içməyən adam, sözsüz ki, yeni tanışlarımla ayaqlaşa bilməzdim. Odur ki, bir neçə qurtum aldıqdan sonra başım hərlənməyə, ürəyim bulanmağa başladı. Bir az əvvəl elə bilirdim ki, bir öküzü təkə yeyərəm, amma indi çeşidli yeməklərlə dolub-daşan stola baxanda ürəyim ağzıma gəlirdi. Uşaqların yeməkləri necə iştahla içəri ötürdüklərinə baxıb təəcüblənirdim.

Sima nənə sığal çəkdiyə xoşallanan Mişa qəhqəhələrdən boğula-boğula öz nənəsi haqqında danışmağa başladı:

– Mənim Sima nənəm, ay mənim Sima nənəm... Siz heç bilirsiniz bu necə nənədir? Bu, nənə deyil e, belə sizə necə deyim, supernənədir, supernənə!

– Sima nənənin sağlığına!

– Yaşasın Sima nənə!

– Dayanın, bir dəqiqə, sizə Sima nənə haqqında danışmaq istəyirəm... Bax, o üz bəüz binanı görürsünüzmü? –

Mişinka sağlığı tələsdirənləri sakitləşdirərək, barmağını pəncərədən görsənən beşmərtəbəli sarı-boz binaya tuşladı. O binanın birinci mərtəbəsində dəmir şəbəkəli pəncərə var ha...

Sima nənənin üzündə dalağı sancmış adamlara xas laübalı bir ifadə yarandı. O, əlini Mişadan çəkib, onun böyrünü dümsüklədi.

– Nədir, danışmağa söz tapmırsan? Bəsdir görək, bəsdir!

Ancaq sanki araq yerinə həqiqət zərdabı içmiş Mişanı dayandırmaq mümkün olmadı:

– O, Saşanın mənzilidir, ha-ha-ha, hi-hi-hi, Aleksandr Qriqoryeviçin, bizim Vıxino polis şöbəsinin rəisinin ikinci mənzili. Bəlkə də, üçüncü, ya beşinci mənzilidir, Allah bilir.

– Hə, nolsun? Mişinka, bəsdir! Bəsdir, Mişinka!

– Aleksandr Qriqoryeviç hər ayın başında mənim nənəmə iki yüz dollar verir. İki yüz dollar sığorta bonusu! Pis deyil, hə? Hi-hi... Üstəgəl, yüz dollar da Aleksandr Qriqoryeviçin arvadı, bu eləyir üç yüz dollar.

– O nə cür sığortadır elə? – Mən Sima nənənin etirazlarına baxmayaraq maraqla soruşdum.

– Göründüyü kimi, buradan o evin giriş qapısını da, pəncərəsini də çox yaxşı müşahidə etmək olur, – Mişa sirr pərdəsini aralayan Puarosayağı jestlə davam etdi, – bu mənzil Aleksandr Qriqoryeviçin gözəlçələrlə görüş yeridir. Arvadının gözündən iraq! Ancaq ona da polis rəisinin arvadı deyərlər – ərinin yana səpmələrindən duyuyq düşün bu qadın günlərin bir günü gəlir nənəmin hüzuruna. «Sima nənə, – deyir, – baxıram, sən mömin, öz tükünün üstündə dolanan arvadsan. Sənə bir yaxşılıq eləmək keçir ürəyimdən. Sənə ayda yüz dollar vermək istəyirəm”. «Bəs, bu yaxşılığın qarşılığında mən neyləməliyəm?” – nənəm soruşur. «Heç nə, demək olar ki, heç nə, – polis arvadı Tereza ananın səs ilə cavab verir, – bax, o mənzili güdəcəksən. Alek-

sandr Qriqoryeviç oraya qəhbə gətirən kimi mənə xəbər eləyəcəksən, vəssalam». Nənəmdən nə gedir? Sözsüz-sovsuz razılaşı; bu zinakar kişiləri ifşa eləmək Tanrıya da xoş gedər. Arvad gedəndən sonra isə Aleksandr Qriqoryeviç gəlir. «Sima nənə, – deyir, – bilirəm ki, arvadım sənə mənim mənzilimi güdməyi tapşırıb. Sənə onun verdiyi pulun iki mislini verirəm, çalış o mənim işləklərimdən xəbər tutmasın». Xətri xoş olsun deyə, nənəm onun da sözünü yerə salmır; arvad arvad olsa əri başqalarına tamah salmaz. Beləcə, bütün tərəflər razı qalır, ha-ha-ha...

Sima nənə birdən-birə hind toyuğu kimi qızardı, do-dağının altında nəşə mızıldanıb ayağa durdu, onu məsxərəyə qoyan nəvəsinin başına ikəlli qapaz ilişdirdi və alıb-yatdı:

– Kül sənin başına, it oğlu it! Sənə yedirib-içirdiklərim burnundan gəlsin. Haramın olsun... Bir-iki kəlmə də özündən danışsana. Niyə demirsən ki, əskərlikdən il yarımdı gəlmişəm, amma hələ də qapı-qapı gəzib sülənirəm? Niyə demirsən ki, bax, o mənzili güdən nənəmin boğaz ortağyam, həftə səkkiz, mən doqquz kürsəyə gələn köpəklər kimi halay çəkib əskərlikdən gəlməyimi qeyd eləyirəm... Ah, ilahi...– Qarı üzünü küncdəki ikonaya tutub ağlamışdı. Bundan sonra məclis nə təhər keçdi, necə yekunlaşdı, heç xəbərim olmadı.

Səhər-səhər ayılanda gördüm ki, elə pal-paltarlı uzanmışam yerimə. Ürəyim bulanır, başım çatlayırdı. Ürəyim bərk-bərk döyünürdü, dilim ağzımda kösövə dönmüşdü, amma durub bir udum su içməyə belə halım yox idi. Bir müddət beləcə uzanlı qaldıqdan sonra hirs məni boğmağa başladı – özümü hələ bu cür köməksiz, tənha hiss etdiyim olmamışdı. Nəsə bir səs eşitmək, hənirti duymaq üçün ətrafı dinşədim, lakin divar saatının xəfif çıqqılıtsından savayı otağın sükutunu heç nə pozmurdu. «Hər rastına çıxanla bir yerdə olmaqdan, tək-tənha qalmaq yaxşıdır» – Ömər Xəyyamın bu sözləri indi mənə açıq-aşkar

yalan-palan kimi gəlirdi. Buradan abstraksiya edib, belə qənaət hasil etdim ki, bu müdriklərin heç birinin sidiyi duru deyil və onların irad elədiklərinin gerçək həyatla bağlanması çox azdır.

Beləcə, fikirləşə-fikirləşə huşa getdim və bir də şər qovuşanda ayıldım. Həmişə araq içəndən sonra, ertəsi gün özümü nəsə bir suç işləmiş kimi hiss edirəm. Amma bu dəfə lap cinayət başında yaxalanmış adam kimi hiss edirdim özümü. Qalxıb əlimlə şalvarımın qırıqlarını açmağa çalışdım və su içmək üçün mətbəxə keçdim. Evdən səs-səmir gəlmirdi. Dəhlizdəki asılqan divardan qopub düşmüşdü, hər yerdə çamurlu ayaq izləri görünürdü, Sima nənənin otağının qapısı taybatay açıq idi. Bulaşmış qablar, pivə və araq şüşələri mətbəxdə hara gəldi atılmışdı. Evdən, elə bil, Mamayın ordusu keçmişdi və Sima nənəni də özüyə götürmüşdü.

Ağzımı su kranına dirəyib içdikcə içdim. Yanğımı söndürdükdən sonra üzümə bol-bol su vurub otağıma qayıtdım və bayıra çıxıb bir az gəzişmək üçün ust-başımı səhmana salmağa başladım. Evdən çıxmamışdan pərdəni aralayıb küçəyə baxdım. Xəfifcə yağış çisələyirdi. Axşamın toranlığında ora-bura tütünün siluətlər evlərin tutqun fonunda kölgə teatrının personajlarını xatırladırdı. «Bayırda nə itim azıb e, – birdən-birə evdən çıxmaq həvəsim öldü, – belə havalarda heç kasıb da itini çölə buraxmır».

Əlimi-qolumu boş buraxıb özümü üzüqoylu çarpayıya yıxdım və yenidən sükutun ağuşuna yuvarlandım. Bir saatımı keçdi, beş saatımı, bilmirəm, birdən eşik qapısının açıldığını və bir azdan örtüldüyünü eşitdim. Bu Sima nənəydi – o, adətən, yalnız içəri girib ayaqqabılarını və üst geyimini soyunduqdan sonra qapını arxasınca örtürdü. Təəccüblü idi, Sima nənə sakitcə mətbəxə və ya öz otağına keçmək əvəzinə mənim qapımı döyməyə başladı. O, qapını yavaşcadan, hətta ehtiyatla döyürdü, amma bu, yalan ol-

masın, səsdən iti uçan təyyarənin doğurduğu effektə bərabər bir şey oldu. Qarı burada yerləşdiyim vaxtdan bu yana ilk dəfəydi ki, qapımı döyürdü.

Minilliklər boyu əcdadlarımız çox sakit dünyada yaşayıblar. Bərkdən səslənən hər şey – kükrəyən suların səsi, yırtıcının nəriltilisi, ildırım çaxması, yaralının çığırtısı – insanın qanında adrenalini artırır, şəkərin səviyyəsini qaldırır, damarları daraldır və urək bərk-bərk döyünməyə başlayırdı. İndinin insanı artıq öyrəncəlidir, belə şeylərdən sək-sənmir, qorxmur, hətta əksinə, onları dinləməkdən xoşlanır. İndinin insanını qarının astadan döyülməsi daha çox narahat edir.

Qalxıb qapını açdım. Sima nənə ayağının tozu ilə, gecikdirmədən nəsə vacib bir şeyi həll etmək istəyən adama oxşayırdı. O, Amerika Nənələr Assosiasiyasının fəalları sayığı bir ayağını irəli qoyub, başını arxaya atmışdı. Paltarından süzülən yağış damcıları döşəmədə kiçik gölməçələr əmələ gətirirdi.

– Sima nənə, sənsən? Nəsə olub?

– Bağışla, narahat edirəm, oğlum! – Qarı titrəyən barmaqları ilə pləşinin düymələrini aç-aça tələsik dilləndi. – Mən... Mən heç bir bəhanə gətirmək istəmirəm... tək yaşamağa öyrəşmişəm. Allah xatirinə, bağışla, al, bu da kirayə haqqının qalığı.

– Nolub ki, Sima nənə? – Onun sözlərini sinirmək üçün vaxt udum deyə mənasız bir sual verdim.

– Dedim axı... Mən tək yaşamağa öyrəşmişəm və sairə və buna bənzər şeylər, – qarı dodağının altında mızıldanaraq, əlindəki pulları lap burnumun ucuna qədər qaldırdı.

Əlimin arxası ilə qarının əlini çevirdim.

– Qoy pullar qalsın! Səni başa düşürəm, Sima nənə, madam iş belə gətirdi, günü sabah mənzildən çıxaram.

– Yaxşı, necə istərsən! – Sima nənə pulları qatlayıb cibinə qoydu və plaşını soyunub qolunun üstünə ataraq öz otağına keçdi.

Nə qədər qəribə olsa da, onu doğrudan da başa düşürdüm; az qala bütün işləklərindən xəbərdar olan adamı, sən gəl, yanında saxla.

Səhəri dirigözlü açdım. Bütün günü yatmışdım, ona görəmi, yoxsa sabah «Üçüncü Roma»nın küçələrində yolumu gözləyən qəziyyələrin mübhəmliyindənmi, gözümə yuxu getmədi.

Səhər açılar-açılmaz axşamdan qabqardığım yol çantamı çiynimə alıb, halallaşmaq və evin açarını vermək üçün Sima nənənin otağının qarşısına gəldim. Yenicə tiqqıldatmaq istəyirdim ki, qapı üzümə açıldı. Qarı saçı-başı pırtlaşıq, ağ gecə köynəyində qarşımda dayanmışdı.

– Gedirsən?

– Haqqını halal et, Sima nənə, – əlimdəki açarı ona uzatdım.

– Allah köməyin olsun! – O, sol əlilə açarı alarkən sağ əlilə üstümdə xaç çevirdi və mən artıq söz demədən çevrilib evdən çıxdım.

Şəhər yuxudan təzə-təzə ayılırdı. Evlərin pəncərələri bir-birinin ardınca işıqlanır, kölgələr, ardınca da avara itlər daldaya çəkilir, adamlar və maşınlar küçələrə səpilməyə başlayırdı. Dayanacaqlarda səhər-səhər işə tələsən adamlardan ibarət kələflər avtobusun gəlişi ilə çözlür, çox keçmədən yerində yenisi yaranırdı.

Hamı harasa qaçırdı, mənimsə tələsən yerim yox idi və gözlə görünən yeganə Tanrı Dalay Lamanın təbirincə desək, mənə misli-bərabəri olmayan həyatın bu yeni günü-

nə sevinməkdən başqa heç nə qalmırdı. Vitrinlərdəki əksimdən sevinən adama oxşamasam belə.

Hara və nə üçün getdiyimi bilmirdim. İki-üç saat durmadan addımladıqdan sonra uşaqların çığır-bağırda top qovaladığı bir meydançanın yanına gəldim. Meydançanın kənarındakı ağaclıqda beş-on yaşlı adam toplaşmış şahmat oynayır. Bu tablo Moskva peyzajının ayrılmaz ünsürüdür. Uzun skamyalarda təkəm-seyrək oturmuş adamlardan kimisi mürgü döyür, kimisi kitab oxuyurdu. Parkın uzaq küncündə boş bir skamya tapıb oturdum. İlk dəfəsində o qədər də ağır görünməyən çantam tez-tez dəyişdiyim çiyinlərimi yağır eləmişdi. Zoqquldayan çiyinlərimi ovuşdura-ovuşdura çantanı açdım. Onu yüngülləşdirmək lazım idi. Hələlik mənə lazım olmayacaq pal-paltarları gizlətməyə münasib bir yer tapmaq üçün ətrafa göz gəzdirdim. Yox, burada iynəni də gizlətmək olmazdı – ağacın elə də böyük deyildi, ətraf isə hündür binalarla sarılmışdı.

Neçə müddətdi ki, dilimə yavanlıq dəyməmişdi, amma artıq aclıq-filan hiss etməirdim. Beləcə öz təcrübəmdən öyrəndim ki, aclığın da böhran nöqtəsi var, onu keçəndən sonra yedin nədi, yemədin nədi!

Çantama dirsəklənib, yanpörtü skamyaya uzandım. Bədənimdə qəribə, fərəhli bir yüngüllük vardı, elə bil, çantanı düşürdüyümə görə sevinirdi. «Kəfinə soğan doğramaq istəməzdim, ancaq hələ görəcəyiniz günlər var, dostum» – onu xəbərdar elədim, arxası üstə çevrildim, əllərimi başımın altında çarpazlayıb şimaldan cənuba doğru köç edən bulud karvanını seyr etməyə başladım. Yorğun, qaraqabaq buludların ardı-arası kəsilmirdi. Ürəyimdə niyyət tutub, sıradakı sonuncu buludu gözlədim, gözlədim və gözümə nə vaxt yuxu getdiyindən xəbərim olmadı. Yumşaq, pərqu yorğan-döşəkdə yuxu görməyən, gördüyünü də unudan adam, bu sərt, rahatsız skamyanın üstündə uzun, əcaib bir yuxu gördüm. Gördüm ki, ucu-bucağı görünməyən bir

səhralıqdayam. Yoğun zəncirlərlə bir-birinə bənd edilmiş, dəmir boyunduruqların ağırlığından başları sinələrinə sallanmış, xırda addımlarla barxanların arasıyla irəliləyən məhzun adamların sırasında. Bizi kim zəncirləyib, niyə boyunduruğa salıb, bəlli deyil. Baxmayaraq ki, bizə nə qara-qorxu gələn var, nə tələsdirən, nəfəsimizi dərmək üçün bir anlığa belə dayanmırıq. Sanki sıranı irəlidə min at gücündə bir traktora qoşublar, yıxılsan sürüyəcəkdir.

– Ay qardaş, ay adam! – Məndən qabaqda gedən, daha doğrusu, bəyaz saçlı başını qurşağınacan əyərək, dizindizin sürünən yaşlı adama səslənirəm.

– Nədir? – Yaşlı adam handan-hana ölgün səslə cavab verir.

– Allah xatirinə, biz kimik, hardan gəlib, hara gedirik? Nə günahın yiyəsiyik ki, bizi buxovlayıblar?

– Bilmirəm, oğlum! Mən də sənə kimi, yaşımə-sinnimə baxma, heç nə bilmirəm.

– Bəs, olmazmı ki, bir-iki dəqiqəliyənə nəfəs dərək, bizi dartıb aparən nədi axı?

– Bilmirəm, ancaq... yalan-doğru, deyilənə görə irəlidə vadi var, oraya çatmaq istəyir millət. Gör nə vaxtdır bu yoldayıq... – qoca hıqqanaraq ayağa qalxmağa cəhd eləyir, bir şey alınmayınca yanıqlı səslə davam edir, – amma bu, daha çox əfsanəyə oxşayır, bu mənəim yaşıməndan da irəlinin söhbətidir, yaş qocaldı, gəl, yol tükənmədi...

Burada mən yuxudaykən daha bir yuxuya dalıram. İkinci yuxum fantasməqorik deyil, uşaqlıq xatirələrəməndən ibarət gerçəkçi bir rəyadır. Görürəm ki, Başkeçiddə günəşli bir qış günüdür. Kəndin ayağındakı Xram çayı buz bağlayıb və uşaqlı-böyüklü hamı çayın üstündə sürüşərək əylənir. Mən bir dəstə uşaqla böyük kirşəyə minmişəm. Kirşəni isə, yalan olmasın, adam boyda bir çoban iti dartır. Özü də, yorulub əldən düşməsinə baxmayaraq, elə şövqlə, elə inadla dartır ki, elə bil, adi çoban iti deyil, Ağ dişin

özüdür. Amma bizim it Ağ diş kimi öz namını yerə verməmək üçün gücənmir, onu hərəkətə gətirən tamam başqa qüvvədir; çoxbilmiş əmioğlum Mərifət uzun payanın ucuna bir parça çörək keçirib və oturduğu yerdən payanı uzaqda, düz itin burnunun ucunda tutur. Allahın heyvanı da kirsəni darta-darta çörəyin arxasınca qaçır, ancaq ha eləyir, ağzı çörəyə çatmır...

Yenidən birinci yuxuma qayıdıram. Boyunduruq getdikcə məni yerə əyməyə başlayır. Canım ağrıyır. «Can ağrı tapmasın, tapdısa aralarından qıllı köpək keçməz» – deyə düşünürəm. Belə düşündüyüm üçün özümə acığım tutur: yəni, adam belə məqamlarda da ölümdən qorxarmış?

...Boynumun ardındakı ağrıdan oyandım. Oyandığımda tələm-tələsik ətrafıma baxıb bərk sevindim; mənə elə gəldi ki, yuxumdakı yaşlının dediyi vadiyə çatmışıq. Əlimi ağrıyan yerimə aparınca isə yuxudan tamamilə ayıldım. Çanta başımın altından yoxa çıxmışdı, quru taxtanını üstündə boynum keyimişdi.

İtiyi itmiş adam necə olur? İlan vurmuş kimi yerimdən dik atıldım. Ancaq artıq vurnuxmağın yeri deyildi. Çantanı hər kim aparmışdısa, indi buralardan çox uzaqda olmalı idi. Əllərimi qaldırıb Tanrıya həmd-səna elədim: «Çox sağ olasan! Bir özün bilirsən səndən nə qədər razıyam. Onsuz da çanta çiynimi yağır eləmişdi. Düzdür, artıq dəyişəcəyim belə yoxdur, amma nə qəm? İslanmışın sudan nə qorxusu? Sağ ol, var ol! Və rəhmətu və bərəkətu!»

Payızın orta ayında Moskvada arabir gün işildasa da, gecələr əməlli-başlı soyuq olur. İndi bütün fikirləri bir tərəfə atıb harada gecələmək barədə düşünməliydim. Seçimim elə də böyük deyildi – mənim kimilərin yeganə sığınacağı vağzal küncüdür. Amma vağzalda gecələyənlərin sırasına qoşulmağı ağılının ucundan belə keçirtmirdim. Vağzal gedər-gəlməzdir çünki! Mən vağzalı bu cür tanımışdım və belə bilirdim. Tənhalıq vağzallarda axıdılan göz

yaşlarıyla maddiləşir. Gözlə görünən, əllə tutulan hala gəlir. Örkən nə qədər uzun olsa da, gəlib vağzalın dəliyindən keçir.

Mən isə bu qədər gödək örkən olduğuma inanmaq istəmirdim.

Qəfildən nəyisə xatırlamış adamlar kimi ciblərimi axtarmağa başladım. Pasportum və tələbə biletim pencəyimin qoyun cibində idi. Pasport şəklindən mənə günəşdə yanıb-qaralmış, qıvırcıq saçları səliqəylə vurulmuş, bəyaz köynəyi büsbütün düymələnmiş, obyektivin qarşısında ciddi olmağa çalışan bir oğlan baxırdı. Onun bu tövrünə baxıb gülümsündüm. Bu mənim şəklimdən çox bizim kənd fotoqrafı İsmayılın əsəri idi. O biri ciblərimi yoxladım, hətta onları tərsinə çevirdim və... bu da möcüzə! Cibimdən ipə bağlanmış 15 qəpiklik düşdü. Qəpik diyirlənib bir az aralıda ipə dolaşdı və böyrü üstə düşdü. İp olmasaydı, Allah bilir, batan gəmilərdəki siçovullar sayacağı hansı cəhənnəmə əkiləcəkdə. Baxışlarımı böyük minnətdarlıqla göylərə çevirdim, sanki qəpik cibimdən yox, oralardan düşmüşdü.

Göylərə minnətdar olmağa dəyərdi, çünki bu adi qəpik deyildi. İş burasındadır ki, o vaxt taksofonlar 15 qəpikliklərlə işləyirdi. Telefonla uzun danışdınsa, hər üç dəqiqədən bir taksofona 15 qəpiklik atmalıydın. Amma tələbələrin Keyt Uoterxausun qəhrəmanının şərafinə «Yalançı Billi» adlandırdığı bu sadə mexanizmin hesabına ürəyin istəyən qədər danışa bilərdin. Demək, qəpiyin qırağına yaxın bir yerindən deşik açırsan və oraya ip salırsan. Danışarkən taksofona saldığın qəpiyin ipi sənin əlində olur və üç dəqiqənin tamamında onu sürüşüb daxıla düşməyə qoy-mursan...

Yenidən yağış çisələməyə başladı. Bu vaxtlarda Moskvada hey yağış yağır. Buna buralarda «yağış sezonu» deyirlər. Artıq skamyada qaxılıb qalmağın yeri deyildi, durub iti addımlarla yaxınlıqdakı telefon budkasına doğru get-

dim. Qəpiyi taksofona salıb acından və soyuqdan titrəyən barmaqlarımla institutun yataqxanasının nömrəsini yığdım.

– Ədəbiyyat İnstitutunun yataqxanası! – Qulağımın dibində tanış, xırıltılı səs eşidildi.

– Ksyuşa xala, mənəm, Edik, salam, Ksyuşa xala.

– Salam.

– Nə var, nə yox, Ksyuşa xala?

– Əlimdə işim var, sözünü de.

– Yenə corab toxuyursan?

– Özüm bilərəm. Nə deyirsən?

– Zəhmət olmasa, 504-cü otaqdan Yanisi telefona çağır.

– Gözlə.

O gözlə, bu gözlə... Yanis gəlib çıxanacan taksofon düz beş dəfə udqundu, qəpik boğazından keçməyincə qəzəblə fısıldamağa, xırıldamağa və fit verməyə başladı. Bu müddət ərzində taksofonun önündə kiçik bir növbə də yarandı.

Yanisin mübarək yoğun səsinə xəttəki xırıltı-gurultudan zorla ayırmaq olurdu.

– Edik, sənsən?

– Mənəm. Latış görmüşdük, day bu cür astagəlini yox. Elə bil, dördüncü mərtəbədən liftlə yox, təxti-rəvanda enirsən...

– Lift işləmir. Harda itib-batmışan?

– Diksondaydım, – yarızarafat-yarıcciddi dedim. Budkanın qapısını döyməyə başladılar və mən tələsik mətləbə keçdim, – qulaq as, Yunus, mənə bir az pul lazımdır. Cavab verməyə tələsmə. Bilirəm, baltiyalısən, üstəlik fleqmatiksən, səni tələsdirməyin adı yoxdur. Amma yenə də tələsmə, çalış on saniyə ərzində mənə müsbət cavab verəsən.

Yanis heç on saniyə düşünməyə də ehtiyac görmədi:

– Rəhmətliyən oğlu, məndə o qədər pul nə gəzir?

– «O qədər» sən nəyə deyirsən? Mən bir az dedim...

– Edik, mənim alətimi özünə güldürmə. Kim bilməsə də, sən yaxşı bilirsən ki, mənimçün «bir az» elə «o qədər» deməkdir. – Yanis cavabları sanki əzbərə deyirdi. – Dikson-da nə itin azmışdı?

– Bunun mətləbə dəxli yoxdur, – deyib dəstəyi asdım.

Dəstəyi asar-asmaz növbədəki təhlükəsizlik şərinə oxşayan qadın donquldana-donquldana içəri dürtüldü və məni mantar kimi bayıra fırlatdı. Belə ki, öz quyruqlu qəpiyimi taksofondan çıxarmağa belə macal tapmadım. Dönüb qəpiyimi götürmək istəyəndə isə növbədəkilərin narazılıqla mırıltıdadıqlarını görüb, onun da başından keçdim.

Əllərimi qızdırmaq üçün şalvarımın cibinə qoyub oradan uzaqlaşdım. Özümü dənizin ortasında avarsız qayıq kimi hiss edirdim. Bu qayıq hələ suların üstündə qaralır, o tərəf-bu tərəfə yırğalanırdı. «Çıxmayan cana ümid çoxdur, vətənoğlu» – gedə-gedə özümə təskinlik verdim. Geniş prospektlə irəliləyərkən yan tərəfdən güclü külək əsməyə başladı. Külək yaxamdan və balaqlarımdan içəri dürtülür, soyuq iliyimə işləyirdi. Çox düşünmədən yolumu dəyişdim və küləyin əsdiyi səmtə getdim; «bu da sənə səmt küləyi».

Birdən-birə ürəyim siqaret istədi. Bu istək o qədər güclü idi ki, qarşından gələn ilk adama ağız açmaqdan özümü saxlaya bilmədim. Ahıl yaşlarında, çəlimsiz bir kişi idi. Kişi ürkək nəzərlərlə məni süzüb, havası çatmırmış kimi, xaotik əl-qol hərəkətləri ilə mənə nəyisə başa salmağa başladı: «...təqaüdcüyəm mən... xəstəyəm..», nə bilim nə. Onun nitqini yalnız sözləri pəzl kimi yerbəyer eləməklə başa düşmək olardı. Handan-hana anladım ki, o məni yol-kəsən soyğunçu bilib. Cin atına minmədimmi...

– Səndən siqaret istəyirəm, əclaf, yalnız siqaret, bircə dənə siqaret! – Kişinin yaxasından yapışıb, özümə sarı çəkdim, – varındı ver, yoxundu itil gözümdən.

Kişi birdən-birə mənə elə nəvazişlə, elə minnətdarlıqla baxdı ki, sanki ona dünyanı bağışlamışam. Tələsik ciblərini eşələyib bir qutu «Opal» çıxardı və onu ikiəlli mənə uzatdı.

– Al, qoy cibinə! Məndə bir qutu da var.

– Yox, yox, bircə dənəsi lazımdı, – ağzıaçıq qutudan bir siqaret sivirdim. Özümdən çıxıb, yaxasından tutduğuma görə peşiman olmuşdum, – məni bağışla, qoca, Allah xatirinə... halım özümdə deyil, xətrinə dəydimsə keç günahımdan!

Qoca gözlərini razılıqla qırpıb, başını yellədi. Yəni, «olan işdir, səni başa düşürəm». Mənim pis niyyətdə olmadığımı görən qoca xeyli ürəklənmişdi. O, hətta kibrit çəkib siqaretimi yandırmaq istədi. Amma getdikcə şiddətlənən külək aman vermədiyindən kibrit qutusunu ondan alıb siqaretimi özüm yandırdım və bağır basıb dəfələrlə ona təşəkkür elədim.

Siqaretdən iki qullab vurduğumu gördüm... Ödüm ağzıma gəldi, başımda qasırğalar qopdu, ilk dəfə siqaret çəkən adamlar kimi öskürdükcə öskürdüm. Sonra məni gic gülmək tutdu. Acığımdan gülürdüm. Qəhqəhələrlə siqareti ayağımın altına atıb tapdamağa başladım. Deyəsən, qoca indi də mənim havalandığımı zənn etmişdi. O, üzümə baxa-baxa dal-dalı çəkildi və qəfildən yaşına yaraşmayan bir qıvrıqlıqla çevrilib qaçmağa üz qoydu.

O gün qaranlıq birdən-birə düşdü. Mən gülməyə başlayanda hava hələ işıqlıydı, gülüb qurtarandan sonra isə artıq ağı qaradan seçmək olmurdu. Külək yolumun üstündəki ofislərin işığında gümüşü rəngə çalan yağış damlalarını sifətimə çırırdı. Gedib yaxınlıqdakı paltar mağazasına girdim. Burada məndən başqa yağışın kəsməyini gözləyən daha bir neçə nəfər də vardı. Mən də yalançı müştəri gözüylə paltarlara baxa-baxa o baş-bu başa gəzişən adamlara qoşuldum.

Əslində, buranı qarışıq mallar mağazası adlandırsaq daha düzgün olardı. Sovetlər çökəndən sonra hər dibə-köşyə pərpətoyün kimi minlərlə, milyonlarla belə mağazalar səpələnmişdi. Burada təsərrüfat malları və ərzaq məhsullarından tutmuş, paltar-palaza qədər hər şey satılırdı. Amma burada modern dünyanın mağazalarına xas əlamətlər də yox deyildi. İndi mağazaların görünən yerlərində yastı yapon televizorları qoyurdular. Bu, qərbdə marketinqin gəldiyi nöqtə idi, ruslar isə həmişə olduğu kimi, sadəcə dəbə uyğunlaşmağa çalışırdılar.

Mağazada eninə-uzununa gərmiş eləyib, uzaq küncdə divara bərkidilmiş televizorun önünə gəldim. Son xəbərləri verirdilər. O günlər bütün xəbərlərin başında Qarabağ cəbhəsindən məlumatlar və həlməşik görüntülər gəlirdi. Yarasıqlı diktor qız qaş-gözünü oynada-oynada ütələk dillə Azərbaycanın daha bir rayonunun ermənilərin əlinə keçməsi, beş yüzə yaxın azərbaycanlının döyüşlərdə həlak olması, on minlərlə insanın yurd-yuvasından perik düşməsi barədə bülleteni səsləndirdi. Gözümü ekrana zilləyib durmuşdum. Sonrakı xəbərləri eləcə küy kimi dinlədim. Onsuz da ekşəndən zəhləm gedirdi; həyatın sürətinə ayaq uyduran adam olsaydım, indi olduğum yerdə olmazdım ki... Diktor qızın isə, elə bil, dalında noxud qaynadırdılar.

Xəbərlərin sonunda Avropa insan haqları məhkəmə-sindəki məzəli çəkişmə haqqında böyük reportaj verdilər. Sən demə, bu günlərdə altı milyardncı insan dünyaya gəlibmiş. Məhkəmədə Filippin, Rusiya və Hindistandan olan bir sürü valideyn, müxtəlif saat qurşaqlarını-filanı əsas gətirib, altı milyardncı insanın məhz onların ölkəsində doğulduğunu iddia edirdilər. Bu ölkələrdəki «altı milyardncı» uşaqları bir bəh-bəhlə ağırlayırdılar ki, adam bilmirdi bu məzhəkəyə gülsün, ya ağlasın.

Videoçarx qurtardıqdan sonra önümdə dayanmış orta yaşlı qadın donquldana-donquldana yanındakı rəfiqəsinə sarı döndü:

– Görürsən də, yenə Rusiyanın haqqını yeməyə çalışırlar.

– Rusiyanın daşı düşsün bunların başına! – Rəfiqənin iri sinəsi hikkəylə qabardı, nədənsə qocalmaqda olan madonna ədasiyla dönüb mən tərəfə baxdı və tez də üzünü çevirdi. Görünür, qadın mənim sifətimdə hüsn-təvəccöh əvəzinə gözləmədiyi başqa bir ifadəylə qarşılaşmışdı.

– Boş-boş şeylərdi hamısı... – İstəmədiyim halda ağızımdan çıxdı.

Qadın buna bənd imiş kimi öz oxu ətrafında yüz səksən dərəcə fırlanıb, yenidən mənimlə üz-üzə dayandı:

– Mən elə deməzdim, cavan oğlan!

– Siz dediniz-demədiniz, tamamilə cəfəng şeylərdir! – Birdən-birə onu sancmaq, təşəxxüsünü yerlə bir eləmək keçdi ürəyimdən, – özü də o göstərilən uşaqlardan heç biri altı milyardıncı insan deyil!

– Hə də, yarpaqlar yaşıl, göy üzü mavi deyil, biz də iyirminci əsrdə yaşamırıq! – o biri qadın söhbətə qarışdı, – gedək, Faya, görmürsən, bu adam solipsistdir?

Mağazada girələnlərin baxışı mənə zilləndi, elə bil, faunanın nəslə kəsilməkdə olan nadir nüsxəsinə baxırdılar.

– Yox, yarpaqlar yaşıl, göy üzü isə mavidir, – birnəfəsə irad elədim, – amma özünüz gördünüz axı, «altımilyardıncı» uşaqların doğulduğu dəqiqələrdə Qarabağda azından beş yüz insan ölüb. Beş milyard doqquz yüz doxsan doqquz çıx beş yüz, nə qədər eləyir? Sizdən soruşuram, nə qədər? Tutaq ki, Avropa Femidasının gözü bağlıdır, o, televizora baxa bilmir, bəs sizə nə gəlib? Siz ki, Femida kimi daşdan yonulmamısınız! Altı milyardıncı uşaq lap elə Rusiyada doğulmuş olsun, məgər o, gün görməyə gələcək? Siz gedin, əvvəlcə küçələrdən atalı-analı yetimləri yığışdırın.

Nolsun ki onlar, tutalım, beş miyard altı yüz mininci və ya min birinci uşaqlardır...

Deyəsən, nitqimin sonu auditoriyanın xoşuna gəlmədi. Yer-yerdən narazı səslər yüksəlməyə başladı:

– Yiğışdırın bu «çernomazı» propaqandasını!

– Sən get, öz düdəmələrinizin dərdini çək!

Bu arada bayaqdan piştaxtanın arxasında mürgü döyən satıcı kişi, səs-küydən ayılıb, hərəkətə gəldi. Qarın bağlamış, buxaq sallamış bu tip adamları adətən qəssab dükanlarında görmək olar. O, car çəkirmiş kimi uca səslə mağazanın bağlandığını bəyan etdi və mən ayaqlarımı sürüyə-sürüyə çölə çıxdım.

Artıq şər qarışmışdı, insan siluətləri qırğı görmüş cücə kimi sürətlə yollardan çəkilməkdəydi. «Heç nə əbədi deyil» prinsipi ilə salınmış Moskva səkilərinin bircə camışı çatmırdı; hər yan palçıqın-suyun içindəydi.

Pencəyimin boynunu qaldırıb, evlərin arasına daldım və uzaqdan közərən böyük «M» hərfinə doğru üz qoydum. Metronun yanına çatınca şərti refleksim işə düşdü; söylə ciblərimi eşələyib, beşqəpiklik axtarırdım. Üst-başımı ələk-vələk elədim, ciblərimi təkrar-təkrar tərsinə çevirib baxdım, ancaq möcüzə baş vermədi. O dəqiqələrdə yolunu tapıb metroya enməkdən böyük istəyim yox idi. İndiki halda bir az istilənmək və fikirlərimi qaydaya salmaq üçün metronun rahat vaqonundan münasib yeri hardan tapacaqdım? Moskvanın bu başından o başına metro qatarları az qala iki saat yol gedir. Amma mən dairə üzrə hərəkət edən qatara minəcəkdim. Çünki bu qatarın sonuncu dayanacağı yoxdur, hər dəfə düşüb yenidən əks istiqamətdə gedən qatara minmək lazım gəlmir.

Bir müddət metronun vestibülündə bir ayağımı qaldırıb, birini qoyaraq ötüb-keçənlərə tamaşa elədim. Gözlərim axınca baxdım. Sonra bir az aralıdan məni maraqla süzən polisi gördüm. Daha onun gəlib, «gözümə ala-bula də-

yirsən, sənədini göstər görüm» deməsini gözləmədim, üzümə üz bağlayıb keçidin başındakı nəzarətçi arvada yaxınlaşdım.

– Nənəcan, salam.

– Tutaq ki, salam, – arvad salamı elə bil borc verirdi.

– Nənəcan, məni soydular, çantamı apardılar... bir sözlə, metroya girməyə pulum yoxdur, məni elə-belə buraxarsanmı? Söz verirəm, əvəzində gətirib sənə beş manat verəcəyəm...

Arvad irad dolu baxışlarla üzümə dikildi, bəlli idi ki, məni yalanın birini beş qəpiyə satan əyyaş bilmişdi. Ancaq onun fikrini dəyişdirmək üçün əlavə sözlər xərcləməyə ehtiyac qalmadı. O, nə fikirləşdi, nə fikirləşmədisə, sakitcə yanındakı, imtiyazlı «VIP» sərnişinlərin keçdiyi turniketini düyməsini basıb başıyla «keç» deyərək işarə elədi. Turniketi adlayandan sonra çevrilib arvada böyük təşəkkürlər, minnətdarlıqlar yağdırmağa başladım. Üstəlik, xahiş elədim ki, məni fırıldaqçı dəyyus saymasın, lap yaxın vaxtlarda gətirib onun beş manatını verəcəyəm və s. Arvad cavabında yalandan üstümə şeşələndi: «Çıx get, yoxsa geriyə qaytaram ha!».

Yerin təkinə doğru sürüklənən eskalatordakılarla qalxanlar bir-birinə elə maraqla baxırdılar ki, elə bil, başqa-başqa bioloji növlərə aiddirlər.

Yalnız metroya enib, vaqona sarı gedərkən fərqi vardı ki, yeridikcə ayaqqabılarım fırıldayı, büsbütün islanmış paltarım əynimə yapışmış. Perronun lap sonuna, adamların nisbətən seyrək olduğu yerə getdim və qatarı burada gözləməyə başladım. Arada gözüm maşinistlərin arxanı görməsi üçün burada qoyulmuş böyük güzgüyə sataşdı. Güzgüdən mənə üzünü tük basmış, saçları pırtlaşıq, suyu süzülən, sınıxmış, tanımadığım birisi baxırdı. Tələsik gözümü güzgüdən çəkdim və düz qənşərimdə taybatay açılmış vaqon qapısından içəriyə təcildim.

Vaqonda bütün oturacaqlar tutulmuşdu. Vaqon ümumi qiraətxananı xatırladırdı, kimisi kitab, kimi də qəzet oxuyurdu. Adamları yara-yara düz vaqonun axırına getdim. Ayaqlarım zindan daşı kimi ağırlaşmışdı, göz qa-paqlarım ondan da betər. Dəstəkdən ikiəlli yapışıb, yatma-mağa çalışırdım. Nəhayət, önündə dayandığım kişi növbəti dayanacaqlardan birində çıxdı və dərhal, ağına-bozuna baxmadan, özümü onun yerinə saldım. Çünki hansı tərəf-dən baxsan da, mən at kimi ayaq üstə yatmağa vərdis etməmişdim və əvvəl-axır kiminsə üstünə aşacaqdım.

Bundan o tərəfini yaxşı xatırlamıram. Bir onu bilirəm ki, bədənimə birdən-birə bərk istilik gəldi, sonra vaqon gəzlərim önündəcə böyüməyə, adamlar isə fantastik ölçü-lərə qədər kiçilməyə başladı. Hətta fikirləşdim ki, görəsən bu cuppulu insanları daşımaq üçün bu yekəlikdə vaqon düzəltməyə nə ehtiyac varmış? Adamların əllərində tutdu-ğu kitablar Quttenberqin Bibliyası böyüklükdə, özləri isə, Sviftin liliputları boyda olmuşdular. Belə ki, vaqonun lap o başındakı kitabın da adını rahatlıqla oxuya bilirdim. Kitab-ların adlarına göz gəzdirincə isə qəribə bir kəşf elədim; adamların hamısı eyni kitabları oxuyurdular. Bir ölçüdə, bir rəngdə, eyniadlı kitablar idi...

– Ey, mujik, oyan, oyan görüm!

Qulağımın dibində bar-bar bağıran hiddətli qadın sə-si məni Hipnozun kar səltənətindən qopardı. Sonra bu səsə kişi səsləri də əlavə olundu və məni hansısa küt əşyayla dümsükləməyə başladılar. Gözümü açanda başımın üstü-nü kəsdirib durmuş bir neçə metropoliten işçisi, bir də yaşlı bir polis gördüm. Vaqonda bizdən başqa heç kəs gözə dəymirdi.

Polis hövlnak ayağa durduğuma baxmayaraq hələ də öz dəyəneyi ilə məni dürtmələyirdi.

– Yeri, çıx bayıra, söhbətimizə orda davam eləyərək!

Ayağımı sürüyə-sürüyə vaqondan çıxdım. Mənə qəribə gələn o oldu ki, perronlar adamsız, eskalatorlar hərəkətsiz idi. Sövq-təbii metronun saatına göz yetirdim. Aman Tanrım! Gecə saat ikini göstərirdi. Belə çıxırdı ki, mən üst-üstə altı saat vaqonda yatmışam. Oyatmasaydılar hələ bir on altı saat da yatardım. Yuxudan kal oyanmaq da bir iş deyil.

Boş qatar böyük bir gurultuyla yanımızdan ötüb keçəndən sonra buradakı yelçəkəndə birdən-birə məni üsütmə tutdu, ətraflarım durduğu yerdə yığılıb-açılmağa, dişlərim bir-birinə dəyib morze makinası sayağı səslər çıxarmağa başladı. Sonra qara öskürəyə tutuldum, müvazinətimi itirməmək üçün arxamı perronun sütununa söykəyib öskürdükcə öskürdüm.

Sonra metropoliten işçiləri çəkilib getdilər və polislə tək qaldım.

– Nə qədər içmişən? – Onun ilk sözü bu oldu.

– Mən iç... içməmişəm.

– Bu nağılı nənənə danışarsan. Gözlərini yum və sağ əlinin şəhadət barmağıyla burnunun ucuna toxun görüm.

Birinci və ikinci cəhdlərdə barmağım burnumun ucundan yan keçdi. Üçüncü dəfə barmağımı burnuma aparmaq istədikdə isə polis qoymadı:

– Yavaş, axmaq, indicə gözünü tökəcəksən. – O, dəyənəyi ilə döşəmənin plitələri arasındakı cızığa işarə elədi, - indi isə, bu cızığın üstüylə on addım yeri.

Bu sınaqdan da üzüağ çıxmayınca polis əlindəki rətiyanı işə salıb kiməsə zəng elədi və məni qabağına qatıb öz otağına gətirdi. Burada üst-başımı yoxlayıb, qolumdakı gümüş saatdan savayı heç nə tapmadı. Saatın ora-burasını əlləşdirdi və deyəsən, onu butofor bilib – yəqin fikirləşdi ki, babat saat olsaydı mənim vəziyyətimdə olan adam onu çoxdan satardı – mənə qarşı marağını itirdi; Otaq isti olmalı idi, çünki buradakı yeganə pəncərənin şüşələri tərləmişdi,

üstəlik kondisioner işləyirdi, ancaq mən get-gedə daha çox titrədirdim və artıq oturmağa belə zorluq çəkirdim. Odur ki, «məni bağışlayın» deyib, oturduğum uzun taxta skamyanın üzərinə yayxandım və gözlərimi yumdum. Polis, görünür, məndən başqa hərəkət gözləmirdi. O, mənə yalnız gözucu nəzər yetirib, öz stolunun siyirtməsində eşlənməyə başladı.

Bir müddət sonra otaqda hərəkətlilik hiss edib gözümlü açdım. Heç şübhəsiz, «ayılma məntəqəsi»nin işçiləri idi. Bunu məni aparmağa gələn adamların öz «müşəri»lərinə qarşı şit zarafatlarından və bivec, qaba hərəkətlərindən anlamaq olardı. Lakin həmin dəqiqələrdə onlara minnətdar idim, hər halda, məni isti bir yerə götürəcək, hələ bəlkə çay-zad da verəcəkdilər. Oranın ab-havası ilə az-çox tanış idim. Arağı artıq düşən tələbə yoldaşlarımızı çox vaxt arayıb-axtarıb oradan tapardıq.

Dənizə düşən ilana sarılırmış; ayılma məntəqəsində gözlədiklərimin heç biri olmadı. Ölkə öz başının hayında idi, deyəsən, artıq «alkaş»ların nazıyla oynamaq vaxtları keçmişdi. Məntəqədə məni şəhərin hər tərəfindən daşıyıb gətirdikləri, dili söz tutmayan adamlarla birgə böyük, qaranlıq bir zala salıb unudular. Zalı kəsif, turşumuş iyindən dilinə araq vurmada da keflənmək olardı. Pəncərədən düşən zəif ay işığında divar boyu sıralanmış pambıq döşəklər görünürdü. Xorultu, sərxoş sayıqlamalar, söyüş səsləri zalı başına götürmüşdü.

Gözüm qaranlığa öyrəşdikdən sonra gedib pəncərənin altındakı boş döşəyə uzandım. Döşəkdən gələn iyi burada tərif etməyəcəyəm, adı üstündədir: ayılma məntəqəsinin bəlkə də illərlə yuyulmamış, dünyanın bütün pis qoxularını canına hopdurmuş pambıq döşəyi. Bir az uzandıqdan sonra dözməyib ayağa qalxdım, gözlərimlə başqa bir boş döşək arayıb-taparaq, ona sarı getməyə başladım. Dö-

şəyə çatmağa iki-üç addım qalmış yan tərəfdən sakit, təmkinli bir səs eşitdim. Heç kefli səsinə oxşamırdı:

– Deyəsən, döşək xoşuna gəlmədi?

– Yox, gəlmədi. – Onu başımdan eləyib, bir az da irəlilədim.

– Özünü boş yerə yorma, – səs məni iki addımdan sonra yenidən haqladı, – burada yaxşı və pis döşək olmur.

Çevrilib səs gələn tərəfə baxdım. Orta yaşlarında, bəyaz köynək geymiş, saçlarını dibindən qırxdırmış bir kişi idi, döşəyin üstündə oturub, arxasını divara söykəmişdi. İşıq tutan yerdə olduğundan sir-sifətini nisbətən aydın görmək olurdu. Belə görünürdü ki, adamın yuxusu gəlmir, səhəri ayıq qarşılamağa məcburdur və özünə çənə yoldaşı axtarır.

– Səninçün nə fərqi, gəl burda uzan, – o, əlilə yanındakı boş döşəyi göstərdi, – onsuz da, bir azdan səhər açılır, səhər saat səkkizdə dalımızdan dəyəcəklər.

Mənim üçün, doğrudan da, fərqi yox idi, digər tərəfdən, bu döşəklərin üstündə ağnamaq fikrində də deyildim.

– Saat neçədir ki? – kişidən soruşdum.

Kişi köynəyinin qolunu çəkib saatını işığa tutdu:

– Altıya işləyir.

Dinməzəcə keçib onun yanındakı döşəkdə oturdum və eynən onun kimi arxamı divara söykədim.

Bir xeyli fəsahtlə susduq. Ancaq bəlli idi ki, o məni birlikdə susmaq üçün çağırmamışdı. Odur ki, bir azdan köksünü ötürüb:

– Haralısan? – deyə soruşdu.

– Gürcüstanlıyam.

– Hə, Gürcüstan... – bir qədər pauza verib, əlavə elədi: – Əslində, fərq etməz haralısan, bunu elə-belə soruşdum, söhbətə başlamaq üçün...

– Bilirəm, – dedim.

Yenə susduq. Ancaq dialoq aparmağın etikası indi mənim sual verməyimi tələb edirdi.

– Gürcüstanda olmusan? – soruşdum.

– Yox, yolum düşməyib. Heyif, Qafqazın heç harasında olmamışam.

– Hə, heyif...

– Bizim ədəbiyyat müəllimmiz Tamara Alekseyevna, Allah ona rəhmət eləsin, Qafqazı rus poeziyasının Məkkəsi adlandırırdı.

Bu üfunətli məkanda ədəbiyyat haqqında danışmaq mənə yersiz göründü, ona görə də sadəcə «hm» eləməklə kifayətləndim.

– Amma indi oralar da dağılır, hamı bir-biri ilə qanlı bıçaq olub. Qurd kimi ağız-ağıza yatırlar.

– Elədir, – dedim.

– Amma qafqazlılar yaxşı vuran olurlar ha!

– Vurmağına vururlar, ancaq ayıltma məntəqələrində gecələmirlər.

Deyəsən, həmsöhbətim bu sözləri öz şəxsinə yönəlmiş atmaca kimi qəbul elədi və qabağundan yeyən adam olmadığını göstərmək üçün yubatmadan cavab verdi:

– Hə, bəzilərinə savayı.

– «Bəziləri» deyəndə məni nəzərdə tutursansa, mən yalnız bayramda-filanda içirəm, bu gün isə heç dilimə də dəyməyib.

– Səni başa düşürəm, – o, üzünü mənə çevirib bic-bic gülümsədi, – səni başa düşürəm, dostum...

Bundan sonra onun mənimlə bağlı təəssüratına düzəliş vermək fikrindən vaz keçdim, onsuz da bir-iki saatdan sonra yollarımız ayrılacaqdı, həm də, guya bu nəyi dəyişdirirdi ki? Ona görə də day dərinə varmadım:

– Mən də səni başa düşürəm.

– Lap yaxşı! Özümüz üçün içirik də, kimə nə ziyamız dəyir? Onsuz da, bu gun-sabah dünyanın axırındır!

– Allah ağzından eşitsin!

– Ciddi sözümdür. – Yeni tanışım birdən-birə canlandı, elə bil, saman tayasına od vurmusan, – Məgər sən Nibiru haqqında eşitməmişən?

– Nibiru?

– Bəli, Nibiru! Bu qatil planetin adıdır, əzizim. Qədim şumerlərin hesablamalarına görə bu planet lap yaxın vaxtlarda Yerə çırpılacaq. Orada yaşayan anunak adlı nəhəng məxluqlar Yeri zəbt eləyəcəklər. Özü də anunaklar Bibliyadakı nifilimlər boydadırlar: qadınlarının boyu üç metr yarım, kişiləri isə beş metr uzunluğundadır. Deyəsən, mənə inanmırsan? Gözlərindən görürəm ki, inanmırsan! Sən, heç olmasa, xristian xaçının mənasını bilirsənmi? Bu, Nibiru ilə Yerin trayektoriyasının şifrələnmiş kəsişmə nöqtəsini bildirir, biləsən...

Ədəbiyyat İnstitutunda, özü də Kremlin üç addımlığında elmi-ateizmdən dərs alan birisi üçün Nibiru-Mibiru kimi adlar heç nə demirdi. Lakin mən etiraz etmək əvəzinə, onun oyununu oynamağı qərara aldım. Çardağı əyilmiş adama oxşayır, qoy könlü xoş olsun deyə. Beləcə, o günlərdə dünyanın sonu ilə bağlı populyar versiyalardan birini də mən səsləndirdim:

– Bəs mən elə bilirdim, dünyanın sonu 2012-ci il dekabrında yetişəcək, özü də şumerlərin yox, mayyaların hesablamalarına görə.

O bir az da həyəcanlandı, gözüüm önündəcə haldan-hala düşdü, çoxdan həsrətində olduğu doğma sifətə baxmış kimi zəndlə üzümə dikildi:

– Mən də onu deyirəm də... Ya zəlzələdən, ya vəlvələdən... Dünyanın axırı çatıb. Buna yüzdə-yüz əminəm. Artıq bütün əlamətlər göz qabağındadır, sunamilər, meşə yangınları, yer sürüşmələri... İnsanlar bir-birinə yağ kəsilib. Qanan adama bir işarə də bəsdir. Burda isə söhbət əlamətlərdən gedir...

O mənə mistik ekstaza tutulmuş adam təsiri bağışlamağa başladı. Əlamət «görmüş» bütün digərləri kimi. Onlarla mübahisə etmək, nəyisə başa salmaq asan məsələ deyil. Bununla belə dilim dinc durmadı – aşkar-gizli məsələlər barədə bu cür əminliklə danışan adamlardan xoşum gəlmir:

– Bilirsən?.. – onun sözünə davam etməsini əngəlləmək üçün tələsik dilləndim və onu yüngülvari sancmaq qəsdilə tutarlı bir ifadə tapmağa çalışaraq fikrə getdim.

– Nəyi? – O, susduğumu görüb, məni tələsdirdi.

– İnsan ən böyük səhvlərini özünü yüzdə-yüz haqlı sayanda eləməyə başlayır, dostum!..

– Həə?..

– Hə!

Bu dəfə o fikrə getdi. Bir xeyli beləcə kiritmişcə oturduq.

Solğun sübh işığı yavaş-yavaş zalı doldurmağa başlayırdı. Divar boyunca şpal kimi sıralanmış adamların üstündən sanki qatar keçmişdi. Bu əzik-üzük, mitili çıxmış insan bədənlərinin yaratdığı mənzərə apokalipsis əlaməti deyildi, bəs nəydi? Gözaltı tərپənməz oturmuş yeni tanışma baxdım – deyəsən, bir azdan mən də onun kimi düşünməyə başlayacağam!

– Adım Yuradır, – o handan-hana dillənib, bir qədər tərəddüdlə əlini mənə uzatdı.

– Edik, – onun əlini heysizcə sıxdım.

– Edik, yerli, sən kimsən, nəçisən, buralara necə gəlib çıxmısan?... Üz vurmuram ha, istərsən danışma! Ya da, istərsən, mən öz hekayətimi danışım, sonra sən danışarsan...

Yuranın «hekayət»ini dinləməmək xatirinə – bütün araq düşkünlərinin hekayətləri aşağı-yuxarı eyni süjet və fabula üzərində qurulub – son vaxtlar yaşadıklarımın xülasəsini ona danışdım. Yura məni dinlədikdən sonra üzümə diqqətlə baxıb pıqqıldadı.

– Nəyə gülürsən? – Soruşdum.

O, gülməyinə ara vermədən:

– Sən əsl daunşiftermişsən ki! – dedi.

– Nə? Kim?

– Daunşifter də, eşitməmişən?

Yaddaşımı nə qədər eşələsəm də, belə bir sözə rast gəlmədim.

– Onu nəylə yeyirlər?

– Ay, ay... Özün də Ədəbiyyat İnstitutunda oxuyursan, – Yura dilini nırçıldıtdı, – bu yeni cərəyandır. Dünyanın böyük-böyük varlı-pullu adamları, bir də görürsən, öz istəyilə düz həyatın dibinə endi, belə, arvad-uşağın sızılıtlarına, dost-tanışın tənəsinə-filana baxmadan yüksək postundan istefa verdi, sadə həyat sürməyə başladı, bir sözlə, başqaları karyera pilləkanıyla yuxarı dırmaşmaqdaykən o, aşağıya doğru sürüşdü.

– Öz istəyilə?

– Əlbəttə! Dünyanın ilk daunşifteri bilirsən kim olub? Tolstoy!

– Çox istərdim ki, malım-mülküm olsun, mən də onlardan imtina eləyim, – onun gülüşü mənə də sirayət elədi, – olmaya sən də daunşiftersən?

– O baxır məsələyə hansı tərəfindən baxmağa, yerli... – Yura daha nələrsə deməyə hazırlaşdı ki, zəlin dəmir qapıları əski ağır şəhər darvazalarının çıxardığı səsə bənzər hay-küylə açıldı. İçəriyə yoğun, yaşlı bir polis girdi.

– Qalxın! – Polis əlindəki dəyəneyi qarıya vura-vura sürtülmüş bir ifadəylə çıxırdı, – Qalxın!...

– Kəs səsini!

– Cəhənnəm ol!

– Elə bil, xayasını çıxarırlar oğraşın...

Polis qəzəblənib özündən çıxmaq əvəzinə səsini daha da aşağı saldı, yorğun səslə:

– Qalxın, qalxın, əclaflar! – deyə dəyənəyini bir-iki dəfə də qarıya çırpıb çıxdı və koridordan onun uzaqlaşan səsi eşidildi, – Sem dayınız sizə səhər yeməyi gətirib...

Adamlar qış yuxusundan ayılırmış kimi yavaş-yavaş qımıldanmağa başladılar. Ancaq Yura hamıdan qıvraq tər-pəndi, «görüşərik» – deyə köynəyinin ətəyini kəmərinin altına salıb çıxışa doğru getdi. «Sağ ol» – onun arxasınca əli-mi yellədim. O, hər kim idisə, bu girdabları su yolu eləyən adama oxşamırdı və açığı, ondan belə tezliklə ayrıldığıma təəssüfləndim.

İndicə yenə soyuq havaya çıxacağımı düşünəncə məni yenidən üşütmə tutdu. İstidə azacıq təpimiş pencəyimə bərk-bərk büründüm və ayaqlarımı sürüyə-sürüyə çıxışın ağzındakı basırığa daldım. Bayaq yerlərindən durmağa qarın ağrısı çəkən adamlar indi əməlli-başlı ayaqlanmışdılar, itələşir, çölə birinci çıxmaq üçün dava eləyirdlər.

Bunun nədənini bayıra çıxanda bildim. «Ayılma məntəqəsi»ndən on-on beş addım aralıda üzərində ABŞ-in hansısa xeyriyyə cəmiyyətinin emblemi olan səyyar mətbəx qurulmuşdu. Məntəqədən çıxan-çıxan özünü oraya salırdı. Mətbəxin qarşısındakı növbənin quyruğu ta qarşıdakı dalana kimi uzanıb orada yox olurdu. «Üçüncü Roma»nın, «Yer üzü cənnəti»nin sakinləri bir qarın yemək üçün sinov gedirdilər...

Birdən-birə nə qədər ac olduğumu xatırladım. Ancaq nəfsim məni Sem dayının mətbəxinə sarı itələsə də, çevrilib əks tərəfə getməyə başladım – plastik qabda iki alaçiy yumurta və bir dilim pendir üçün növbədə itələşməyi qüruruma yedirə bilmədim.

Bir az getmişdim ki, yan tərəfdən kəsik-kəsik klakson səsi eşitdim. Çevrilib baxdığımda köhnə qırmızı «06»-nin yanında bir ayağını qaldırıb, birini salan Yuranı gördüm.

– Edik, buraya gəl, buraya gəl! – O, əlindəki əski ilə maşının qabaq şüşəsini silməyə başladı. Maşının sürətlə işləyən motorunun səsi evlərin arasında əks-səda verirdi.

Nədənsə onu görməyimə heç təəccüblənmədim. Ona görə yox ki, bu Yura idi və onu burada mütləq görməliydim, sadəcə, artıq bütün olub-bitənlər mənə xəyali oyun kimi gəlməyə başlamışdı – adət etmədiyin başqa bir gerçəkliyə düşməyin refleksiyası!

Yura məni yüz ilin dostu kimi qarşıladı:

– Harda itib-batmışan? Bayaقدan səni gözləyirəm!

Bu adamın mənimlə nə işi ola bilərdi? Məni pis-pis işlərə bulaşdırmasa yaxşıdır!

– Nəyimi gözləyirsən? – Ondən ehtiyatlandığımı bürüzə verməmək üçün laqeyd səsle soruşdum, – sənin nəyinə lazımam?

Yura fikirlərimi oxuyurmuş kimi düz gözlərimin içində baxdı:

– Mənə bax, Edik, məndən sənə xəter gəlməz... Madam ki, səhəri birlikdə açdıq, elə birlikdə də toqqamızın altını bərkidək, nə deyirsən? Həm də axı söhbətimiz yarımçıq qaldı, mən də sənə öz hekayətimi danışmalıyam, ya yox?

Daha özünü naza qoymağın yeri deyildi. Onsuz, gedəcək yerim də yoxdu, günümü bir az da Yurayla keçirsəm nə olacaqdı ki?

– Gedək deyirsən, gedək də, amma yolüstü yataqxanaya dəymək istəyirəm, bəlkə məktub-filan var...

– No problem, onsuz da yolumuz sizin yataqxananın yanından keçir.

İki dəqiqə sonra Yuranın maşınında sürətlə ayılma məntəqəsindən uzaqlaşdıq. O, maşını suç işləyib aradan çıxmağa çalışan adamlar kimi sürürdü. Özü də bir az xəstəhal və qayğılı görünürdü.

– Uzağı bir saatdan sonra mənzil başında olacağıq, – Yura öz-özünə danışmış kimi mızıldandı və mən acından

ölən adam üçün bir saatin əslində nə qədər olduğunu öz dərimdə hiss elədim...

Maşının peçindən üzümə isti hava vururdu, xoşalla-nıb yerimi rahatladım və iki oturacağın arasında atılıb qal-mış, üstündə bir-biri ilə mazaqlaşan iki at şəkli olan jurnalı götürüb, vərəqləməyə başladım. Jurnal başdan-başa atlara həsr olunmuşdu. Atlardan xoşum gəlsə də, ixtisaslaşmış mətbuatdan zəhləm gedirdi deyə jurnalı qaytarıb yerinə qoydum.

Səhərin gözü yenicə açılmışdı, amma artıq Moskva ayaq üstəydi. Moskva onsuz da at kimi ayaq üstə yatır, am-ma indi lap yorğaya qalxmışdı – hər tərəfdən əllərində müxtəlif məzmunlu transparentlar tutmuş kiçik qruplar şəhərin mərkəzinə doğru axışırdı. Bir azdan növbəti mitinq sunamisi şəhəri başına alacaqdı... Belə görünürdü ki, rusların başları üzərinə qaldırdıqları bayraq hər havada bir rəngə çalır – artıq demokratiya, ədalət, korrupsiyaya qarşı mübarizə tələbləri arxa plana keçmişdi. İndi «rus patriotiz-mi»ni vəsf edən, rusların dünyada xüsusi missiya yerinə yetirdiyini bəyan eləyən şüarlar dəbdə idi. «Rusiya rusların cənnətidir! İtilin öz cəhənnəminizə!» – bir yerdə yolun eni boyu çəkilməmiş transparentda belə yazılmışdı. Transparentı görən kimi Yuranın dodaqları qaçdı:

– Bilirsən Adəm və Həvva milliyətcə kim olublar?

– Bu nə mənasız sualdı verirsən? – Onun sualına sualla cavab verdim.

Yuranın dodaqları lap qulağının dibinə getdi:

– Niyə mənasız olur, bilmirsən, denən bilmirəm də...

– Yaxşı, bilmirəm...

– Rus olublar, dostum, rus! Ayaqyalın-başıaçıq gəz-mək, evsiz-eşiksiz olmaq və iki adama bir alma yeyib hay-qırmaq ki, «biz cənnətdə yaşayırıq» – belə şeyləri yalnız rus eləyə bilərdi, ha-ha-ha...

Məni də gülmək tutdu.

– Yox, ikisi də rus olmayıb, ağ eləmə, – gülə-gülə dedim, – onlardan biri açıq-aşkar azərbaycanlı olub.

– Ola bilər, niyə də olmasın, ha-ha, ha, ho-ho-ho... – Yura sərxoş dəniz quldurları sayacağı uğunub getdi.

...Yataqxananın qarşısındakı kiçik parkda da yürüşə hazırlıq görən xeyli adam toplaşmışdı. Maşından düşüb yataqxanaya girmək istəyəndə yekəpər bir mühafizəçi qabağımı kəsdi. Kim olduğumu, buraya nə üçün gəldiyimi ona uzun-uzadı başa salmalı oldum. Amma adam qanıb-qandırana oxşamırdı. Ona dediyim bir kitablıq sözlərin müqabilində o öz fəlsəfə daşını – rezin dəyənəyini burnunun ucuna yaxınlaşdırıb:

– Aralaş burdan, – dedi, – vəsiqən varsa, buyur keç, yoxdursa sürüş...

Tərslikdən yaxınlıqda tanıdığım-bildiyim bir kimsə də gözə dəymirdi. Kor-peşiman geriyə dönüb, bir-iki addım atmışdım ki, arxadan Ksyuşa xalanın siqaretdən və pivədən xarlaşmış səsinə eşitdim:

– Ey, Edik... – və sevincək arxaya çevrildim. Ksyuşa xala əlində bir dəst kağız qapının ağzında dayanmışdı, – al, bunlar sənindir.

Kirimişcə kağızları götürüb maşına doğru getdim. Maşının yanına çatanda gördüm ki, Yura əlini-qolunu ölçərək burada toplaşanlara nəsə danışır. O, məni görən kimi nitqini yekunlaşdırdı, onun yalnız son sözlərini eşidə bildim:

– ...əgər çoxluq acından ölürsə, bu o deməkdir ki, azlıq onun da payını yeyir. Adlarını da elita qoyublar. Şərəfsizlər! Bunlar elita yox, p... torbasıdır. Bunları təcili kanalizasiyaya boşaltmaq lazımdır ki, artıq iy verməsinlər!..

Yenidən yola düzəldik və mən əlimdəki kağızları safçürük eləməyə başladım. Bunlardan dördü kənddən göndərilmiş teleqramlar idi. Düz dörd dəfə məni müxtəlif saatlarda telefona çağırmışdılar... İrinadan üç məktub var idi. Bunlara məktub da demək olmazdı, əslində qısa notlar idi:

«Edik, səninlə danışmalıyam!», «Edik, mağazaya gəl, ya da filan nömrəyə zəng elə» və «Sən ququ quşusan, siz qaralar hamınız beləsiniz!». İrənin sonuncu məktubundan bir şey kəsdirəmmədim və növbəti məktubu götürdüm. Məktubun üstündə göndərənin adresi yazılmasa da anamın əyri-üyrü xəttini o saat tanıdım. Məndən səs-səmir çıxmadığını görəndə binəva anam sicilləmə yazmışdı. Məktubun hər hərfi həmişə üstümdə əsən narahat ürəyin döyüntüləri kimi gəlirdi mənə... Bu qısa zamanda nələr olmamışdı! Atam yenə xəstəhaldır, artıq gününün çoxunu yorğan-döşəkdə keçirir, ortancıl qardaşım Emil kimlərsə qoşulub Kiyevə gedib, bacımın ailəsi Bakıya köçüb – Qamsaxurdiyanın başpozuq dəstələri orada azərbaycanlılara göz verib, işıq vermir, kiçik qardaşım Mehdi yenə kiminlərsə dalaşib, bir gürcünün çənəsini sındırıb, atam əlində-ayağında olan nə varsa verib, onu polisə əlindən zorla qurtarıblar... Məktubun sonunu oxumadım, bu saat bizim ailənin dramını sonacan oxuyub qaldıracaq gücdə deyildim.

– Nəsə olub? – Yura kağıza zillənib durduğumu görəndə soruşdu.

– Hər şey yolundadır! – deyib, kağızları yığışdırdım.

«Dmitrovski şosse» ilə sürətlə irəliləyən maşın bir azdan şəhəri tərk edib əyalət yoluna düşdü. Yura mənim ona sual verməyimi gözləmədi:

– Evim Yeni Yerusəlimdədir, bir azdan çatırıq. Kənddən iki gündür çıxmışam, anam evdə təkdir. Doxsan yaş var, nolar-nolmaz... Yeməyimizi də orda yeyirik. Narahat olma, sonra səni istədiyən yerə apararam.

On-on beş dəqiqədən sonra maşın qəfildən sürətini azaltdı və palçıqlı ara yola buruldu. Yolun sağ tərəfindəki üstünə «Yeni Yerusəlim» yazılmış plakat əyilib-əyilib tamamilə başqa səmti göstərirdi. Bir azdan Yeni Yerusəlimin yastı-yapalaq evləri də göründü. Mən buranın yalnız adını eşitmişdim, elə bilirdim, baxımlı-görümlü yerdir. Sən demə

mənim kimi dibə vurmuş bir kənd imiş. «Yeni Yerusəlim» meqapolisə yaxın olan bütün digər kəndlərin acı taleyini yaşayırdı – evlərin çoxunun pəncərə və qapıları taxta parçaları ilə çalın-çarpaz mıxlanmışdı, bəzilərinin isə heç qapı-pəncərəsi də yox idi. Adda-budda gözə dəyən rezin çək-məli adamlar səhərin sisində xəyalət kimi görünürdülər.

«Jiquli» yıxıla-dura kəndin içiylə irəliləyib yaşıl darvazalı bir evin qarşısında dayandı.

– Bu da mənim kiçik vətənim! – Yura maşından düşüb həyəətə keçdi və darvazanı içəridən açdı. Sonra əlini mən tərəfə yelləyərək, – maşını həyəətə sür, – deyə arxaya baxmadan evə sarı getdi.

Sükan arxasına keçib maşını həyəətə saldım və özümün bir fermanın ortasında gördüm. Geniş həyəətdə sürüylə hər növ ev quşları dolaşırdı, bir az aralıda, çəpərin yanında iki inək bağlanmışdı, inəklərin məməsi az qala yerə dəyirdi. Quşlar mənim gəlişimi böyük hay-küylə qarşıladı. Bu azmış kimi evin arxa tərəfindən donuz çığırıları və at kişnərtisi də eşidildi.

Bir azdan Yura, arxasınca da anası evin artırmasına çıxdılar. Arvada doxsan yox, heç altmış yaş da verməzdin.

– Nuhun gəmisinə xoş gəlmisən, dostum, qalx yuxarı! Ana, bu Edikdir, mənim köhnə dostum, bu isə Liza Petrovnadır. – Yura bizi bir-birimizlə tanış elədi.

Liza Petrovna da öz növbəsində mənə «xoşgəldin» elədi və uzun qırçınlı ətəyini əlində dəstələyib pilləkanla aşağı endi:

– Siz oturun, indi gəlirəm.

Elə artırmadakı stolun başındaca əyləşdik. Heç beş dəqiqə keçməmiş süfrəmiz dünyanın bütün naz-nemətləri ilə aşib-daşırdı – ev kolbasasından, basdırmadan tutmuş, quş iliyinə qədər. Liza Petrovnanın sehrlili süfrəsinə qatı qurmanlar da həsəd aparardı.

Yuranın arağı da özününkü idi, almadan çəkmişdi. Araqdan içə-içə Yura öz heyvanlarından elə həvəslə danışır ki, elə bil öz balası haqqında danışır. Onun, təkçə donuzlarının, atının, inəklərinin deyil, qazlarının və hind toyuqlarının da hərəsinin öz adı vardı...

Liza Petrovna hər dəfə süfrəyə nəşə gətirəndə pıçılıtlı səslə «az iç, oğlum, az iç, ziyandı axı sənə...» – deyərək Yuraya yaxarırdı.

– Bilirsən, mən aylarla buradan heç yana çıxmıram. Ayda bir dəfə «Yuri günü»m olur, gedirəm Moskvanı dolaşmağa. Yurinin Yuri günü, ha-ha... – Anası stolumuzdan aralanan kimi Yura növbəti stəkanı başına çəkib, sözə başlandı, – onda da tutub donuzluğa salırlar... Mən uzun müddət boş və mənasız bir həyat yaşamışam, dostum. Boş və mənasız. Amma indi...mən xoşbəxtəm. Mən öz heyvanlarımın cəmiyyətində özümü çox xoşbəxt hiss edirəm. Bir bax, Allahın bu heyvanlarına fikir ver! Mən onlardan yerdən-göyə razıyam. Mən xalqın irəli gedənlərindən də, geridə qalanlarından da təmənnəsiz bir salam eşitmədim, vəsalam. Amma bax o sarı inəyin təmənnəsi nədir? Yaxud, Nastyanın – mənim madyanımın?

– Gəl, sapla samanı qarışdırmayaq da, Yura! İnsanla heyvan başqa-başqa növlərdir, onları qarşılaşdırmaq düzgün deyil axı. – Bilirdim ki, o onsuz da sonda insanları borclu çıxaracaq. – İnsanla heyvanı qarşılaşdırmaq mənə heç vaxt anamlı gəlməyib; bəlkə də insan bir yönü ilə əclafdır deyərək insan adlandırılır.

Yura bir müddət üzümə dikilib susdu. Sonra əlini yelləyib:

– Səninlə danışmaq olmur e, – dedi, – ağzını açmağa məttəldi...

Bir xeyli kırımışca qapıda dolaşan heyvanatın xaotik hərəkətlərini izləməli oldum. İnəklərin ikisi də yerə yatıb fishafisla gövşəyirdilər. Erkək hind toyuğu qanadlarını sal-

layıb, yerdə əcaib xətlər cızır, çılgın səslər çıxararaq hök-küldəyir, öz «hərəmxana»sına nəyisə qandırmağa çalışırdı. Kiçik taksa iri qovaq ağacının altında ləzzətdənmi, toyuqları qorxutmaq üçünmü, mırıldana-mırıldana, qabaq ayaqları ilə tutduğu ətli sümüyü gəmirirdi...

Başımı çevirib baxdığımda Yuranı elə oturduğu yerdəcə yatan gördüm. Başı sinəsinə əyilmişdi, arabir ağzını marçıldadaraq nəsə mızıldanırdı. Məhəccərin üstünə sərilmiş pal-paltardan birini onun, birini də öz çiynimə saldım və həyətə düşdüm. Hərlənib evin arxa tərəfinə keçdim. Burada da bir at və kərəskəyə salınmış bir neçə donuz vardı. Donuzlar vəhşi xortultularla Liza Petrovnanın əlindəki vedrəyə hücum çəkirdilər.

Qadın vedrədəki yemi donuzların təknəsinə tökdükdən sonra gəlib mənim yanımda dayandı. Birlikdə donuzların yemə daraşmasına tamaşa eləməyə başladıq. Qarı handan-hana asta səslə dilləndi:

– Sən yaxşı oğlana oxşayırsan, Yuranı çox içməyə qoyma!

– Mən onunla cəmi bir neçə saatdır ki tanışam, Liza Petrovna, – dedim, – axmaq adama da oxşamır, mən ona nə deyim?

– Axmaq bəs nə təhər olur, – qarını od götürdü, – axmağın başında palıd ağacı olur bəyəm?.. Oh, Yura, Yura!.. Qəbirstanlıqlar axmaqlarla doludur...

...Liza Petrovna göz yaşları içində, bütün təfsilatı ilə, oğlunun hekayətini söyləməyə başladı. Uzun bir hekayət idi. İlk dəqiqələrdə qarının dediklərini diqqətlə izləməyə çalışsam da, sonradan arağın təsiri ilə ipin ucunu itirdim və üzümə yalançı bir marağ ifadəsi verib, başımı yelləməklə kifayətlənməli oldum. Yadımda qalanlar isə bu oldu ki, Yura nə üzrəsə elmlər namizədidir. Elmi jurnallarda-filanda çoxlu məqalələri çap olunub. Bir ara işləri yağ kimi gedirmiş, sonra xərçəngə tutulub və arvadı iki uşağını da götü-

rüb evdən çıxıb. Bundan sonra Yura, həkimlərin israrlı tələblərinə baxmadan, arağa qurşanıb. Ömrünün sonuna sayılı günlər qalmasına baxmayaraq, Yura sürətlə boşalan kənddən köçüb gedənlərin dəyər-dəyməzinə satdıqları ev heyvanlarını alıb həyatına gətirmiş...

Qarıya necə təskinlik verəcəyimi bilmirdim – onun çiyinini qucaqlayıb, gözünün yaşını sildim və vəziyyətə uyğun bir-iki şablon söz dedim. Birlikdə evə qayıdarkən səntirləyə-səntirləyə pilləkandan enən Yuranı gördük. Gödəkçənin bir tərəfi çiyindən sürüşüb az qala yerlə sürünürdü.

– Aaa, görürəm, artıq dil tapmısınız! – Yura bizi gör-cək şən səslə qışqırdı.

Liza Petrovna onun gödəkçəsini düzəldib, qolundan tutdu:

– Hara belə?

– Necə yəni... hara? Gedirəm... Nastyanı yoxul... yoluxmağa. – Yuranın dili söz tutmurdu, – məgər o bu gün doğmalı deyil?

– Yox, bu gün deyil, Nastyanın doğmasına hələ yarım ay var, – Liza Petrovna sərt hərəkətlə onun yönünü geriye çevirdi. Acığa düşəndə xəşil də diş sındırır; arvad elə bil güc eliksiri içmişdi, – gəl, yatıb ayılırsan, sonra nə istəyir-sən elə.

Lakin Yura ayağını dirəyib evə keçmək istəmədi və biz onunla birgə, Liza Petrovnanın donqultularının müşa-iyəti ilə, atın yanına qayıtmalı olduq. Mən yalnız indi fikir verib gördüm ki, başından axura bağlanmış Nastyanın qar-nı qeyri-adi dərəcədə şişib və sallanıb. At bizi yanında gör-cək uzun kirpiklərini oynadaraq oxrandı, başını aşağı-yu-xarı tərpedib ziyarətçilərini salamladı. Yura atın boynuna sarıldı, onu öpüb-oxsamağa, nəvazişli sözlərlə ona ürək-di-rək verməyə başladı. Uzun dəqiqələrdən sonra Yuranın şəfqəti bitdi; deyəsən, artıq bir qədər avazımuşdı. Onunla

həyəti dolaşmağa başladıq... Onun bayaqkı şən əhval-ruhiyyəsindən əsər-ələmət qalmamışdı. Bu halını görəncə hər dəfə onun sözünü kəsdiyimə görə peşiman oldum və özümə söz verdim ki, bundan sonra nədən danışsarsa danışsın, axıracan qulaq asacağam.

Bir azdan biz artıq evdəki rus peçinin önündə oturub televizora baxırdıq. Televizorda göstərilən ölüm-itimi və şiddət səhnələrini bir neçə il əvvəl komaya düşmüş və qəfildən indi ayılmış birisinə göstərsəydin, yəqin doğrudan da dünyanın sonunun yetişdiyini düşünərdi. Gün günorta olmuşdu və mən getmək barədə düşünməliydim: Yuranın mülkiyyətində olan bu oazisdə dünyanın sonunu belə qarşılamağa hazır idim, amma abır-həya da yaxşı şeydir, adamın üzünə yaxşı baxanda dalı əldən getməz.

Yuranın baxışlarını tutub, yenicə nəsə demək istəyirdim ki, o məni qabaqladı:

– Bax, sənə nə deyirəm... Sən hazırda işsizsən, mənim isə köməkçiyə ehtiyacım var!.. – Onun «işsizsən» sözündə heç bir əlavə çalar yox idi, sanki mənim həm də evsiz-eşiksiz və qara qəpiksiz olduğumu bilmirdi, – hələlik qal burda, nə deyirsən?

– Yura, – özümü sındırmaq istəmədim, – məni də bu heyvanatın gözündə görürsən deyəsən?

Yura gülümsündü:

– Əminəm ki, sən belə düşünürsən!.. Köməkçiyə ehtiyacım var dedim. Deməli, danışdıq.

O danışdıq, bu danışdıq!

Həmin ay Yuragildə qaldım və bəlli oldu ki, əslində, ona köməkçi yox, həyan lazım imiş. Yuranın mehrini mənə saldığını görəndə Liza Petrovna başıma fırlanırdı...

Uzun payız gecələri isti peçin qabağında oturub Yurayla bitib-tükənmək bilməyən söhbətlər aparırdıq. Amma nədən danışsaq da, sonda sövq-təbii hərlənib-fırlanıb «olum-ölüm» məsələsinin üstünə gəlirdik. Mən ilk dəfəydi

ki, ölümə məhkum olunmuş birisiylə bu qədər uzun vaxt keçirirdim. Ölümə məhkum olunmuş deyəndə, kim buna məhkum deyil ki? Sadəcə, ikimiz də bilirdik ki, möhtəmələn o məndən qabaq öləcək. Möhtəmələn, çünki hər şey Allahın əlindədir, olmadı elə, oldu belə!

Bu günlərdə Yuranın elmi jurnallarda yazdığı məqalələrin hamısını oxudum. Qaradınməz vaxtlarında belə, bu məqalələrdən söz saldınmı, artıq onu susdurmaq olmurdu. O, sosiologiya üzrə mütəxəssis idi, özü də, deyəsən, əldə-qayıрма mütəxəssislərdən deyildi; hər halda, mənim bildiklərim onun yazdıqlarının və danışdıqlarının yanında uzağı əskər şorbasını xatırlada bilərdi. Bizim söhbətləri Sokrat dialoqu kimi qələmə vermək istəmirəm, amma Yura Sokratdan əskik eşşəkarısı deyildi. Bir şey vardı ki, Yuranın Afinası gombul at yox, gönüqalın eşşək idi. Buna neyləyəsən? Bu mənim on il bundan qabaqki aqlımın qənaətidir və bu qənaətimdə də qalırım.

Bir gün yenə beləcə oturub söhbət eləyirdik. Televizorda «Məşhurların həyatı» seriyasından hakimiyyət piramidasının başına dırmaşmaq üçün əldən-ayaqdan gedənlər haqqında film göstərirdilər. Yura baxıb-baxıb:

– Bu zümrəni başa düşə bilmirəm də! – dedi, - Nə var axı bu hakimiyyətdə?

– Necə yəni, nə var? Pul var, rifah var, canım sənə desin...

– Onlar var e... Siz insanlar nədənsə hər şeyə «var» gözüylə baxırsınız, – Yura deyəsən artıq özünü «biz»lərdən hesab etmirdi, – gəl tərzinin o biri gözünə onlarda olmayan şeyləri qoyaq. O şeyləri ki, onlar buna tamarzıdırlar, onda biləcəksən oraya dırmaşmağa dəyər, yoxsa yox.

– Yaxşı, nədir o onlarda olmayan şeylər? – Özümə söz verdiyimə baxmayaraq, onu mənzilinəcən teyləmək istədim.

Yura isə heç tövrünü pozmadan əlini atıb yanındakı tumbanını siyirtməsindən nazik bir kitab çıxardı. Kitabı vərəqləyib manşırlandığı yeri mənə göstərdi:

– Oxu, sonra danışarıq!

Kiçik bir məqalə idi. Oxuyub hali oldum. Burada deyilirdi ki, Prinston Universitetinin alimləri düz qırx il ərzində Keniyanın milli parkında yaşayan babuinlərin üzərində müşahidələr aparıblar, onların qanındakı hormonların səviyyəsini yoxlayıblar. Məlum olub ki, sosial nərdivanın zirvəsində qərarlaşan alfa-erkəklərin qanındakı stres hormonları – qlyukokortikoidlər aşağı zümərəninə nəzərən kəllə-çarxa vurur. Əvəzində isə testosteron – kişilik hormonları azalıb az qala yox olur. Testosteron azaldıqda isə, sən demə, məxluqat acığa düşür, ədalət hissini itirir və ətrafdakılara zülm etməyə başlayır. Burada babuin sürülərinin başçılarını ən pis cəhətdən göstərən daha bir neçə fakt sadalanırdı. Məqalənin altında iki imza vardı: «Janna Altman və Yuri Vseznaxa, layihə iştirakçıları».

Oxuyub kitabı ona qaytardım.

– Bircə demə ki, «insanla heyvanı qarşılaşdırmaq lazım deyil», – Yura yerini rahatladı, – bu məsələlərin hamısı insanlara da aiddir, genetik olaraq biz babuinlərə çox yaxınıq, dostum. Üstəlik, bu tükli əcdadlarımız kimi biz də güclü iyerarxiyası olan cəmiyyətdə yaşayırıq...

– Orası elədir, bir şeydən başqa, babuinlərin Tanrısı yoxdur...

Yura sözümlü tamamlamağa qoymadı:

– Tanrı eşqin! Sən Tanrısı olan bir rəhbər, yaxud, heç olmasa bir idarə müdiri göstərə bilərsənmi mənə? Ümumiyyətlə, hər kəsin öz Tanrısı və öz bağışlayanı varsa, tövhiddən danışmasaq yaxşıdır... Bu bir saqqızdır, dostum, ha kövsə, qarnına heç nə getməyəcək.

Burada mən Yurayla razılışmaya bilmirdim – mənə də həmişə elə gəlirdi ki, Tanrı eyni günahın üstündə birinin

vurub gözünü çıxarırsa da, o birinə gözün üstündə qaşın var demir. O biri tərəfdən alfa-müdirlərin bizdən də betər stresə məruz qalmaları mənim son vaxtlar zədələnmiş iz-zəti-nəfsimi oxşayırdı; çünki insanların başına gələn qada-bəlanın hamısını bu boynuyoğunlardan görürdüm.

Yura fikrimdən keçənləri oxuyurmuş kimi:

– Ehe... amma mən bu alfa-babuin-məmurlarda heç bir günah görmürəm ha, bunu nəzərə al. – deyə məni söhbətə qaytardı.

– Bəs, sən vurmadın, mən yıxılmadım – bu camaat niyə bu gündədir? Hər halda, heç kəs öz xoşuna onların qabağında dombalmır.

– Hə, ilk baxışdan sən deyən kimidir. Amma yalnız ilk baxışdan. – Yura bundan sonra heç nəfəsini dərmədən danışmağa başladı, – Onları o kreslolara oturdan kimdir? Xalq! Sən, mən və o birilər. Bunun adına demokratiya deyirlər, ancaq nədir axı bu demokratiya? Deyəcəksən ki, burda qaranlıq nə var: Demos – xalq, kratos – hakimiyyət deməkdir, yəni «xalq hakimiyyəti». Ay-hay... İş burasındadır ki, dostum, demos heç vaxt xalq olmayıb. Demos xüsusi zümrəydi, indiki elita kimi bir şey idi, buraya aid edilməsi üçün insan düz yeddi sənət öyrənməliydi. Ritorikanı, musiqini, riyaziyyatı, astronomiyanı, fəlsəfəni, məntiqi bilməyən adam heç vaxt demosun üzvü sayıla bilməzdi. Yerdə qalanlar isə «oxlos» adlanırdı. Rus dilindəki «oxlamon» – yelbeyin sözü də burdandır. Oxlosun yalnız bir dərdi var – qarnını doyuzdurmaq, özü də elə indi, bu dəqiqə. Onu gələcək-filan düşündürmür. Oxlos beyninin sarı maddəsinə əziyyət verməyi xoşlamayan adamdır. İndi sən de, oxlamonların qurduğu hökumətdən yaxşı nə gözləmək olar? Bizim indiki hakimiyyəti olsa-olsa oxlokратиya adlandırmaq olar.

– Bizim hakimiyyəti bəyəm oxlos formalaşdırıb? Sov.İKP MK-nın birinci katibinin 99,9 faiz səsle seçildiyini

nəzərdə tutursansa, özün də bilirsən ki, xalqın bundan xəbəri yoxdur.

– Boş ver, yerli, bal kimi xəbəri var. – Yura üz-gözünü turşutdu, – qorxur, qarnını güdür başqa şeydir, xəbəri yoxdur başqa şey. Məgər xalq görmür ki, bunun ziyalıları bazarlarda kartof satır, alimləri geyməyə urvatlı şalvar tapmır? Əlbəttə görür. Amma biz xalqdan yox, onun bir hissəsindən danışıraq, əzizim, oxlamonlardan. Onlar, bəli, görməyə bilərlər, çünki burunlarının ucundan o tərəfi görmək istəməzlər. Oxlamonun arvadı ondan soruşanda ki, «yemək yeyəcəksən?» – əlini qaldırır, «bəs salat?» – əlini qaldırır, «yüz qram araq da verimmi?» – sürəkli alqışlarla cavab verir. Eynən bellərində daşdıqları deputatlar kimi...

– Bəs ümumxalq səsverməsi nolsun, Yura? İlin-günün bu vaxtında durub deməyəcəksən ki, gəlin, oxlamonları demosdan ayıraq?

– Yox e, mən elə demirəm. Sadəcə, ziyalısı bu gündə olan xalqın hakimiyyəti başqa cür ola bilməz, mən bunu demək istəyirəm. Qoy xalq gecə-gündüz gözünün sidiyini axıtmaqdan, oturub bu barədə düşünsün.

Yuranın bu interaktiv mühazirəsinin tamamında onu oxlamon deputatları sayağı sürəkli alqışladım. Canıyla əlləşən birisi üçün onun bu qədər həyatla dolu olması mənə ləzzət eləyirdi və mənim guya yaşadığım zilləti gözümdə oyun-oyuncağa çevirirdi.

Bir dəfə gecənin bir aləmində ayılıb Yuranı yataqda görmədim. Fikirləşdim ki, yəqin su üstünə çıxıb. O, qayıtmayınca mən də eşiyə çıxdım. Yura burada kürəyini artırmanın məhəccərinə söykəyib, ikiəlli qarnını qucaqlamışdı. Alnında puçurlayan tər damcıları eyvanın zəif gecə işığında bərq vururdu, sifəti ağrıdan büzüşüb yumruq boyda olmuşdu.

– Yura, sənə nolub? – Özümü ona yetirdim.

O məni görüb dikəlməyə çalışdı və zəif səslə:

– Sakit ol, anam eşitməsin! Bir şey yoxdur, indicə ke-
çib-gedəcək. – dedi. Yura ilk dəfəydi ki, anasını «Liza Pet-
rovna» deyə çağırırmırdı.

Bir-iki dəqiqədən sonra o, doğrudan da, özünə gəldi.
Birdən-birə heç nə olmayıbmiş kimi dikəlib gülümsündü.

– Bir dəqiqə burada gözlə! – O, içəri keçib heç bir də-
qiqə keçməmiş geriyə qayıtdı. Əlində bir şüşə araq və ye-
yəcəklər tutmuşdu. – Ardımca gəl, yerli.

Aşağı enib evin böyründəki tövləyə sarı getdik. Al-
çaqdan tikilmiş tövlənin qarısının yarıqlarından eşiyə buğ
püskürürdü. Yura içəri keçib işığı yandırdı. İşıq yanan kimi
donuzlar yem verildiyini zənn edərək, yer-yerdən sıçrayıb
kərəkənin girəcəyinə topladı, inəklər hıqqıldağa-hıqqıl-
daya qalxıb, gözlərini qarıya zillədi. Tövlə hərəkətləndi.
Bircə Nastya qulaqlarını sallayıb durmuşdu, ayaq üstəcə
yuxulayırdı.

– Liza Petrovnanın gözündən iraq, – Yura əlindəkiləri
pəncərənin önündəki ot bağlamasının üstünə qoydu və
üzünü heyvanlara tutub hündürdən: – sakit olun, uşaqlar,
sizlik deyil, – dedi.

Bir azdan heyvanların bizə olan marağı söndü. İnək-
lər yenidən uzanıb gövşəməyə başladılar. Arağın yarısını
alkaşlarsayağı səssiz-səmirsiz içdik. Bundan sonra Yuranın
yanaqları allandı və dili açıldı:

– Varam də sən kimi adamlarla!

– Nə mənada? – soruşdum.

– O mənada ki, artıq-əskik suallar verib, adamın ətini
tökmürsən.

– Mənəmi qalıb, – dedim, – bir də, atam həmişə de-
yərdi ki, müşahidə apara bilirsənsə, sual verməyə ehtiyac
qalmır.

– Hə? Atan ağıllı adama oxşayır... Yaxşı, bir-iki mü-
şahidənlə bölüşə bilərsənmi?

– Lazım deyil, – cəncəlli mövzuya baş qoşmaq istəmədim, – qoy oturmuşuq.

– Yaxşı görək! – Yura əl çəkmədi, – bir-iki kəlmə! Kənardan mən necə görünürəm, mənə maraqlıdır.

Onun qarayaxa tövrü məni çilədən çıxardı və ilk ağlıma gələni oradaca üzünə oxudum:

– Kənardan necə görünürsən? Öz ölüm qorxusunu araqda boğmaq istəyən çarəsiz-binəva kimi! Hə, necədir?

Gözlədiyimin əksinə olaraq bu sözlər Yuraya heç əsər eləmədi.

– Elə bu? – O məyusluqla sifətini turşutdu, - bunu görmək üçün heç müşahidə aparmağa ehtiyac yoxdur ki!

Pərtliyimi üzümdən oxumasın deyər əlimdəki araq stəkanını birnəfəsə başıma çəkdim və sifətimi ondan da bə-tər turşutdum. Ancaq artıq rubikon keçilmişdi və geriyə çəkilmək barədə düşünmək gec idi. Odur ki, bu bivec sualı pərdələmək üçün soruşdum:

– Yəni sən doğrudan qorxmursan?

– Ölümdənmi?

– Hə.

Yuranın sifəti birdən-birə ciddiləşdi və səsi gərildi:

– Xəstəliyimin nə dərəcədə ciddi olduğunu biləndə əvvəl-əvvəl çox qorxmışdım... Amma indi düşünürəm ki, qorxmaqdan nə çıxar?! Bilirsən, insan ən çox hazırlıqsız yaxalananda qorxur. Ona görə qorxur ki, ölüm təcrübəsi yoxdur. Əgər insan bircə dəfə ölüb-dirilsəydi, ölüm xofu nədir bilməzdi... Mən həmişə dünya malını gözüne təpən, quyruğu gövdəsini bulayan və bir də özündən deyən adamlara qəfildən ölümlə üz-üzə gəlməyi arzulamışam. Yavaş-yavaş yox ha, qəfildən. Özü də bunu onlardan acı-ğım gəldiyi üçün yox, sadəcə əyləncəli olduğu üçün arzulamışam. Hi, hi... təsəvvür eləyirsən, altını pulla doldurmuşan, başında da nə cənnət sevdası var, nə də cəhənnəm qorxusu. Elə bu zaman ölüm yaxandan yapışır ki, bəs

«salamün əleyküm». Nə isə... Demək istədiyim odur ki, ölüm qorxusu ən çox özünün indisi ilə yaşayan adamlarda olur – ölümün nəfəsini hiss elədikləri zaman.

– «İndi» zamanın üç formasından biridir də, kim özünün indisi ilə yaşamır ki? Bəyəm indidən yan keçib yaşamaq da var?

– Əlbəttə var! – Yura mənim fəlsəfə müəllimim Asparux Volgin sayağı qaşlarını çatıb, sinəsini irəli verdi və mən fəhm elədim ki, mücərrəd anlayışlarla manipulyasiya edənlər necə də bir-birlərinə oxşayırlar. – Ümumiyyətlə, «indi» dediyimiz şey fiksiyadır, dostum, belə şey yoxdur. Sən güzgüyə baxanda belə yalnız özünün keçmişini görürsən; baxışların gedib güzgüyə çatıb qayıdınca müəyyən qədər vaxt keçirmi? Keçir!..

– «Bir çaya iki dəfə girmək olmaz» məsələsi kimi də...

– Təxminən. Bax, mən üzü keçmişə oturub sənə baxıram. Sən də mənim kimi. Bütün bunları dərk eləyəndən sonra nə qorxu, nə filan... Biz çoxdan hamımız keçmişdəyik və bunun nə indisi var, nə də gələcəyi.

– Bir dəqiqə, demək istəyirsən ki, gələcək də fiksiyadır? Bəs sənin indi keçirdiyin ağrılar...Bəs Nastyanın bətinindəki döl, o hələ heç doğulmayıb...

– Bilirsən, bəlkə də, bunları sənə deməkdə düz eləmirəm, elə şeylər var ki, onları yalnız müəyyən situasiyaya düşdükdən sonra anlayırsan... Gəl, bu söhbəti qurtaraq. Amma son olaraq deyim ki, hər dəfə ağrılarım tutanda qəribə hisslər keçirirəm, bunu adi halda dejavyu adlandırırlar. Mənə elə gəlir...Yox, dəqiq bilirəm ki, bütün bunları mən artıq bir dəfə yaşamışam. Səninlə də çoxdanın tanışıyıq, sadəcə sən bunu xatırlamırsan... Mən ölməkdən qorxmuram, dostum, şair demiş, olacaqlar olacaqlar. Mənim qorxum tamam başqa şeydəndir.

Onun dodaqları səyridi və gözləri qıyıldı. Üzümə dikilib sanki mənim sual verməyimi gözləyirdi. Amma ölümdən qorxmayan adamı qorxudan şey mənə də maraqlı idi.

– Nədən? – soruşdum.

Yura uzaqdan başladı:

– Bir neçə il bundan qabaq kiçik oğlum üstümə düşdü ki, mənə oyuncaq qatar al. Görmüş olarsan, belə mini dəmir yoludur, stansiyalı, yol ötürücülü-filanlı. Mənim də əlimin aşağı olan vaxtları idi, amma nə qədər bugün-bugün, sabah-sabah elədimsə də, xeyri olmadı. Uşaqdı da, neyləyəsən, qandırmaq olmur. Axırı canımı dişimə tutub o qatarı aldım. Oğlum o günü sevincindən özünə yer tapmırdı; gün boyunca qatarın arxasınca elədən-elə qaçırdı, belədən-belə. İki göz istəyirdi bu nəşəyə tamaşa eləsin. Onun kiçik dünyasına rəvnəq verdim üçün özümü xoşbəxt hiss edirdim... Nə başını ağrıdım, gün sabah oldu və mən işə getdim. Axşamüstü işdən qayıdanda gördüm ki, Saşka mısmırığını sallayıb oturub. «Nolub?» - soruşdum. «Nolacaq, – onun yerinə anası cavab verdi, – qatarın vayını verib». Deməli, mən gedəndən sonra Saşka oyuncağını da götürüb gedib məhlə uşaqlarının yanına. Burada oynayıb yorulandan sonra qərara gəlirlər ki, qatarla yoldan keçən maşınları toqquşdursunlar. Beləcə, oyuncaq maşının altında qalıb, xurd-xəşil olub... – O, köksünü ötürüb bir müddət susdu, sonra kilsədə günahlarını etiraf eləyən adamlar sayığı gözlərini məchul bir nöqtəyə zilləyib davam etdi, – Birdən-birə, elə bil, başıma at təpdi, cin vurdu beynimə... Bircə anda kəməri şalvarımdan söküb, uşağın başının üstünü aldım. Vur, vurasan!... Saşkanın fəryadı, dəhşətdən alacalanmış gözləri, yalvarışları hələ də qulaqlarımdan və gözümün önündən getmir. O, «Ata, bir də belə eləməyəcəm, vurma, nolar!» deyər çığırdıqca daha şiddətlə vururdum. Bir də onda ayıldım ki, anamla arvadım mənə qara-qarğışlar yağdıraraq Saşkanın qaçıb olmuş belinə, başına məl-

həm qoyurlar. Oğlum hıçqıra-hıçqıra təəccübdən bərəlmiş gözlərini mənə zilləmişdi, sanki mənə özü üçün yenicə kəşf eləyirdi...

Yuranın sinəsi körük kimi qalxıb-enməyə başladı, ovurdları gözgörəsi nazildi və gözləri iriləndi. Elə bildim yenə ağrıları tutdu, qalxıb ona kömək etmək istədim, amma o, əlinin hərəkətilə mənə saxladı:

– Sakit! Nə qərarlız adamsan, – və elə həminke pozada sözüənə davam etdi, – Bax belə, dostum... Sənin uşağın yoxdur, deməli, sən istəsən də öz uşağını döyə bilməzsən. Elə bircə bu sənin özünü xoşbəxt hiss etməyin üçün kifayətdir. Mənə başa düşürsən? Nə isə, gəl vuraq.

Araq şüşəsi boşaldı. Yuranın stəkanı başına çəkib süfrəyə qoymağıyla tardakı xoruzun çırpınaraq qulaqbatırıcı səslə banlamağı bir oldu. Yura sövq-təbii pəncərəyə sarı boylandı və tələsik ayağa durdu; Liza Petrovna hər an gəlib bizi bu eksklüziv süfrənin arxasında yaxalaya bilərdi.

Tövlədən evə qədər olan beş-on addımlıq yol epik səyahətə döndü. Biz getdikcə ev uzaqlaşırıdı. Yura daş kimi boynumdan asılmışdı, nə özü hərəkət eləyə bilirdi, nə də mənə aman verirdi. Birtəhər pilləkəna yetişdik. Burada «bir dəqiqəliyə» pilləkəna oturduq və mən dedim:

– Yura, söhbətinin əvvəli ilə axırı düz gəlmədi axı!

– Necə yəni? – o, bulanıq gözlərini üzümə dikdi.

– Sən dedin ki, ölümdən qorxmursan, qorxun başqa şeydəndir, elədir?

– Elədir.

– Sonra oyuncaq qatar məsələsini danışdın...

– Hə də... Mən o epizodu həyatımdan silib atmaq istərdim. Mişkanı döydüyüm üçün çox peşimanam, çox. Bu hisslə ölmək içtəmirəm...

– Sən də özünə problem tapmısan da, – bunun çox əhəmiyyətsiz şey olduğunu bildirmək üçün dilimi nırçıldatdım, – uşağı döymüsən! İkincisi də, sən axı xristiansan,

get kilsəyə, etiraf elə, nə bilim, Saşkadan üzr istə, qurtarsın getsin.

Yura xısın-xısın gülməyə başladı:

– Mən ateistəm, yerli, nə kilsə, nə filan? Allah babaya Şaxta babaya inandığım qədər inanıram. Yalnız o qədər. Üzr istəmək... Mən Saşkadan üzr istədim, ayağına döşəndim belə...amma o...elə yaşdadır ki, hələ bağıslamaq nədir, bilmir...

Xoruz ikinci dəfə banladı, ardınca inəyin boğuş böyürtüsü eşidildi və mən «lazım deyil, mən özüm» deyən Yuranın etirazlarına baxmayaraq, onun ortasından girib yuxarı qaldırdım...

Artıq səhərlər torpaq qırov bağlayırdı, gün arabir işildasa da, isitmirdi. Buradakı Moskvaətrafı çöllüyünün qabağını göz işlədikcə uzanan qalın meşəlik kəsmişdi. Dəstəylə ağacdan-ağaca qonan qarğaların qara-qışqırığı, uzaqda qaralan Yeni Yerusəlim kilsəsinin adamsız, məhzun görkəmi, arabir avara itlərin ağız-ağıza verib ulaması insanın ovqatını melanxolik-minor notlara kökləyirdi. Yurağilə gəlib-gedən yox idi, orta yaşlarındakı arıq-quru poçtalyon Maşa olmasaydı, dünyada olub-bitənlərdən də xəbərsiz olardıq. Maşanın boynundan asdığı boz poçtalyon torbası onu öz balasını daşıyan pişiyə oxşadırdı.

Günümüzün çoxusunu Yurayla artırmada oturub çay içməklə, qəzet oxumaqla, şahmat oynamaqla keçirirdik. Belə günlərdən birində artırmaya çıxıb gördüm ki, Yura mənə aid kağız-kuğazları gözdən keçirməklə məşğuldur.

– Ver bura, – hirsələ kağızları qapdım, – bilmirsən ki, başqasının məktublarını oxumaq olmaz?

O, üzümə hırıldadı:

– Niyə olmur?

– Burada sənə etikadan mühazirə oxumaq fikrində deyiləm, – dedim, – hər halda, tərbiyəli adamlar belə elə-mirlər.

– Sənə kim deyib ki, mən tərbiyəli adamam? – Yura bic-bic gülümsündü.

Əlimi yelləyib oturdum və kağızları ciblərimə dürtütdürməyə başladım. Yura əlinin altındakı rəngli qəzeti götürüb mən tərəfə fırlatdı:

– Yaxşı, yaxşı, sənə mənəvi kompensasiya ödəyə bilərəm; qəzetin orta səhifəsini aç!

Elə bildim, o yenə özünün hansısa məqaləsini göstərib öyünmək istəyir. Öz-özümə dedim ki, onun bu dəfəki «apokrif»-inin daşını daş üstə qoymayacağam. Qəzeti açıb baxdığımında isə gözlərimə inanmadım: mənim «Diksondan məktub»um səhifənin yarısını tutmuşdu. Məqaləyə gözəl illüstrasiyalar verilmişdi. «Redaksiyadan» olan kiçik yazıda bildirilirdi ki, bu məqalə qəzetə yeni əməkdaşların cəlb olunması ilə bağlı aparılan müsabiqə çərçivəsində çap olunub və müəllifin redaksiya ilə əlaqə saxlaması xahiş olunur. Məqaləni iki dəfə oxuyub kənara qoydum. Üzdə göstərməsəm də sevincimin həddi-hüdudu yox idi. Bu məqalə bir addamac, üstünə ayaq basıb, son bir ildə düşdüyüm qara zolağı tərک eləmək imkanı idi...

Ertəsi gün Yuranın məşinında şəhərə yola düşdük.

«Moskva axşamı» qəzetinin redaksiyası bizim tələbə yataqxanasından o qədər də uzaqda deyilmiş. Redaksiya qarışqa yuvasını xatırladırdı; səssiz və çox hərəkətli. Bizim hökumət evi böyüklüyündə olan binanın ehtişamına baxanda dağın siçan doğması məsələsini xatırladım. Ancaq sonra məlum oldu ki, səkkiz səhifəlik «siçan»ın dünyaya gəlməsi elə də asan məsələ deyilmiş. Mənimlə söhbət eləyən qəzet vəzifəlisi «qəzetimizin gündəlik tirajı iki milyon yarımır» və «məsuliyyət» sözlərini mantra kimi təkrarla-maqdan doymurdu:

– İki milyon yarım! Bu sizə zarafat gəlməsin. Biz burada yazdığımız hər cümləyə görə məsuliyyət daşıyıyıq...

O, mənə jurnalist kursundan mühazirə oxumaqda-ykən Yura qulağıma əyilib, onun yarı keçəlləşmiş başına işarəylə pıçıldadı:

– Görəsən, bu adam başını neçəyə qırxdırır? Yarı qiymətinə?

Adam söhbəti uzatdığını hiss eləyib, nitqini yekunlaşdırdı. Sonda dedi ki, yarım səhifəlik yazılarıma görə mənə yüz şərti vahid, redaksiyanın sifarişi ilə yazacağım məqalələr üçün isə bunun ikiqatı ödənəcək. Bu sözləri o, az qala xəcalətli səslə dedi və əlavə etdi ki, bu məbləğ, əlbəttə, mənə az görünəcək, amma hələlik redaksiya bundan artığına boyun ola bilməz.

Kişi bir anda gözümdə mələyə dönmədimi!.. Onu qucaqlayıb öpməkdən, şəninə tərəfli sözlər deməkdən özümü güclə saxlayırdım. Arada bu gözəl insan haqqında şit zarafat elədiyi üçün dönüb məzəmmətlə Yuraya baxdım. Yura təqsirkəranə gülümsəyərək çiyinlərini çəkdi. Kişinin iltifatı isə bununla bitmədi. O, qabağıma düşüb məni mühasibata gətirdi və burada artıq çap olunmuş məqaləmə görə mənə səkkiz yüz rubl verdilər. Beləcə, «şərti vahid»in kursunu da öyrənmiş oldum. Axırda kişi mənə öz vizit kartını verdi və Moskva bazarlarında olub-bitənlər haqqında bir səhifəlik yazı sifariş eləyib, bizi ta küçəyə kimi ötürdü. «Savva Qriqoroviç. Sosial problemlər şöbəsinin müdiri» – onun vizit kartını oxuyub cibimə qoydum.

– Bundan sonra gəl yaşama da! – kişidən aralanan kimi Yura məni dürtmələdi, – amma nəsə belə birtəhər görünürsən, sevinmirsən?

– Sevinməyə qorxuram, Yura, – dedim, – qorxuram gözümü açıb görəəm ki, bunların hamısı yuxudur.

Yura başını bulayaraq, gülümsündü.

– Sən hələ qorxu nədir, bilmirsən, dostum. Sən özünü yuxuda saya bilərsən, ancaq mən ayığam, çox ayığam və bu mənim xoşuma gəlmir.

Yarım saat sonra biz artıq «Ostankino»nun yanındakı kafe-barda oturub başımızı açdıq. Yura həmişəki kimi üçüncü stəkandan sonra hallandı və yenə mayyaların təqvimi, nibirular, kosmosun dərinliklərindən üstümüzə yol alan böyük asteroidlər haqqında danışmağa başladı. Lakin... Onun həmişə candərdi dinlədiyim apoliptik hekayəti bu dəfə mənə musiqi kimi gəlirdi. Onda ilk dəfə öz-özümə düşündüm ki, bütün hikmət insanların nə barədə danışmalarında yox, onların ahəngində və ritmindədir. Mövzu yalnız kosmik melodiyanı tutmaq vəsiləsidir, başqa bir şey deyil. Yuraya qulaq asa-asa gözümü pəncərədən çölə zilləmişdim. Fikir verib görürdüm ki, sən demə yarpaqlar müəyyən ardıcılıqla tökülür, buludların hərəkətinin öz alqoritmi var, soyuq havada insanların onları səməyə daşıyan nəfəsini görürdüm və bu nizamı indi-indi kəşf etdiyimə təəccüblənirdim. Qəfildən bəsirətim açılmış kimi hiss edirdim özümü. Elə buradaca qəti bir əminlik hasil etdim: bu dünyanın oxu öz-özünə fırlanmır. Bu mümkün deyil! İçim şəfqətlə doldu, ürəyim qabardı... Hər şey yaxşıdır, hər şey bundan da yaxşı olacaq!

Yura birdən kiridi, gözümün ucuyla baxıb gördüm ki, o da mənim kimi pəncərəyə dikilib. Üzünün mütəəssir-yayğın ifadəsindən onun budda monaxları sayacağı seyrə daldığı hiss olunurdu. Mənə elə gəlirdi ki, bu dəqiqə onunla eyni dalğaya köklənmişik və onunla bir-birimizi sözsüz də başa düşə bilərik. Gözümü pəncərədən çəkmədən soruşdum:

– Bu pəncərədən baxanda hər şey bir başqa cürə görünür, yoxmu?

– Hə.

– Buddistlər ağzının dadını bilir: bu dünyaya amfi-teatrdan baxmağın ləzzəti başqadır.

– Elədir! – Yura yorğun səslə dedi. – Oturursan özün-
cün küləfrəngidə, aşağıda isə insanlar bir-birini didib-
tökür, qan su yerinə axır. Çox əyləncəlidir... Xeyirlə Şərin
çarpışması sadəcə tamaşadır, qladiator döyüşüdür. Ququ
quşusan da, səndən nə gözləyəsən...

Onun səsindeki aşkar ironiya məni özümə qaytardı.
İndi o mənə ətrafımızı sarmış təlatümlər, günbəgün artan
insan sarsıntıları içərisində döyüş meydanını tələm-tələsik
tərk edən məğlub ordunun yaralı əskərini xatırladırdı.
Xəyalpərəstlik onunçün deyildi. Baxmayaraq ki, hər şey
ona görə keçmişdəydi.

– Ququ quşu? – İrinanın məktubunu xatırladım. Nəşə
yaxşı sözə oxşamırdı.

– Hə də, İrinanı qarnı burnunda qoyub qaçan sən
deyilsən?

Əməlli-başlı şaşırıdım.

– İrina hamilədir? Ovcunu iyləmişən, hardan bilirsən?

– Onun sənə məktubundan. Ququ quşunun yuvası
olmur, o öz yumurtasını başqa quşların yuvasına qoyub
aradan çıxır. Bilmirdin?

Belə de!.. Fikirlərim dolaşdı, bir müddət nə deyəcəyi-
mi bilmədim. Matım qurumuşdu. Bu qadınlar nə qərribə
məxluqdurlar, barmağını toxunduran kimi hamilə qalırlar.
Vay ananı, matryoşka! Bircə bu çatışmırdı.

Yura bu improvizə edilmiş zərbənin dadını çıxarırdı:
altdan-altdan gülümsünür, nəşəylə mırıldanırdı.

Qalxıb barın piştaxtasına yaxınlaşdım. İcəzəsiz-filan-
sız telefonun dəstəyini götürüb məlumat bürosunu yığdım.
İrinanın işlədiyi 33№-li kitab mağazasının telefon nöm-
rəsini öyrənib, oraya zəng elədim. İrinanın səsini eşidincə
isə karıxdım, bir neçə saniyə nə deyəcəyimi bilmədim.

– Eşidirəm sizi, allo! – İrina məndən səs çıxmadığını
görüb dəstəyi asdı.

Yenidən zəng elədim.

– Eşidirəm.

– İrinadır?

– Sizinçün fərqi var?

– Var, – dedim, – bu İrinadırsa, ondan intervyu götürmək istərdim.

İndi də o susdu. Handan-hana tamam neytral səslə dilləndi:

– Mən sarı mətbuata intervyu vermirəm.

– Sarı mətbuatımı? Haqsızlıq etmə!

– Ayda-ildə bir dəfə çıxan qəzeti başqa necə adlandırmaq olar?

– O əvvəllər idi, müəyyən maliyyə problemləri vardı, artıq hər şey yolundadır, biz indi gündəlik çıxacağıq.

– Eləmi? Xeyirli-uğurlu olsun!

– Nə deyirsən, gəlim intervyu götürməyə?

– Dişinin dibində şirə qalıb deyəsən?

– Ola bilər. Sənin məktubundakı nüansı da müzakirə etmək pis olmazdı.

– Sən bunu nüans adlandırırsan?

– Bəs nə deyim, «ublyudok»?

– Məni cıratmaq istəyirsən? Niyə zəng eləmişən?

– Qərribə adamsan, mənə məktub yazmışan, məni ququ quşu adlandırmısan...

– Qulaq as... Uşağa qaldığımı biləndə təşvişə düşdüm, özümü itirdim. Kiminsə mənə həyan olmasını istədim... Bunda nə var ki?

– Heç nə! Orda ol, bir azdan gəlirəm.

– Gəlmə, Edik.

– Niyə?

– Çünki nişanım qısqancdır, özü də bu dəqiqə uzaqdan mənə baxır, telefonla uzun-uzadı danışmağım xoşuna gəlmir.

– Belə de! Qoy təxmin eləyim... Sən administratorla nişanlanmışsan.

– O yaxşı oğlandır, məni sevir. Uşağıma yaxşı ata ola-
cağına söz verib...

Siqaret yandırıb, dərin qullab vurdum.

– Səndən bir söz soruşacağam, amma düzünü de, –
birdən-birə söhbəti yekunlaşdırmaq istədim. – Nə əcəb
aborta getmədin?

– O sənlik deyil! – İrina cavab üzərində heç fikirləş-
mədi, – başqa sözün yoxdusa, sağ ol...

Stolun arxasına qayıtdım. Yura təkbaşına şüşənin axı-
rına çıxmışdı, oturduğu yerdəcə asta-asta yırğalanırdı. Mə-
ni görüncə pəltəklədi:

– Aa.. Eşq və cılığın eh...ehtiras kahini!

– Maşallah olsun, Yura, – dedim, – arağı gözü-
nə təpmisən. Maşını nə təhər sürəcəksən? Yoxsa, ayıltma mən-
təqəsi üçün darıxmısan?

Yura yarıyumulu axan gözlərini üzümə dikdi:

– Maraqlı suallar verirsən. O dəqiqə bilinir ki, səndən
yaxşı jurnalist çıxacaq.

Onun sözləri nədənsə mənə yer elədi. Əlimin işarə-
siylə qarsonu çağırdım. Bunu görən Yura etiraz səsini
ucaltdı:

– Artıq gedirik? Nə tez, biz buraya od almağa gəl-
mişdik bəyəm?

Yox, artıq mən getmək niyyətində deyildim. Qoy hər
şeyin altı altında, üstü də üstündə qalsın. Gələcək gün mə-
nə çox uzaq zaman, Daonun tez-tez cildini dəyişən sayrış-
malarından biri kimi görünməyə başladı. Gələcək mütləq
gələcəksə və qaçılmazdırsa, bəlkə, Yura haqlıdır, bu cür
olacağı elə olub-keçmiş kimi qəbul etmək lazımdır? Sabah
isə dünən kimi çox uzaqdır; o qədər uzaqdır ki, əlçatmaz-
dır belə, sabaha kim ölə, kim qala!

Qarsona birlitlik araq gətirməsini tapşırıdım. Və
Yura birini içəndə mən ikisini içdim. Ta o zamana qədər ki,
hər şey gözümə dörd görünməyə başladı... Ordan nə təhər

çıxdığımız yadımda deyil. Yalnız səhər-səhər soyuqdan titrəyərək ayıldığımda gördüm ki, elə maşındaca gecələmişik.

Hələ səhərin gözü açılmamışdı, amma «Rijski» bazarının qabağı tapdanmış qarışqa yuvasını xatırladırdı. Broun hərəkəti üzrə ora-bura tütünən irili-xırdalı siluətlər, havada uçuşan meyvə və səbzə yeşikləri, qarışıqlıqda ara yerinə salıb nəsə oğurlamağa çalışsan avara itlər, bir-birini batırmaq istəyən maşın və insan səsləri, ətrafı sarmış kəşif pendir və balıq iyi... Maşınları çıxsaq, elə bil, orta əsrlərin şərqli bazarını Moskvanın göbəyinə köçürmüşən.

Bu, iki gün ərzində Yurayla mənim gəzdiyim neçənci bazar idi, Allah bilir. Aşağı-yuxarı hər yerdə eyni mənzərə; üzlərdə müştərinin qılığına girmək istəyən standart yaltaq ifadə, bir-birinin dilini bilməyən alıcı ilə satıcı arasındakı pantomima, adama gəl-gəl deyən mer-meyvə piştaxtaları və onların arxasındakı fərəhsiz üzlər... Məndən olsaydı, bir-iki bazara baş çəkib, qəzetin sifariş etdiyi məqaləni çoxdan yazmışdım. Amma Yura özünü biləndər kimi qələmə verib, məni hər dəfə «yeni təfərrüatlar» dalınca o bazar, bu bazar gəzdirirdi və mən də onun xətri xoş olsun deyə səbrimi boğmalı olurdum. Nəticədə, məndə möhkəm bir qənaət formalaşdı; Moskva bazarları hansısa təbii fəlakət üzündən yurd-yuvasından olmuş azərbaycanlıların səhra düşərgəsidir. Burada pomidor-xiyar satan elmlər doktorundan tutmuş, arabasürən çəkməciyə qədər hər kəsə rast gəlmək olardı. Minlərlə, yüzminlərlə, bütün Rusiya miqyasında götürdükdə isə milyonlarla azərbaycanlı asan qazanc tanrısı Mammonun qurbanına çevrilmişdi. Buna başqa ad vermək mümkün deyildi. Bu, Klondayk macərələrindən da betər stixiyaydı. Ancaq bu yalnız kənardan baxanda belə görünürdü. İnsanları çöllərə tökən nə təbii fəlakət idi, nə də

Mammon. Səksən yaşlarındakı, canlı sual işarəsinə dönmüş bir qocanın sözləri hələ də qulağımdadır: «Bilirsən, oğul, insan heç vaxt isti yurdunu öz xoşuyla tərkləmir. Qürbət cənnət də olsa! İnsan yalnız öz vətəninə tərkləmək qərarını verəndən sonra məhz haraya üz tutacağı barədə fikirləşməyə başlayır. Əlbəttə, kim daha yaxşı yaşamaq istəyir ki? Amma insan «filan yerdə daha yaxşı yaşayacağam» deyərək köçüb getmir heç zaman, ona görə gedir ki, öz vətəninə yaşamaq onun üçün çiləyə dönür. Bilmək istəyirsənsə, Moskva arıq eşşəyin yaylağıdır – buraya kefindən gələn az adam taparsan». O qoca ömrü uzunluğunu Azərbaycanın hansısa ali məktəbində müəllim işləmişdi. İndi üzünə üz tutub, «Dmitrovski» bazarında göy-göyərtili satırdı. Atam da müəllim idi deyərək sonralar hərdən ona dəyirdim, ordan-burdan söhbətləşirdik. Bir gün getdiyimdə onu yerində görmədim. Dedilər ki, ölüb, yaxınlıqdakı tatar qəbiristanlığında basdırılıblar. Gedib qəbrini ziyarət etdim. Onu sadəcə «quyulayıb» getmişdilər; baş daşı əvəzinə köhnə taxta parçalarından düzəldilmiş xaç qoyulmuşdu. Sən demə, bura xristian tatarların qəbiristanlığıymuş, xaçı da məzarlığa baxan rəhmətli tatar kişisi qoyubmuş...

...Bir azdan «Rijski»nin qapıları taybatay açıldı. Hamı öz piştaxtasının örtüyünü açıb yan-yörəsini səliqəyə salmağa girişdi. Yura söhbətə çəkməyə adam axtarmaqdaykən – deyəsən, bu onun yeni hobbisinə çevrilmişdi – mən siqaret yandırıb, ortalıqda var-gəl etməyə başladım. Açıq, artıq kiminləsə söhbət etmək, onun digərləri ilə nöqtə-vergülünə qədər oxşar tarixçəsini dinləmək həvəsim qalmamışdı. Rusiya bazarlarında gündəlik çörək-pulu üçün can çürüdən azərbaycanlılar atalı-analı yetim misallı idilər. Yetim isə ay da qaradır, gün də. Mənə qaralıq qalan bircə məqam vardı: görəsən, bazarlarda gürcüyə, erməniyə niyə rast gəlinmir?

Bazar yenicə canlanmağa başlamışdı ki, qəflətən satıcılar bir-birinə dəydi, vahiməli çığırtılarla piştaxtanın altına təpilən kim, «Allah, Allah!» deyə göylərdən imdad diləyən kim... Bir anda bazara qəbirstanlıq sükutu çökdü. Bir neçə saniyə sonra isə, bazarın hər iki girəcəyində əli avtomatlı maskalılar göründü.

– Sıraya düzülün, siçovullar! – Maskalıların böyüyü ayaqlarını aralı qoyub, ucadan səsləndi. – Tərpənin!

Piştaxtaların arxası bir göz qırpımında boşaldı, bəlkə, heç NATO-nun muzdlu əskərləri də bu cəldliklə sıraya düzülmlər. Künc-bucaqda gizlənənləri maskalılar döyə-döyə, bəzilərini isə sürüyə-sürüyə sıraya gətirirdilər. Mənim tükümün tərpənmədiyini görən polislərdən biri üstümə şığıdı:

– Ey, siçovul, karsan? Sənədini ver, sıraya dur!

– Siçovul sən dədəndi! – düz onun gözlərinin içinə baxıb dedim. Təəccübdən polisin gözləri alacalandı, qolaylanıb qulağımın dibindən yumruq ilişdirmək istədi, ancaq mən instinktiv olaraq aşağı əyilincə yumruq boşə çıxdı, daha doğrusu, yanımdakı sütuna çırpıldı. Polis eşşək kimi anqıraraq mənə təpik atmağa başladı, sonra o birilər tökülüşdü... Əvvəlcə yediyim yumruqları sayırdım: bir, iki... beş. Sonra hesabı itirdim.

Gözümü polis şöbəsində, yumşaq kresloda açdım. Bütün bədənim zoqquldayırdı, elə bil, üstümdən yük məşını keçmişdi. Qarşımdakı böyük stolun arxasında bir polis mayoru...Yurayla üzbəüz əyləşib astadan söhbət eləyir, içki içirdilər. Yavaş-yavaş qımıldandığımı görən polis kreslosunu mən tərəfə sürüşdürdü:

– Özünü necə hiss edirsiniz?

– Pis deyiləm, sayənizdə, – dedim.

– Gəlin, bu insidenti bitmiş hesab edək, – o, əlindəki qədəhi mənə verib, boğazını arıtladı, – uşaqları da qınamalı deyil, bazarlar hər cürə cinayətəkar ünsürlərlə doludur.

Qədəhi kənara qoyub ayağa durdum. Yuxarıdan aşağı mayorun arıq, ovurdları batmış sifətinə baxaraq fikirləşdim ki, görəsən, məni nə əcəb donuzluğa salmayıblar? Bəlkə, jurnalist olduğuma görə? Amma məgər indilərdə jurnalist hərləyən var? Yenə məşhur jurnalist olsaydım, deyərdim «hə».

– Məni damlamayacaqsınızsa, icazə verin mürəxxəs olum. – Yuraya tərəf qıyqacı nəzər salıb, qapıya yönəldim.

– Salamət olun! – Polis arxamca səsləndi.

Polis şöbəsinin labirintləri ilə bayıra çıxına kimi Yura özünü yetirdi.

– Sənin də atkeçməz yolların var ha! – yanaşı addım-layan Yuraya dedim.

– Nədi ki?

– O polisi hardan tanıyırsan?

– Uşaqlıqdan, bir məhlədə böyümüşük. – o, etinasız cavab verdi.

– Təsadüfə bax!

– Hə!

Həmin axşam yaralarımı yalamaqla məşğul oldum: Ucuz mehmanxana nömrəsinin vannasında bol-bol kontrast duş qəbul elədim, bədənimin göyərən-qaralan yerlərinə məlhəm qoydum, sonra qonşu çarpayıda xorna çəkən sərxoş Yuranın sayıqlamalarını dinləyə-dinləyə yuxuya getməyə çalışdım. Artıq mənə tapşırılan mövzu ilə bağlı qəzetə məqalə yazmaq fikrim yox idi. Bir məqalədə bu boyda həngamədən nə yazasan? Bu, sərcənin qayanı dimdikləməsi kimi bir şey olacaqdı. Görünür, qəzetdə mənim qabiliyyətimi şişirdiblər... Elə şeylər var ki, ya gərək onların haqqında dastan yazasan, ya da bir-iki cümləlik qanadlı deyim fikirləşib tapasan. Bazarlardakı vəziyyəti qələmə almaq elə azərbaycanlılar haqqında yazmaq demək idi. Görünür, bu işi mənə boş yerdən tapşırıbmışdılar. Rusiyadakı azərbaycanlıların qəziyyəsinə öz azyaşlı övladı ilə

quru meyvələr satan bir bakılı belə ifadə etmişdi: «Azərbaycanda belədir də, rüşvət alışı-verişi eləyə bilirsənsə, məzlumun ahını götürmək, cib kəsmək qabiliyyətin varsa, sənə maşallah, yox, hələ bu vərdişlərə yiyələnməmişənsə, onda inşaallah, hələik get Rusiyada şellən». Mən belə şeyləri qəzetdə yazmaq istəməirdim, qoy ruslar elə bilsinlər ki, biz sadəcə işgüzar xalqıq, hamımız haçansa böyük iş adamı olmaq sevdası ilə yaşayırıq. Qoy bizə qibtə eləsinlər, paxıllığımızı çəksinlər, bircə yazıqları gəlməsin. Kim yazıq, binəva, çarəsiz xalqın övladı kimi tanınmaq istəyəər?..

Onsuz da gözümə yuxu getmirdi, dəftər-qələm götürüb elə uzandığım yerdəcə tamamilə uydurulmuş bir əhvalat yazdım. Bu, bazarda alver etməyə məcbur qalmış və itirdiklərinin fantom ağrılarından əziyyət çəkən qarışıq zəmanə adamının dilindən yazılmış bir yazı idi.

Səhərişi gün yazını aparıb redaksiyadakı makinaçı qıza verdik. Həmin gün fikrimdə, mənzil kirayələmək, Yurani evlərinə yola salmaq, özümə ucuzvari bir kostyum almaq, kəndə zəng eləyib atamın vəziyyətini öyrənmək və sair kimi işlər vardı. Amma... Makinaçı qızların otağından çıxanda Savva Qriqoroviçlə burun-buruna gəldik.

– Edik! Mən də səni axtarıb tapmaq istəyirdim. Nədir, sən inkoqnito yaşayırsan? Telefon nömrəsindən-zadandan qoy da, evi tikilmiş. – O, üzbəüz otağın qapısını itələyib, bizi içəriyə saldı, – burada gözləyin, indi gəlirəm.

Üstündən iki dəqiqə keçmiş bir fotoqraf gəldi, elə arxamdakı divarın fonunda şəklimi çəkib getdi. Az sonra isə, əlində mənim yenicə imzalanmış vəsiqəm, Savva Qriqoroviçin özü təşrif buyurdu. Zahirə astagəlliyə baxmayaraq, burada hadisələr çox sürətlə cərəyan edirdi. Ancaq özümü hər cür dönüşə hazır bilsəm də, Savva Qriqoroviçin sonrakı sözlərindən təəccübümü gizlədə bilmədim. O, qarşımdakı stola oturub, qollarını sinəsində çarpazladı və azca qabağa əyilərək soruşdu:

– Londona getmək istəməzsən?

Mən Yurayla baxışib, yalnız «hm» eləməklə kifayətləndim.

– Bunu necə başa düşək, «hə», ya «yox»?

– Zarafat edirsiniz? – gülə-gülə dedim, – Mən hara, London hara...

Qriqoroviçin çöhrəsi işıqlandı, sifətində təxmini doğrulan adamlara xas bir ifadə yarandı:

– Mədəniyyət nazirliyi qrant lahiyəsi həyata keçirir. Londanda onların birgünlük tədbiri var, xahiş ediblər ki, bizdən də bir nəfər getsin ora.

– Yaxşı, mən bu etibarı nəylə qazanmışam? – dilim dinc durmadı.

O, bir anlıq nəyisə götür-qoy edib, dedi:

– Bu cəmisi bir günlük səfərdir; oradakı tədbirdə görünüb qayıdacaqsan, vəssalam. Təyyarəylə o baş-bu başa isə doqquz-on saatlıq yoldur... Açıq danışacağam, mən burda bəzilərinin ağzını aradım, hamısı ağzını büzür, yol yorğunluq olmaq istəmirlər. Sən elə bilmə, vaxt olar, xəcalətindən çıxaram...

Heç ağıma gəlməzdi ki, haçansa Londona getmək üçün məni dilə tutacaqlar.

– No problem! – artıq yubanmadan cavab verdim, – Mən gedərəm.

...Atam təyyarəni qaçaraq uzağa tullanan robot-idmançı adlandırarkən çox da böyük mübaliğə etmir. Doğrusu, hər dəfə təyyarəyə minəndə kəlməyi-şəhadətimi oxumağı unutmuram və mənzil başına çatandan sonra özümü təsadüfən salamat qalmış adam kimi xoşbəxt sanıram. Görünür, təyyarəyə minmək məsələsini atam kimi dramatikləşdirməsəm də, akrofobiya mənə irsidir. Lakin hündür-

lükdən qorxmaq öz yerində, təyyarədəyənkən illüminatora baxmaqdan da özümü saxlaya bilmirəm.

...Təyyarə havaya yüksəldikcə əvvəl-əvvəl adamlar yoxa çıxdı, sonra evlər, şəhərlər... Radiodan 11 min metr yüksəklikdə uçuğumuzu elan etdilər və mən, işə bax, zərəcə qorxu hiss etmədim. Bu dəqiqə kosmosa havalansaydıq belə, vecimə olmayacaqdı. 3D formatında yaşanan həyata 11 kilometr hündürdən baxmağın öz ləzzəti var – orada, aşağıda göz-gözü seçmir, səninsə orada nəyisə görmək adında dərdin yoxdur. Sən demə, həyatın dibindən 11 min metr hündürə və neçə min kilometr uzağa tullanmaq qətiyyən qorxulu deyilmiş.

Təyyarədə qabaq sırada oturan Alik Çobanişvili adlı bir gürcüylə tanış oldum. Mənim Gürcüstandan olduğumu bilincə, yaxamdan əl çəkmədi; bu cür «nadir» təsadüfə qeyd edəcəyik, vəssalam. Bizim nümayəndə heyətinin başçısı Boris mənimlə yanaşı oturmuşdu, Alik ikicə dəqiqəyə onu da ələ aldı və gətir-gətir, götür-götür başladı. Araq çaxıra qarışdı, çaxır arağa. Belə ki, «Hitrou»da təyyarədən enəndə başımız üstümüzdə durmurdu. Artıq tədbir-filan hərləyən yox idi. Təyyarədə sözləşdiyimiz kimi, Boris burada öz yerinə qrupumuza başçı təyin elədi. Ona bərk-bərk məsuliyyətli olmağı tapşırırdı və dedi ki, Ediklə mən başqa mühüm tədbirdə olmalıyıq, gedin, elə eləyin ki, Moskvada üzümüzə söz gəlməsin, axşam filan yerdə görüşərik. Özümüz isə Alikin dəvətilə, şəhəri bir xeyli gəzib-dolaşandan sonra, onun dediyinə görə Londonun ən yaxşı restoranı sayılan «Ledbüri»yə yollandıq...

Çarxın otuz mili fırlanıb durur,
Onun içərisindəki boşluğu tutub-saxlayan otuz mil.
Çarxı çarx eləyən həmin boşluqdur.

Düzəltdiyin barda qda
Gilə tutduğun boşluq -
Bardağa anlam verən budur.
Qapı açırısan, pəncərə qoyursan,
Bu boşluqlarsız evə ev deyilməz.
Boşluq – xeyir ölçüsü və mizanıdır...
Hər şey bu dünyaya həyatdan doğulur,
Həyat isə boşluqdan.

Asparux Qriqoryeviç auditoriyanın o başından düz mənim üzümə zillənib, özümü naqolay hiss edirəm. Bu niyə mənə baxır? Nə qədər baxışlarımı qaçıрмаq istəsəm də, buna müyəssər olmuram. Onda nümayişkəranə tərzdə gözlərimi yumur və... böyük, nəhayətsiz bir boşluq-çəki-sizliyə yuvarlanıram. Buradan həyat bambaşqa görünür; hamı vurnuxur, hər kəs tüyünür, insanların ürəkləri faydalı zir-zibillə, ehtiraslarla doludur. O dərəcədə ki, burada hər şeyə həyat verən boşluqdan əsər-ələmət qalmayıb.

Dao su kimidir, su isə ehtirassızdır,
Odur ki, maneə görmür qarşısında.
Heç bir məqsədi-məramı yox,
Ona görə xeyirlidir hamıya.
Canavar pusquya yatıb kolluqda,
Çiçək günəşə sarı dartınır,
Torpağa sarılıb daş,
Cəngəllikdə cığır axtarır insan,
Su isə soyuq, şəffaf və hüzlüdür...

Asparux Qriqoryeviç birdən-birə atamın səsilə danışmağa başlayır, sonra atamın özünü görürəm. O, yataqda uzanıb, halsızca soruşur: «Hardaydın, vətən oğlu?». «Mən suya çevrilmişdim, usta» – deyirəm, – «soyuqda donur, istidə buxarlanırdım, imkan olanda axır, olmayanda daya-

nib-dururdum». «Su həmişə aşağıya axmalıdır axı, sən isə dəniz səviyyəsindən iki min beş yüz metr yuxarıya gəlib çıxmısan» – Atam Başkeçidin hansı hündürlükdə olduğuna işarəylə deyir. «Dünyanın o üzündən baxanda bura iki min beş yüz metr aşağıdadır, usta» – cavab verirəm, – «Daoya görə...»

– Ay yoldaş! Yoldaş! – stüardessanın səsindən ayıldım.

– Nə olub?

– Heç nə, sayıqlayırdınız, özünüzü necə hiss edirsiniz? Su verimmi?

– Zəhmət olmasa...

Stüardessanın gətirdiyi suyu başıma çəkib, illüminatordan nəhayətsiz, mavi göyüzünə baxa-baxa boşluq və su haqqında fikirləşməyə başladım. Elə buradaca qərar verdim: son bir ildə yaşadıklarımı kamali-ədəblə yazıya alacağam və oxucudan xahiş edəcəyəm ki, birinci növbədə onun içindəki boşluğu oxumağa çalışsın. Necə ki, indi bunu edirəm!

...Moskvaya çatan kimi ilk işim Yuraya zəng eləmək oldu. Aradan cəmi bir gün keçmişdi, amma sanki onu illərdir görmürdüm. Dəstəyi onun özü götürdü:

– Alo!

– Yura, salam! Mən gəlmişəm. Sənə lordlardan, serlərdən, perlərdən çoxlu salamlar var! – Aeoroportun səs-küyünü azaltmaq üçün bir qulağımı barmağımla tıxayıb, dəstəyə qışqırdım.

– Sağ olsunlar! – Yura xəttin o başında mızıldandı.

– Yura, nəyə olub? İşlər yolundadı mı?

– Belə də...

Danışdığım yerdə kiminsə arxadan çiyinə toxunduğunu hiss etdim. Fikir vermədim, düşündüm ki, yəqin kiməsə təcili zəng etmək lazımdır, məni tələsdirir.

– Üçlitrlük şüşədə əsl şotland viskisi gətirmişəm...

Çiynimi aramsız döyəcəlməyə başladılar. Çevrilib, qarşımda sütül bir polis dayandığını gördüm.

– Sənədlərinizi xahiş edirəm!

Bu Həvab itinə qarşı içəridən poqqapoq qaynayan hirsimi boğmağa çalışaraq, sakit səsle dedim:

– Baxın, cavan oğlan, mənə «siz» deyə müraciət edirsiniz, amma danışib qurtarmağımı gözləməyə ədəbiniz çatmır. Bunu necə başa düşək?

Polis bir anlığa duruxdu, sonra öz müraciətini yüngülcə korrektə eləyib, əlini irəli uzatdı:

– Sənədini ver!

Verdim. O, sənədə yalnız gözucu nəzər saldı:

– Yerində həll eləyək, yoxsa bölməyə aparım səni?

– Bölmədə nə ölümüm var, mən neyləmişəm axı?

– Heç nə. Sadəcə, özünü şübhəli aparırsan, yoxlayağörək kimsən, nəçisən?

Hər şey aydın oldu – bu, sənin öz malını özünə satan «vaxt alverçisi» idi.

– Yerində həll eləyək! – Əlimi cibimə apardım, – on dollar bəs eləyə?

Polis on dolları məndən minnətlə, yaxşılıq eləyirmiş kimi aldı və işgüzarcasına kütləyə göz gəzdirə-gəzdirə uzaqlaşdı.

Yuraya təzədən zəng etməli oldum. Bu dəfə o, dəstəyi handan-hana götürdü.

– Yura, mənəm! Nə yeniliklər?

– Nastya doğdu. – Yura könülsüz cavab verdi.

– Oo... təbriklər, gözün aydın! Qızıdır, oğlan?

Yura bir xeyli susandan sonra dəstəyə fısıldadı:

– Heç biri... Ölüdür!

Bu dəfə susmaq növbəsi mənə çatdı.

– Niyə? – deməyə söz tapmadığımdan, nəsə demək xatirinə soruşdum.

Yura həminke solğun səsle izah etməyə başladı:

– Əşşi, sən demə, ev atları bir ayrı cür doğulmuş. Doğulanda onların pərdəsi çox qalın olur, özləri yırtıb çıxa bilmir. Vəhşi atlar yenidən doğulmuş körpələrin pərdəsini dişləri ilə yırtırlar. Ev atları isə bu instinkti itiriblər, onlara kimsə kömək eləməlidir... Bax belə, Nastyanın körpəsi öz pərdəsində boğulub, ölüb. Nastya ağıllı atdır, özün görmüsən, bəlkə də balasına kömək eləyə bilərdi. Amma binəva at doğarkən başından bağlı olub... başa düşürsən də...

– Bəs...– istədim soruşam ki, bəs at doğanda o hardaymış. Amma yaxşı ki, bu sualı verməyə macal tapmadım.

– Sən indi hardasan, gəlim götürürəm səni? – o, sözü mü tamamlamağa qoymadı.

– Yox, Yura, mən günü bu gün evimizə yola düşürəm. Gedim atamı görüm, yoxsa artıq yuxularımdan çıxmır... Viskini redaksiyada qoyacağam, yolun düşəndə götürərsən. Eşidirsən? Viskinin yanında saat da olacaq... bu sənə hədiyyəmdir, əla saatdır, talismandır. Liza Petrovnaya məndən çoxlu salam de, özün də ölməyə tələsmə, danışdıq?

– Yaxşı, görüşənədək! – Yura mən dəstəyi asanacan gözlədi.

Qazaxdan Tiflisə aparan yolda birdən-birə leysan tökdü. Sonra yağmur başladığı kimi də kəsildi və ardınca qatı-boz duman gəldi.

Elə bir duman ki, bıçaq çəksən izi qalardı.

Duman əvvəlcə Yağlıcadan enən yağış suyuna yüklənib Kaxaber dərəsinə endi, az keçmiş şişib-köpürüb ətrafa yayılmağa başladı. Yağış kəsəndən cəmi on-on beş dəqiqə sonra duman avtobusda mənimlə yanaşı oturmuş 45-50 yaşlarındakı gürcü arvadının sifət qırışlarınınacan dolmuşdu. Arvad indi yaşından xeyli cavan görünürdü. Avto-

busun pəncərələrinə sanki pərdə çəkmişdilər. Bayıra baxmaq istəyən öz əksindən başqa heç nə görmürdü.

– Mən belə sürmək yoxdu, haydi gözlə görək!

Şofermiz İliko onsuz da bayaqdan addımla irəliləyən avtobusu yolun qırağına çəkib, qapıları fışafısla açdı.

– Belə getməkdən gözləmək yaxşı.

– Sıxdı dumanların, dağlar. – Arxa oturacaqdan yoxun kişi səsi eşidildi. Öncə avtobusdan İlikonun özü düşdü. Anı sükutdan sonra səs-küy avtobusu başına götürdü və adamlar bir-bir, iki-bir avtobusdan tökülülməyə başladılar. Axırda avtobusda yalnız gürcü arvadıyla mən qaldıq.

O, keçid tərəfdə oturmuşdu deyə onun düşməyini, ya da heç olmasa, çəkilib mənə yol verəcəyini gözləyirdim. Ancaq arvad müqəvva kimi gözlərini məchul bir nöqtəyə zilləyib oturmuşdu. Sanki burada baş verənlərin ona aidliyi yox idi. Arvadın diqqətini çəkmək üçün yerimdə bərk-bərk qurcalandım, ayağa durub keçidə sarı meylləndim. Onun heç tükü də tərpnəmədi.

– Kalbatono... şeicleba... erti cuti...

– Bildiyim gürcü sözlərinin qol-qabırğasını sındıra sındıra üzümü arvada tutdum. Üstəlik, əl hərəkətlərilə çıxmaq istədiyimə işarə elədim. Ancaq bundan da bir şey çıxmadı. Arvad elə bil tökmə daşdan idi, qəsdən mənim yoluma dikmişdilər. Bir xeyli beləcə məttəl qaldım, neyləyəcəyimi kəsdirə bilmirdim. O, ənənəvi qara gürcü paltarında idi. Başındakı çalmanı gözlərinin üstünəcən çəkmişdi. Başdan-ayağa qara geyinmiş bu cür arvadlara Gürcüstanda tez-tez rast gəliрсən. Onlar adətən ibadət adamları olurlar və bizim möminlərdən fərqli olaraq, o qədər də ünsiyyətçil deyillər.

– Kalbatono...şeicleba...

Ondan səs-səmir çıxmadı. Fikirləşdim ki, yaşlı adamdı, yol yorğunudu, qoy dincəlsin. “Sən Ərəbzəngi ol, mən də Dəli Həsən” – başqa yolla çıxmağı qərara aldım. Dirsə-

yimlə kreslonun söykənəcəyinə mətərislənib, ayağımı geriyyə aşırıdım və atılıb keçidə düşdüm. Bu zaman dizim zərblə arvadın oturduğu kresloya dəydi... və oturacaq yırgalanınca heç gözləmədiyim bir hadisə baş verdi. Əvvəlcə arvadın başı yana əyildi, daha doğrusu, qatlandı, sonra bədənini doxsan dərəcə bucaq altında ani bir qövs çizərək düz ayağımın altına düşdü. Arvadın başı taqqılıyla döşəməyə dəydi.

Bu o qədər sürətlə baş verdi ki, əl yetirməyə belə məcəllə tapmadım. Bir anlığa it kimi peşiman olduğumu hiss etdim. Dərhal əyilib onun yerdən qalxmasına kömək etmək istədim, ancaq gözlərindəki qeyri-adi ifadəni görəncə quruyub qaldım. Parçadan düzəldilmiş kukla kimi yöndəmsiz bir tərzdə atılıb-qalmış arvadın gözləri ocaq yerini xatırladırdı. Bu gözlərin işığı çoxdan sönmüşdü... Arvadın alınının dərisi sıyrılmışdı, burnunun üstündə çarıq əmələ gəlmişdi. Ancaq yaralarından bir damcı da olsun qan çıxmamışdı.

Əl-ayağım küməşdi, bir müddət beləcə hərəkətsiz arvadın üzünə baxa-baxa qaldım. Onu elə bil hardasa görmüşdüm, kiməsə oxşadırdım. Ancaq harada? Kimə? Bu dəqiqələrdə hafizəmi toparlaya bilmirdim. Handan-hana özümə gəlib var gücümlə qışqırdım:

– İliko, sadaxar... şeni İliko, özünü yetir!

İliko tükü yandırılmış nağıl personajı kimi bir göz qırpımında yanımda peyda oldu. Ardınca sərnəşinlər də içəri təpildilər. Qələbəlik yarandı. İrəli dürtülə bilməyənlər, ayaqlarının ucuna qalxıb, avtobusun pəncərələrindən içəriyə boylanmağa çalışırdılar.

– Nölub, bico, ilanmı vurdu, nədi? – Nəfəsi tıncıxmış İliko qolumdan tutub gözlərimin içinə dikildi. Mən gözlərimlə adda-budda qoyulmuş barxananın arasında yumalanıb yatan arvada işarə elədim. İliko başını mən göstər-

diyim səmtə çöndərdi və cəld aşağı çöməlib arvadın başını yerdən qaldırdı. Onun üzünə zəndlə baxdıqdan sonra:

- Olan, bu ölmüş, mərc gəlirəm, ölmüş! - dedi.
- Mollasız olub.
- Bunlarda molla yoxdur, ölünü keşiş ağırlayır.
- Fərqi nədir, keşiş olsun.
- Fərqi çoxdur.
- Heç bir fərqi yoxdur.
- Görəsən hardan gəlirmiş?
- Şəhər adamına oxşamır.
- Fərqi nədir?
- Polisə xəbər vermək lazımdır.
- Fərqi nədir?

İliko arvadın ta ombasınacan qalxmış ətəyini düzəltdi və dikəlib oturacağa əyləşdi. Səs-küy yatdı. İndi hamı gözünü onun ağzına dikib nə deyəcəyini gözləyirdi. Çünki, birincisi, İliko gürcüdür, hər halda o bir gürcü ölüsüylə necə davranmağı bizdən yaxşı bilər. İkincisi də, beynəlxalq marşrutlarda işləyən avtobus şoferləri qeyri-rəsmi kəndor statusuna malikdir; bu yollarda saqqal ağartmış adamlardır, belə hallarda onların sözünün üstünə söz söyləmək yüngülməcəzlikdən başqa bir şey deyil. İlikodan səs çıxmadığını görəndə "fərqi nədir" sivişib irəli çıxdı.

– Gəlin, meyiti eşiyə çıxaraq, fərqi nədir, arvad ölüb qurtarıb. – O heç kəsdən cavab gözləmədən arvadın ayaqlarından yapışdı. Ancaq ölüb qurtarıbsa, niyə onu mütləq eşiyə çıxartmalıyıq, burasını demədi. Bir saniyə sonra adamların hərəsi arvadın bir yerindən yapışmağa çalışırdı, elə bil, bu bürüşük qadın cəsədi yox, dəyirman daşıydı. Köməkləşib meyiti yerə düşürdük.

Hər şeyə "fərqi nədir?" deyər cavab verən kişi bir ayağından məyub olduğundan arvadın cəsədi havada neft buruğu kimi qalxıb-enirdi. Meyiti avtobusdan üç-beş addım aralı otluğa uzatdılar, onun ətrafında yas yerlərinə xas

boşuna bir hərəkətlilik yarandı. Meyit artıq arvadların ixtiyarına keçmişdi. Burada onun bərələ qalmış gözlərini sığardılar və üzünü kiminsə yırtıq-deşik kəlağayısıyla örtüdlər. Hamıdan çox canfəşanlıq eləyən arvadlardan birisi vaysınmağa başladı. Ancaq səsinə səs verən olmadığından bir az mızıldanıb kiridi.

– Rəhman və Rəhim olan Allahın adıyla, de: pənah aparıram insanların rəbbinə, insanların ixtiyar sahibinə, insanların tanrısına, insanların ürəklərinə vəsvəsə salan, Allahın adı gələndə isə qaçıb gizlənən şeytanın şərindən, o şeytan ki, cinlərdən də olur, insanlardan da...

...Çəkilib getmək əvəzinə get-gedə qatılaşan duman da azıb, ta buralaracan gəlib-çıxmış bir fıstıq ağacı gördüm. Fıstıq buraların ağacı deyildi. Kaxaberin yörəsində fıstıqla rastlaşmaq Başkeçidin dağlarında xurma ağacı görmək kimi bir şeydi. Təəccübümü gizlətmədən ağacla salamladım. Bu sabitqədəm ağacı yolundan sapdıran dumanın qüdrəti içimi lərzəyə gətirdi. Keçib ağacın altında oturdum. Kürəyimi onun yer-yerdən qabıq qoymuş gövdəsinə söykədim və gözlərimi yumdum. Bu terra-inkoqnitoda oturub, suya doymuş süngər kimi öz kölgəsinə çəkilməmiş dünyanın səslərini dinşəməyə başladım.

– Rəhman və Rəhim olan Allahın adıyla, de: pənah aparıram sübhün rəbbinə, yaratdıqlarının şərindən, zülmətə bürünməkdə olan gecənin şərindən, ovsun oxuyub dünyələrə üfürən qadınların şərindən və bir də, paxıllığı tutanda paxılın şərindən... Meyitin baş tərəfindəki tərəcikdə dayanıb dua verən orta yaşlı kişi də mənə kimisə xatırladırdı.

Ümumiyyətlə, bu dəqiqələrdə mənə elə gəlirdi ki, bütün bu baş verənləri haçansa yaşamışam. Ard-arda düzülüb keçən duman topalarının arasından görünən səhnələr gerçək bir revyüyə bənzəyirdi. Kişi surələri oxuyarkən üzünü daha çox toplaşanlara tuturdu; yəni sizi də belə bir

gün gözləyir. Ortalığa düşən meyit, oxunan surələr məni axirət haqqında düşüncələrə sövq etdi. Taytıya-taytıya mə-nə yaxınlaşan topalı görüb fikirləşdim ki, görəsən bu yazıq qıl körpüsünü necə keçəcək? Topal sanki məni görmədi, ağacın arxa tərəfinə keçib özünü boşaltdı, səkə-səkə qayıdıb orda-burda kol-kos kimi bitmiş adamlara qarışdı. Ya-nımdan ötüb keçərkən məyubun cib telefonu otluğa düşdü. Fikri-zikri adamların yanında olduğundan bunun fərqundə olmadı. Mən də üstünü vurmadım. Nəyimə lazımdı?! Bir azdan telefona zəng gəldi, telefon öz sahibini bu yerlərin məşhur bardı Topal Teymurun yoğun, xırıltılı səsilə çağırmağa başladı:

Bir kisə kartof aparırdım Bakıya,
Yolda müfəttiş tutub aldı,
Abrımız yollarda qaldı.
Sağ ol, Azərbaycan, hee-huu...
Məndən dostlara salam söylə.
Çto za fiqnya, ya ne poymu?
Ya, kardeşim, olurmu böylə?

Avtobusa adam kimi girdik,
O tərəfdən farş kimi çıxdıq,
Pul verdik, oğraş kimi çıxdıq.
Sağ ol, Azərbaycan, hee-huu...
Məndən dostlara salam söylə.
Çto za fiqnya, ya ne poymu?
Ya, kardeşim, olurmu böylə?..

Topal Teymur ikinci bəndi bitirər-bitirməz telefon öz sahibinə qovuşdu və mahnının səsi kəsildi.

– Alyoo!.. Alyoo! Alloou... işləmir zəhrimar! – sahibi telefonu döş cibinə qoydu, əlilə üstündən dönə-dönə yox-

ladı və ona zillənmiş baxışların altında xəcalətlə qımışaraq, – Tutmur. Evdən zəng eləyirdilər, – dedi...

Bəlkə əvvəlki ömrümdə mən balıq olmuşam? Bu üzü mənə tanış gələn adamlar da balıq olublar? Bizi onlarla bir akvariuma salıblarmış?

Hər halda, bizim indi qərarlaşdığımız məkan gerçək bir akvariumu xatırladırdı. Bəlkə usanmadan, saatlarla akvarium balıqlarını seyr etmək həvəsim də ötən ömrümün gizli xatirətiylə bağlıdır? Akvariumdakı balıqlara baxarkən həmişə içimi soyuq bir gizilti bürüyür. Bir anlığa özümü onların yerində hiss edirəm, bu zaman nəfəsim darıxır, dünyam qaralmış kimi oluram. Divarları şüşədən olan qazamat... Ətrafda all-güllü dünya... Bir vaxtlar düşünürdüm ki, görəsən, bu balıqların ciyəri niyə vərəm bağlamır, ürəkləri nədən partlamır, nə əcəb dəli olmurlar, heç olmasa dil açıb fəryad etmirlər? Bunun niyəsini isə bu günlərdə tanıdığım Alik Çobanişvilidən öyrənmişdim ki, deməzsənmi, onların yaddaşı cəmi-cümlətəni üç saniyədir. Üç saniyə! Onlar dörd saniyə öncə nə baş verdiyini heç xatırlamırlar da. Bu səbəbdən də heç bir təcrübələri yoxdur. Təcrübəsiz adamdan nə anşırıb, nə kəsdirəcəksən? İnstinkt, üstəgəl bu üç saniyə, onların özlərini idarə etmələri üçün bəs eləyir.

Londona adamın yolu min ildə bir dəfə düşür. Dedi-yim kimi səfər yoldaşım, ixtasca ixtioloq olan Alik Çobanişviliylə Dumanlı Albionun bu daima sisli şəhərini eninə-boyuna gəzməyi qərara almışdıq. Həmin gün gəzə-gəzə gəlib Hayd-parka çıxdıq. Bilməyənlər üçün deyirəm: Hayd-parkın özəlliyi ondadır ki, burada hökumətin, parlamentin, hətta kraliçanın adresinə ağzını aç, gözünü yum. Gözün üstə qaşın var deyən olmayacaq. İskəndərin dəlləyinin quyu-su kimi bir yerdir. Gözəlliyi göz oxşayan geniş parkın ən yaraşlıq yerlərində nitq söyləyən kim, çəmənlikdə oturub dincələn kim. Ayaq saxlayıb natiqlərdən birinin sözlərinə qulaq verdik. Britaniyanın yadplanetlilər tərəfindən idarə

olunmasından danışırdı. Bar-bar bağırdı. Getdikcə mal peyini kimi qızışdı. Deyirdi ki, humanoidlər zavallı ingilislərin üzərində təcrübə aparırlar. Hamını elliklə üsyana çağırırdı. İnsafən dinləyiciləri də az deyildi. Ondan bir az aralıda, başı göydən nəm çəkən qocaman palıdın altında başqa birisi Britaniya hökumətinin xarici siyasətini asıb-kəsirdi. Parkın xudmani köşələrinin birində isə bir zənci çıxışçıya rast olduq. Onun aksiyasının anturajı diqqətimizi çəkdiyindən oturub dinləməyə başladıq. Zənci evdən özüylə gətirdiyi böyük bir tribunaya qalxmışdı. Qarşısında bir tabut vardı. Tabuta uzadılmış mulyajın sinəsinə “Tabuyabu xalqı” yazılmış plakat qoyulmuşdu.

– Əziz Tabuyabu xalqı! Canım-qardaşım! – Zənci üzünü mulyaja tutub hüznü səslə deyirdi, – Sənə deməmişdimmi, xəbərdar etməmişdimmi ki, haram loxma yemə, rüşvət vermə, rüşvət alma, sabunlanıb hər dəlmə-deşiyə girmə. Deməmişdimmi ki, ayıbdır, qohum var, qonşu var, nə deyərlər? Çox dedim, az eşitdin. Adam olmadın, ola bilmədin. Əziz xalqım, sənin halına acımaqdan savayı əlimdən nə gəlir? Göz yaşlarımı tuta bilmirəm, ürəyim parçalanır, keşkə gözlərim kor olaydı, sənin bu gününü görməyəydim...

“Tabuyabu xalqı” qulağını yapırdıp uzanmışdı özüyçün. Zəncinin doğrudan-doğruya sellənən göz yaşları heç eyninə də deyildi. Bəlkə, bu xalqın öz bildikləri vardı, bəlkə də ingilis dilini bilmirdi, ona görə. Zənci isə xalis ingilis dilində danışırdı. Beləcə Tabuyabu xalqının ağılalmaz mərifətlərini sadalaya-sadalaya bir xeyli ağlayıb-sıtqadıqdan sonra zənci bir qədər toxtayan kimi oldu. Gözlərini alabəzək dəsmalıyla qurulayıb tribunadan endi və bir az aralıda saxladığı maşınına doğru getməyə başladı. Ancaq sanki yerin altından peyda olan polis nəfəri onu haqladı, nəzakətlə qolundan tutub xahiş elədi ki, mulyajı və tribunanı da özüylə götürsün. Zənci könülsüz geriyə döndü. Aliklə

mən, onun zorlandığını görüb, köməyə gəldik. Şeyləri maşına qoyduqdan sonra onunla bir qədər söhbətləşdik.

Adam Tabuyabudan çoxdan, lap uşaqlıqdan çıxıb-miş. Bu da ixtioloq imiş, dinib-danışmayan məxluqlar üzrə mütəxəssis. Amma uzaqlardakı vətəninin halına ağlamağı bir növ özünə vərdiş eləyibmiş...

Nə isə, deyəsən, mətləbdən uzaqlaşdıq. Söz sözü çəkir, üzrlü sayın...

Arvadın şey-şüyünü eşləyib pasportunu tapdılar. Tiflisin girəcəyindəki Soğanlıq kəndində yaşayırmış. Bu kənd düz yolumuzun üstündə yerləşirdi. İliko pasportu diqqətlə gözdən keçirdikdən sonra götürüb polisə zəng elədi; bəs hal bu, qəziyyə bu.

Fıstıq ağacından Başkeçidin rayihəsi gəlirdi. Mən ağaca yaslandıqca o da mənə qısılırdı. Üstündən xeyli keçmiş duman çəkilməyə başladı, gəlidiyi yolla daldalı geriyə qayıtdı. Duman seyrəlinə Yağlıcanın tərəsindən sallanan əyri-üyrü yolun Kaxaberin dibinə düşüb çilməçilik olduğunu gördüm.

Uzaqdan ququ quşunun səsi eşidildi: haydı, yola düzəlin, buralardan daşın, buralardan daşın, uzaqlara daşın... Fısdığın qol-budağını sındırıb eksklüziv tabut düzəldilər və cəsədi onun üstünə uzatdılar. Ağaca qahmar çıxmaq istəsəm də, binəva mərhumun xatirinə dinmədim. Arvadın meyitini təzədən avtobusa qoyduq. İliko motoru işə saldı.

Hamı dinməz-söyləməz avtobusa mindi, mən də fısdıq ağacıyla halal-hümmət eləyib, öz yerimə oturdum. Fısdıq ağacı başını yelləyib avtobusdan uzaqlaşdı.

Kürreyi-ərzdə ən təkmil keçirici insan olduğundan sözün sürətinin yanında elektrik yükü hərəkətsizdir demək olar. Üstəlik, qara xəbər tez duyulur – biz Soğanlığa yetişəndə artıq hamı ayaqdaydı. Bizi kəndin girəcəyində bir polis, bir təcili yardım maşını və bir yığın adam qarşıladı.

Avtobus dayanınca orta yaşlarında bir qadın adamlardan ayrılıb, özünü meyitin üstünə saldı və:

– Of, Məryəm, of, of! Ah, Məryəm, ah! – deyə göz yaşları axıdaraq dil deməyə başladı. O biri arvadlar da ona qoşuldular. Mənə maraqlı gələn o idi ki, Məryəmi ağlayanların hamısı azərbaycanlılarıdır.

“Təcili yardım”dan enən həkim tələsmədən gəlib meyitin üzünə salınmış örtüyü azacıq qaldırdı, gözucu nəzər salıb, başını yırğaladı. Həkimlər dəftər-qələmlərini çıxarıb, maşının kapotu üzərində nəsə yazıb-pozdular və çıxıb getdilər. Kiçik bir soruşdurma apardıqdan sonra polis də onların yolunu tutdu. Yerdə qalanlar avtobusa doluşdu və biz kəndin içiyə getməyə üz qoyduq. Yol boyu arvadlar sızıl-daşır, ağı deyirdilər.

Hər evin öz qıbləsi var; hər millət öz ölüsünü bir cürə ağlayır. Bizim mərhumların həyat hekayətini bilmək istəyirsinizsə, onların üstündə deyilən ağları dinləməyiniz yetər. Şifahi ədəbiyyatın bu dolu-dolu axan qolu bizi alıb götürdü. Dil deyib ağlayan Məryəmin yeganə baldızıymış. Məlum oldu ki, Məryəm cavanlığında adla çağırılan gözəllərdən imiş. Əsli-zatı olan bir gürcüyə nişanlı olduğu halda Soğanlıqlı yetim bir azərbaycanlıya aşiq olub. Qoşulub qaçıb. Ancaq bu sevdası ona baha başa gəlib. Ata-anası başda olmaqla bütün qohum-əqrəba ondan üz döndərib. Məryəmlə əri bir kümə qaralayıblar Soğanlıqlın kənarında. İcinə köçüblər. Talesiz Məryəmin görəcəkləri isə hələ irəlidəymiş. Bir neçə ildən sonra əri sağalmaz mərəzə tutulub, ölüb. Ondən gözünün ağı-qarası bir oğlu qalıb. Allah ümidinə böyütdüyü oğlundan da yarımayıb Məryəm. Nadürüstün biriymiş, zavallı qadın onun əlindən dad çəkirmiş. Oğlu iyirmi beş yaşlarında evi tərək eləyib, tay-tuşuna qoşulub gedib Bakıya. Burda da dinc oturmayıb, Bakı evlərindən birini qarət eləyərkən yaxalanıb. Məryəm hər iki-üç ay-

dan bir Bayıl türməsində cəza çəkən oğlunu yoluxmağa gedirmiş... Beləcə, bu onun Bakıya son gedişi olub. Necə deyərlər, sağ gedib, salamat qayıtmayıb.

Avtobus yavaş-yavaş Məryəmin evinə yaxınlaşdı. Soğanlıq kəndi Tiflisə bitişikdir demək olar. Marneuliyə, Başkeçidə baxanda burada xeyli zəngin insanlar yaşayır. Yol boyu düymələnib düzülmüş artırmalı evlər, asfalt döşənməmiş qapılar burada ən azından orta sinfə mənsub adamların yaşadığına işarədir.

Məryəmin evinə gəlicə... Alçaqdan tikilmiş bu ev uşaq rəsmlərini xatırladırdı. Bir qapısı vardı, iki pəncərəsi. Evin üstündən nazik tüstü borusu ucalırdı. Kiçik həyət yaşılığa qərq olmuşdu. Pəncərələrin önünə rəngbərəng güllər bitirmiş dibçəklər qoyulmuşdu. Həyətdə ins-cins gözə dəymirdi.

Meyiti həyətə düşürdük. Paltarını dəyişmək və səliqəyə salmaq üçün onu içəriyə götürdülər. Onu avtobusdan düşürən kimi çıxıb getmək ədəbdən deyildi. Odur ki, həyət qapısının ağzında bir müddət ayağımızın birini götürüb birini qoymalı olduq. İçəridən ağlaşma və şivən səsi gəlirdi. Bu arada kilsə zəngi vurmağa başladı. İki cingilti-qısa, bir uzun-uğultulu zəng səsi; bu, Soğanlığın sakinlərindən birinin artıq fani dünyanı tərk etdiyini bildirirdi. Dumandan əsər-ələmət qalmamışdı. Çəpərin üstündə iki qumru tüklərini pırpırladıb bərkdən cikkildəyir, bir-birinə şövqlə öz sevgilərini izhar eləyirdilər.

Bir azdan yas çadırını gətirdilər. Həyət daracaq olduğundan onu elə yolun ortasında qurdular. Biz də əl-ayaq verdik...

Bir saat sonra Tiflisdən Başkeçidə aparən avtobusda oturmuşdum. Avtobusa əyləşən kimi bərk yorğunluq hiss elədim və kresloda yerimi rahatlayıb gözlərimi yumdum. Bir də Başkeçidin dolmasına çatanda ayıldım. Avtobus

ağır-ağır uğuldayır, üzüyuxarı dırmaşdıqca səsini başına atıb nərildəyirdi. Avtobusun radiosundan həzin musiqi sədaları eşidilirdi. Ruhu oxşayan qaibanə səs maşının uğultusuna qarışıb onu da həlim biçimə salır, melodik çalarlar verirdi. Keçmişlərdən gələn qocaman bir kişi səsi pəsdən oxuyurdu:

hər kim ki, bu rüsxar ilə bir çin səni görə,
səni görə,
min yol mənə söylər: gözün var, nəzərin var,
nəzərin var...

Buralardan ta qonşu ölkələrin sərhəddinəcən yaylalar baş alıb gedir. Pəncərədən baxıb, quzu otaran bir oğlanın fit çalaraq bizə əl elədiyini gördüm. Atamın çox sevdiyi Dağlırcadan şeir misralarını xatırladım: “Mən üçüncü Həlim, həşmətli və müqqəddəs, padişahlar padişahı, mənim bəyaz əllərimdən başlar, təbəəmin sabahı”. Onun dağlar və tanrılar haqqında dedikləri yadıma düşdü; yer üzündə bütün xalqların tanrıları dağlarda yaşayır. Yunanlarınkı Olimpdə, hindlilərininki Kaylasda, türklərininki Xan Tenqridə... Oğul-uşağın çoxdan moskvalara, bakılara dağılmasına baxmayaraq, atamın nə üçün sonacan buraları tərk etmədiyini mənə bir anda ayan oldu. Olsun ki, tanrıların qonşuluğundan çıxmaq istəməyib sadəcə. Gördüklərini qoyub görəcəklərinin ardınca getmək istəməyib. Gözlərimin önündə atamın qıyıq gözlü, hiyləli gülüşü canlandı, istər-istəməz dodaqlarım qaçdı...

Bahar Başkeçidə bir az gec gəlir – Tiflislə bu yerlərin arasında hardasa on beş-iyirmi gün fərq var. Yaz başı qolbudağı başdan-başa tumurcuq tökmüş ağaclar sözlü adamlara oxşayırdılar. Amma əsl sözlü adam mən idim, çünki iyirmi gün irəlini görüb gəlmişdim. Dolamanı aşmağa az

qalmıŝ, yemiŝan ađacının yanında təkrar gözlərimi yum-
dum v  ürəyimdə altmıŝacan saydım. Bu mənim  z m
 c n çoxdan m  yy nl ŝdirdiyim ritual idi. Gözlərimi
açanda evimizin qızılı-qırmızı kir mitli taxtapuŝu g r nd 
və ev birdən-birə yerindən qopub bizə sarı g t r ld ...

hekayələr

Devri-ələm və bir gün

...Mən sənə şikayət etmək istəyirəm,
Yarəb!
Rüzgarın döndüyü yer kimi
əclafın təkini –
Bütün yөрələr adam oldu, hənuz
Xəmiri suya doymadı Bakının...

Yazıb qələmi yerə qoyuram. Bir siqaret yandırırım və indicə yazılmış sətirləri saf-çürük eləməyə başlayıram. «Rüzgarın döndüyü yer kimi əclafın təkini», – içimdəki sensor donquldanır, – adama deməzlərmi ki, sən kimsən, nə karasan Bakını əclaf adlandırırısan?

– Nə deyirlər desinlər! – Özümü elə göstərirəm ki, guya ətrafdakıların fikri mənimçün fındıq-fısdıqdır. Əslində isə içimdəki sensoru təxribata çəkirəm, görək daha nə deyir.

– Özün bilərsən, – deyir sensor.

«Elə bu?» – fikirləşirəm. Deyəsən, mənim sensorum artıq aza da qanədir. Onun öfkə və şiddət dolu vaxtlarını xatırlayıram. Dediyinə də peşmandın, yazdığına da!

– Hey gidi sensor, hey qoca dədələr! – deyə onun indiki miskin durumuna işarə vururam.

Sensor dinmir. Yəqin fikirləşir ki, onsuz da sözünü alan olmayacaq, boş yerə ağzını niyə ağrıtsın? Bəlkə də özünü və öz qədərini düşünür, mənimlə üz-göz olmağa ürək eləmir artıq. Necə olmasa da, illərdir bir yerdəyik, ətlə-dırnaq kimi yik – mən yediyimdən yeyir, içdiyimdən içir. Günlərin bir günü bir çoxlarının öz sensorlarıyla dav-

randığı kimi, mən də onun dalına bir təpik vurub çıxdaş eləsəm, onda onun axırı necə olar?

Senzorun dillənmədiyini görüb, şeirin ikinci bəndi barədə düşünürəm. İkinci bənddə nələrdən söz etməli, canım Bakının əyər-əskiylə bir deyil, beş deyil? Metro! İkinci bənddə mütləq metrodan söz edilməlidir. Demək lazımdır ki, metroya insan kimi girirsən, amma ifrazat kimi xaric olunursan. Adamlar! Adamlar haqqında da nəşə qeyd edilməlidir. Məsələn, bihudə saxlanma ki, harda olsan tapıb sənə xəyanət edəcəklər. O adamlar ki, satmağa əllərinə bir şey keçməyəndə günü-günə satmaqla keçinirlər. Təki satmaq olsun! Şükür Allaha, çayxana adlanan Hayd-parklarımız nə çox. Bu can bazarlığında tükətilən ömürlər ilğim kimidirlər...

– Ata, sən Şvarsneqgeri döyə bilərsən? – Altı yaşlı oğlum Murad böyrümdən peyda olur. O, bir ayağını qaçaraq qoyub; o biri otaqdakı televizorda Şvarsneqger yenə də dünyanı xilas etməklə məşğuldur.

Bir an cavab üzərində fikirləşməli oluram. Hər halda «Yox» demək yaramaz, çünki o, belə bir sual verirsə, demək mənimlə dəmir Şvarsın arasında müqayisələr aparır. Digər tərəfdən, mən özümü niyə sındırmalıyam?

– Canını da alaram, – deyirəm

– Pah! Şvarsneqger dəmirdəndi e, o polisləri də öldürə bilər, – Murad məndən öz cavabımı əsaslandırmağı tələb edir.

– Polisləri nənəm də öldürər, duxu var gəlsin məni öldürsün!

Murad bir söz demədən qolumdan tutub, məni televizor olan otağa çəkir: Şvarsneqgerin necə güclü olduğunu əyani olaraq sübut eləmək üçün.

Otağa giririk. Murad əlilə televizoru göstərir:

– Bax, bax gör o necə dalaşır!

Şvarsneqquer doğrudan da pis dalaşmır. Vəziyyətdən təcili çıxmaq lazımdır. Qətiyyətli addımlarla gedib televizionun yanında dayanıram və döş qəfəsimi şişirdib əzələlərimi nümayiş etdirirəm. Murad bir mənə, bir də televizora baxır. Müqayisə açıq-aşkar Şvarsneqqerin xeyrinə deyil. Bəli, böyük ölçülərin öz cazibəsi var.

– Görürsən? – Üstəlik qaşlarımı çatıb üzümə qorxunc bir ifadə verirəm, - Şvarsneqquer mənə neyləyə bilər?

Murad dinmir. Şvarsneqqeri bu şifahi döyüşdə məğlub etdiyimdən yana məmnunluq duyuram və qalibane addımlarla dəftər-kitabımın yanına dönürəm. Ancaq, belə görünür ki, bu axşam Bakı haqqında şeiri tamamlamaq mümkün olmayacaq. Bayaقدan Muradla mükəlliməmizi kiritmişcə seyr edən arvadım qımışa-qımışa mənə yaxınlaşır:

– Axx... hardan alım Şvarsneqqeri ki, sənə öz əlinin duzunu dadızdırsın, – Murad eşitməsin deyə astadan deyir.

– Nədir, – deyirəm, – olmaya planetin ən güclü adamı olduğuma sən də şübhə eləyirsən?

Bir azdan şam yeməyinin vaxtı gəlir. Allahın verdiyindən yeyib şükr oxuyuram və dişimi fırçalayıb hamıdan birinci yorğan-döşəyə girirəm. «Bəli, bu axşamı da belə yola verdik», – deyə düşünürəm. Amma yox! Axşamın son akkordu hələ vurmayıb. Murad gəlib mənim hara gəldi çıxarıb atdığım üst paltarlarımı bir yerə yığır, səliqəylə qatlayıb stulun üstünə qoyur və müəyyən mənada mənə sırımış bu xidmətin müqabilində bir manatımdan oluram. Bu həm məni, həm də Muradı səliqə-sahmana öyrətmək üçün arvadımın tətbiq etdiyi praktikadır. Doğrusu bu praktikanın tərbiyəvi əhəmiyyəti barədə məndə şübhələr var. Ancaq day üstünü vurmuram. Çünki əvvəldən arvadımla şərtimiz belə olub: mən bizim bu «cırtıdan dövlətin» xarici siyasətini müəyyənləşdirirəm və təhlükəsizliyini təmin edirəm, yerdə qalan işlərin sorumlusu arvadımdır...

Gözlərimi yumub həndəvərdəki yuxumu hürkütməmək üçün xeyli hərəkətsiz qalırım, ancaq yuxum gəlmir. «Səndə heç çobanaldadan quşun fərasəti də yoxdur», - özüm-özümə deyirəm. Ancaq, deyəsən, tam fərasətsiz də deyiləm – arvadım televizorun səsini alır və buna qarşı etiraz səsini ucaldan Murada xəbərdarlıq edir: «Kirimiş ol, atan yatıb» Murad da öz növbəsində kiritmişlənir.

* * *

Səhərin gözü açılmamış, hələ bir kəs şirin yuxudaykən Köhnə Günəşlini sarmış gürultu-partılıtdan gözlərimi açıram. Məhəllə lərzəyə gəlib, sanki vakxlar harmoniyanı didişdirir. Ağlınıza başqa şey gəlməsin, bu, lap yaxınlarda Günəşlidə tikilmiş məsciddən səsgücləndiriçilərin köməyi ilə püskürdülən dua səsləridir. Bu məscidin daşını necə vaxtdır burada məskunlaşmış həmşəhərilər qoyub – İran köçmənləri. Mən Allaha inanan adamam, ancaq nədənsə hər dəfə bu məscidin yanından keçəndə vahimələnirəm. Məscidin üstündə qara-qara bayraqlar dalğalanır, lap tilində isə qarqara bir əl mulyayji var, elə bir gəlib-gedənin başına qaralayır. Bu yeni tikilinin həyətindən müdam ağlaşma və vay-şivən səsləri eşidilir. Görəsən, həmşərilərin hamısını belədir, yemək vermə, içmək vermə, eləcə bir yerə toplaşib ağlaşsınlar? Onlar duanı da ağlamsınmış səslə, həm də az qala qışqıraraq oxuyurlar. Bu cür ibadət Allaha xoş gedirmi bilmirəm, ancaq məni açıq-aşkar qane eləmir.

Başımı çevirib komodun üstündəki saata baxaram. Beşin yarısıdır. Bu çiləni tək-tənha çəkməmək üçün arvadı dümsükləyirəm:

– Dur, dur gör nolub?

Arvad durub yerin içində oturur:

– Nolub?

– Bax, gör bu nə hay-küydü belə?

Zarafat arvadın xoşuna gəlmir. Bir xeyli məzəmmətlə üzümə baxdıqdan sonra narazılıqla dilini nırçıldada-nırçıldada uzanıb yorganı başına çəkir.

Naəlac durub çəkələkləri ayagıma keçirirəm və mətbəxə adlayıram. Uşaqlar üçün həmişə isti saxladığımız termosdan bir stəkan çay süzüb içirəm və pəncərəni azacıq aralayıb dalbadal iki siqaret çəkirəm. Artıq hava yavaş-yavaş işıqlaşmaga başlayır, ancaq mənim evdən çıxmığıma azından hələ iki saat var. Gözüm elə buradaca, pəncərənin önünə qoyulmuş maqnitafona sataşır. İlk əlimə keçən kaseti maqnitafona qoyub düyməni basıram. Əvvəlcə tarın dinqiltisi, daha doğrusu şikayəti başlayır. Üstündən xeyli keçmiş böyük bir «ax-tüf»lə kamança da ona qoşulur. Beləcə bir müddət baş-başa verib sızıldışırlar. Axırda sıra sanki bu halətə dözməyən xanəndəyə çatır:

Əman, əman, əman, əmaaan, əmma...n,

Ehehehe...uyy, heyy...uyy...

Yar əman, əman, əman, əmma...n, əmmaaan...

Dade, dade, dade, dadeyy, dadeyyy, dadeyy...

Dad əman, əman, əman, əmaa...nn.

Xanəndənin mətləbi uzatdığını görüb maqnitofonu söndürürəm və vanna otağına keçərək səhər-səhər üz-gözümə daraşmış cin-şayətinləri sabunlu suyla yuyub kanalizasiyaya axıdıram. Cinlər İran mollası və bayaqdakı xanəndə kimi həşir sala-sala köpüklü sulara qərq olurlar.

Vanna otağının çıxacağında Muradla toqquşuram. O hələ yuxudan gözlərini açmayıb, əlhavasına yeriyr. Daha doğrusu arvadım arxasından itələyə-itələyə onu yönləndirir. Muradın donqultularının biri bir qəpiyədir. Arvadım onun arxasında dayanıb əl-üzünü necə yummasını kontrol eləyir:

– Boynunun ardını da yu! Əlini sabunla!

Murad könülsüz-könülsüz anasının göstərişlərini yerinə yetirir. Mən prosesə müdaxilə etməli oluram. Üzümü arvadıma tutub:

– Yenə nə kəsdirmisən Ərəbzəngi kimi uşağın başının üstünü? – deyirəm.

Arvadım suala sualla cavab verir:

– Sənə deməmişəmki uşağın yanında mənə irad tutma?

– Eybi yox, – deyirəm, – qoy o da bilsin ki, anası düz eləmir.

– Nəyi düz eləmirəm, – arvadım mövqeyindən bir addım dala çəkilib, – istəyirsən ki, uşaq əl-üzünü yumasin?

– Yusun! Amma, sən Ərəbzəngi kimi onun başının üstünü kəsdirmə. Ömrü boyu onun başının üstündə durmayacaqsan ki!

– Əşşi, özünüz bilərsiniz, – arvadım öz mövqeyini tamam tərək eləyib vanna otağından çıxır, – istəyirsiniz lap kirin-pasağın içində üzün.

Murad məsələnin yoğunladığını görüb canfəşanlıqla, nümayişkarənə bir tərzdə yuyunub-qurulanır. Sonra yataq otağına qayıdıb girmişcə məktəb paltarını geyinməyə başlayır. Mən də ona qoşuluram. Geyinib-kecinib mətbəxə yollanırıq, burada «iç işləri bakanı»nın bizim üçün hazırladığı yaxmanı şirin çayla yeyib tələsik mətbəxdən çıxırıq. Artıq saat səkkiz olur. Murad məktəbə, mən isə işə gecikməmək üçün az qala qaça-qaça mənzili tərək eləyirik.

* * *

İmprovizə edilmiş avtobus dayanacağında iyirmiyə yaxın adam var. Kimi siqaret sümürür, kimi qəzet oxuyur. Elə buradaca (avtobus dayanacağında demək olar) baltayla yenicə kəsilib-soyulmuş iri bir dananı şaqqalayır. Dananın cəmdəyi buğlanı, sısqa boylu, tökmə bədənli qəssabı

isə tər aparıb. Artıq neçənci ildir ki, bu qəssabı eynən bu vəziyyətdə, mal-qoyun şaqqalayan görürəm. Nədənsə onu heç cür öz evində oturub televizora baxan, və ya toyda qol götürüb süzən, yaxud kiminləsə söhbətləşən bir adam kimi təsəvvür eləyə bilmirəm. Mənə elə gəlir ki, dananı parçatıqə eləyib qurtarandan sonra onu elektrikdən ayıraraq bir qıraqə qoyurlar və lazım gələndə yenidən işə salırlar.

Bir azdan avtobus avanssenaya daxil olur. Dayanacağına bayaqkı rəvan halətindən əsər-ələmət qalmır. Adamlar sözləşibləmiş kimi qəfildən hərəkətə keçib, avtobusu şturmla ələ keçirməyə çalışırlar sanki. Önümdəki cavan qadın bir başqa qadının çiyindən tutub qıraqə itələyir və özü içəriyə dürtülməyə çalışır. Kənarlaşdırılan arvad şaşqınlıqla bu enerjili həmcinsinin ardınca qışqırır:

– Nə pis adammışsan, aaz, sən!

O isə heç geriyə baxmadan:

– Pis adam olmağı da bacarmaq lazımdır, – deyir və dirsəklərilə işləməkdə davam edir, ələ bil avar çəkir.

«Şalava», – avarçəkən megeranı öz-özlüyümdə belə adlandırırım, – «sənin ağzın-üzün belə-belə olsun».

Az sonra avtobus ağzınacan bu sıyıq kütləyə dolur. Avtobusun qapıları fişhafışla düz burnumun ucunda bağlanılır, megeranın alabəzək donunun böyük bir hissəsi qapının arasında sıxışaraq qalır. Maşın yerindən tərənincə ətək küləklə bayraq kimi yellənir. Millətin pis adam olmağı bacaran kəsiminin bayrağı kimi. Avtobusun arxa şüşələrində iri, qırmızı hərflərlə «Maşallah» yazılıb.

Yerdə qalanlarla birgə növbəti avtobusun gəlişini gözləməli oluram. Avtobus gəlmək bilmir. Mobil telefonunun saati artıq doqquzun yarısını göstərir. Bu dəfə də zərəklik göstərməsəm, bəlli ki, işə gecikəcəyəm. «Bəlkə taksilə gedək?» - özümə təklif verirəm. «Hm...taksilə getmək sənin harana yaraşır?» – özümə cavab verirəm .

– «İstisna hal kimi getmək olar da, nolar!».

– İstisna hal kimi get uşaqlarına yeni il hədiyyəsi al!»
Aydınır, taksi mövzusunu qapadıram və təşvişlə
ətrafıma baxıram.

Adamlar acımış xəmir kimi sürətlə çoxalmaqdadırlar.
«Hıx... hıx» - qəssab var gücüylə dananın cəmdəyinə
zərbələr endirməkdə davam edir. İndi o mənə bayaqkından
da çirkin görünür. O qədər çirkin və müdhiş ki, ondan
gözümü çəkə bilmirəm. Mənə elə gəlir ki, nəhayət favn-
ların, ximeraların, androginlərin və buna bənzər bütün ikili
fiqurların cazibəsinin sirrini anlamağa başlayıram.

Növbəti avtobus ucadan meyxana oxuya-oxuya da-
yanacağı yan alır. Adamlar bayaq olduğundan daha böyük
şövqlə itələşməyə, dümsükləşməyə və dirsəkləşməyə baş-
layırlar. Səkkiz-on yaşlarındakı bələdçi oğlan uşağı başını
tez-tez pəncərədən eşiyə çıxarıb içəri salır:

– Bir az mehriban olun, xahiş eləyirəm arxa tərəfdə
bir az sıxlaşın, hamı işə tələsir... Dayı, bir az yuxarı qalx,
qapı bağlansın.

«Dayı» nın yalnız yarısı avtobusdadır.

– Dayı, bir az yuxarı qalx! Qalxa bilmirsənsə aşağı
düş, qapı bağlansın.

– Kəs səsinə, küçük! Mənim komandirimə bax! – «Da-
yı» heç vəchlə aşağı düşməyəcəyini bəyan eləyir.

Oğlancığaz xəfifcə gülümsəyərək səsinə içinə salır və
maşının hidravlikasının görə bilmədiyi işi öz arıq-quru can-
ıyla görmək istəyir – olmayan gücüylə itələyib qapını bağ-
lamağa çalışır.

Bir an Muradı bu bələdçi oğlanın yerində təsəvvür
eləyirəm və ürəyim qısıılır.

Bu gedişatla gedib işə vaxtında çatmayacağım yəqin-
dir. Bu həngamənin nəylə qurtaracağını gözləmədən tələ-
sik addımlarla avtobusların gəldiyi səmtə doğru götürülürəm.
Bəlkə o birisi dayanacaqda adam az oldu, avtobusa

minə bildim deyə. Yolun yarısında bir cavan uşaqlı qaraçı qadını qabağını kəsir:

– Ay oğlan, sən atanın canı bir «məmməd» ver...

Tələsik yeridiyimə baxmayaraq qabağını kəsdiyi üçün qadına acığını tutur. Həm də niyə məhz «bir məmməd», «qız qalası» yox? Ancaq acığını biruzə vermirəm.

– Beş yüz manat verəcəyəm, – cibimdə eşələnirəm, – o da yalnız atamın canına and verdiyin üçün.

Qadın ona uzatdığım beşyüzlüyü alıb ovcuna bürmə-ləyir və heç dil-ağız da eləmədən növbəti hədəfə doğru istiqamətlənir.

Mən yoluma davam edirəm. «Görəsən kişi nə təhər-di?» – gedə-gedə atam barədə düşünməyə başlayıram, – sən kimi oğlunun boyunu yerə soxum (özümə deyirəm), qos-qoca ata-ananı kənddə tək-tənha buraxdığın üçün. Kənd də kənd ola!

Hardansa, çox uzaqlardan qulağıma zınqırov səsləri gəlir. Bu səslərin qaibanə bir rayihəsi var, elə bil nəsə fərəhli bir olacaqdən xəbər verirlər. Bu incə, zərif zınqırov səsləri mənə xrustaldan düzəldilmiş qədəhlərin cingiltisini, uşaqlıqda yalnız Başkeçiddə eşitdiyim nazik bulaq şırıltısını xatırladır. Başımı qaldırıb yola baxıram. Yolun lap başında bir qaraltı əmələ gəlir, qaraltı zınqırov səslərinin müşayətilə getdikcə böyüyür və konturları aydınlaşır. Bu kirşədir! Bəli, canım oxucum, kirşə! Kirşəyə qoşulmuş bir cüt at oyur-oyur oynayır, başlarını təşəxxüslə qovzayırlar. Atların yalmanına balaca zınqırovlar bağlanıb. Gözümü yumub açınca bu bərli-bəzəkli, yumşaq oturacaqlı kirşə gəlib düz önümdə dayanır. «Kirşənin oturacağına yayxanmış ağ saçlı, bəyaz saqqalı nurani qoca şən səsle:

– Xoş gördük, əziz dostum, – deyir, – buyur əyləş, bir göz qırpımında səni mənzil başına yetirərəm.

Mən şaşqınlıqla gözümü döyürəm. Azca əyilib miniyin altına baxıram – bəlkə bu heç kirşə deyil, Bakının ortasında, quru yolda kirşə sürülərmi?

– Bu kirşədir?

– Həm də lap xalisindən! Təkərli miniklə aram yoxdur, – qoca təmkinlə cavab verir.

Zəndlə qocanın üzünə baxıram, elə bil onu hardasa görmüşəm.

– Noldu? Min gedək də, bayaqdan tələsirdin, – deyir qoca.

– Mənim kirşə tutmağa pulum yoxdu, – bu qərribə qocanı başımdan eləmək istəyirəm.

– Səndən pul istəyən var? Haydı, əyləş!

Daha bir söz demədən qalxıb qocanın yanında otururam, nolar-olar. Qoca atların yiyənini boşaldınca kirşə yerindən götürülür. Kirşə o qədər rahatdır, sanki yerlə getmir, havada süzür. Yol boyu adamlar bizə təəccüblə və böyük bir şaşqınlıqla baxırlar.

– Demək buralardaymışsan, – qoca yola nərdivan salmağa çalışır.

– Taledir də, bizə də burada yaşamaq üz verib, – deyirəm.

– Talenin adını tutma, dostum, – qoca saqqalını tumarlayır, – tale, uğursuzluğun ikinci adıdır.

Kirşə getdikcə sürətini artırır. Maşınlar bizimlə müqayisədə tısbağa yerişlidirlər.

– Mənə tanış gəlirsən, qoca, – onu özü haqqında danışmağa sövq etmək istəyirəm.

– Sən də mənə tanış gəlirsən, – deyir qoca. Sonra kənara söyləyirmiş kimi astadan oxumağa başlayır:

Sən elə bilirsən halvadı hər şey,

Mənasız dost!

Sabahlar öz-özünə açılır,

Öz-özünə düşür axşamlar
Yer özbaşına dönür günəşin başına?

Mənasız dost,
Hər şeyin bir nədəni olsa gərək,
Ölülər bir şeylər anlatmaq istəyir sənə
Gözlərini qəmətə dikərək –

Borcuna sədaqətli qulların,
Hesabına düşür axşamlar,
Tanrıya açılan əllərin
Hörmətinə açılır sabahlar
Bütün müqəddəslərin üzü suyuna
Yer günəşin başına fırlanır
Günəş də bir başqasının...

– Bu ki, mənim şeirimdir, – çılgınlıqla qocanın qo-
lundan yapışıram, sanki onu oğurluq üstündə tutmuşam.

– Nolsun? – qoca təkminini pozmadan atların yüyə-
nini ovuşdurur, – Haydı, qocaqlar!

Kirşə nəşəli adamlar kimi yolun hər tərəfi ilə gedir.
Belə yerdə deyiblər, at sal, qarşıya var, nə olar-olar. Yum-
şaq oturacağa dalıb rahat-rahət yayxanıram və gözlərimi
yumuram. Heç nə görmürəm, heç nə eşitmirəm, heç nə bil-
mirəm. Nəyisə görürəm, eşidirəm, bilirəm deyənə lənət!
Səkkiz-on yaşlarındakı bələdçi çocuğu bir qarın cörəyə
möhtac edənlərin də, ağılından-şüurundan daha çox öz dir-
səklərinə inanan megeraların da, hamının və hər kəsin, hət-
ta ən cındır insanların da haqqını bu mənə tanış gələn qo-
caya və onun atlarına bağışlayıram! Baxmayaraq ki, bir
başqasının haqqını başqa birisinə bağışlamaq səlahiyyətim
yoxdur.

Veyil dərəsi

...Mən mömin quşlar və şəhid atlar barədə eşitmişdim. Sonra bu barədə ədəbiyyat da tapıb oxudum. Daha sonra Moskvanın ucuz kinoteatrlarından birində pop-korn yeyə-yeyə və fanta içə-içə kinoya baxan adamlarla birgə məşhur italyan rejissoru Pazolininin «Quşlar və quşcuğazlar» filmi seyr etdim və o vaxtdan yəqinləşdirdim ki, heyvanat aləmi insanlıq üçün çoxlu ibrətlərlə doludur.

Pazolininin bu filmində monaxlar xristianlığı quşların arasında yaymaq üçün göndərilirlər. Monaxların səyilə qırğılar da, sərçələr də dönüb xristian olurlar. Lakin, qırğıların təbiətində sərçələri ovlayıb yemək var, odur ki, mömin olduqdan sonra da onlar bu şəkərlərindən qalmırlar - xristian qırğılar xristian sərçələri yeməkdə davam edirlər.

Bilmirəm fikir vermisinizmi, bütün canlılar, xüsusən də insanlar yaşadıkları coğrafiyadan daha çox yedikləri yeməyə bənzəyirlər. Londonda nəşr olunan mötəbər elmi «Foks Ltd» jurnalının 2005-ci il №7 tarixli sayında bağırısaq qurdları üzərində aparılmış bir təcrübədən söz açılır. Burada deyilir ki, bu qurdları, yemək verməzdən qabaq, bir müddət işıqla qıcıqlandırmışlar. Bu cür təcrübələri həşəmətli rus fizioloqu Pavlov itlərin üzərində aparırmış. Ancaq, ingilislər Pavlovdan xeyli irəli getmişlər. Onlar qurdların bir qismində şərti refleks yaratdıqdan sonra həmin qurdları öldürüb, parça-tikə eləyib şərti refleksi olmayan o biri qurdlara yedirmişlər. Nəticədə həzm-rəbedən keçirilmiş həmcinslərinin bütün vərdisləri həmin qurdlara keçmişdir...

Belə, canım oxucum! Sən elə bilirsən bəzi Afrika qəbilələrində insan ətini bekarçılıqdan yeyirlər? Əsla! Sadəcə onlar alimlərin hələ indi-indi kəşf elədikləri şeyləri lap çoxdan bilirlər və fürsət düşəndə adam əti yeməkdən qalmırlar. Bəli, başqasının gücünü, təcrübəsini öz gücünə-təcrübəsinə qatmağın ən kəsə yolu məhz hannibalizmdən keçir. Bunu day biz demədik!

Afrikalıları bir qırağa qoyaq. Məgər yeri gəldi-gəlmədi öz mədəniyyətini camaatın gözüünə soxmağa çalışan avropalıların arasında düşməninin ürəyini çıxarıb yeyənlər, qanunu içənlər azmı olub? Mən hələ bunu bir növ praktika-ya çevirmiş bir çox asiyalı sərkərdələri demirəm. Şübhə etmirəm ki, bu ətə-qana yerikləmək şövqü düşmənin bütün gücünün, iradəsinin onun ürəyində-ciyərində və qanında cəmləşməsi barədə çox əski inanclara dayanır. El arasında cəsarətli adamlara boş yerə «ürəkli adamdır», nə bilim «ciyərlı oğlandır» demirlər ki!

Bu yaxınlara kimi elə bilirdim ki, «sənin ətini yeyərəm» tipli ifadələr sadəcə bir nitq ştapıdır, dilimizdə dolayıb-durur özüyçün. Nədən ki, hazırda, bəzi manyakları nəzərə almasaq, hərfi anlamda heç kəs heç kəsin ətini yemir. Amma, sən demə burda da məsələ mən fikirləşdiyim kimi deyilmiş. Lap bu yaxınlarda səmavi kitablardan birində oxudum ki, «əgər siz bir kəsin haqqını tapdayırsınızsa və ya halal haqqına sahib çıxırsınızsa onda onun ətini yemiş olursunuz». Nə az, nə çox!

İsa peyğəmbər öz tərəfdaşlarına çörək və çaxır ikram eləyərkən nə demişdi: «Alın, yeyin, bu mənim ətimdir, için, bu mənim qanımdır». İndi siz deyın, yuxarıda söylədiklərimizdən sonra İsanın bu sözlərlə nə demək istədiyi barədə teoloqların sürəkli müzakirələr aparmasına ehtiyac varmı? İsa bu sözlərlə yalnız onu demək istəmişdi ki, bilirəm, siz məni satacaqsınız, sizin üzərinizdəki haqqımı ayaqlarınızın altına salacaqsınız. Yəni, dolayısıyla, ətimi yeyib qanıma da

su yerinə içəcəksiniz...Vəssalam! Yüz teoloq gəlsin, məni bu fikrimdən döndərə bilməz.

* * *

Sözü uzaqdan başladığım üçün üzr istəyirəm, əziz oxucum. Amma elə mətləblər var ki, onların haqqında söhbəti ya bu cür aparmalısan, ya da heç aparmamalısan. Hər halda prelyudiya deyilən nəsnə də bizim icadımız deyil...

...Onda payız təzəcə girmişdi. Yadımdadır, yayın ətaləti cəmisi beş-altı gün sürdü və birdən-birə yağışlı havalər başladı. Amma nə təhər başladı! Mən artıq üçüncü il idi ki, Kominin İnta şəhərində yaşayırdım və bilirdim ki, payızın xəmiri suya doymayınca bu şəhərdə yağmurun arası kəsməyəcək.

Kominin eləcə adı Komidir. İnta şəhərində komi millətindən olan adamları barmaqla saymaq olardı. Onlar da nədənsə öz milli kimliklərini biruzə verməməyə çalışırdılar. İntanın yetmiş minlik əhalisinin, məmurları, müəllimləri-filanı nəzərə almasaq, demək olar hamısı kömür mədənlərində işləyirdilər. Bir dəfə işlədiyim şəhər qəzetində saxtaçıların həyatı barədə öz aramızda kiçik bir hesablamə aparmışdıq. Məlum olurdu ki, onlar ömürlərinin çox hissəsini yerin altında keçirirlər. İnta mədənçiləri bir-birilərini yarızarafat-yarıcıddi «siçovul» deyə çağırırdılar və bundan heç kəs incimirdi. İntalılar siçovul həyatı keçirməyə bir növ məhkum olunmuşdular. Zatən onların başqa növ əməklə məşğul olmaq imkanları da yoxdu. Bilənlər bilir ki, bu torpaqlar qısırdır və mer-meyvə nədir, heç Allahın kartofunu da bitirmir.

İntanın nə havası havadır, nə suyu su. İşdir, nə vaxt sa yolun bu şəhərə düşsə oranın qəbiristanlığını ziyarət etməyi unutma, əziz oxucum. Ordan əldə edəcəyin təəssürat sənə ömürlük bəs eləyər. Bu qardaşlıq qəbiristanlığında köhnə SSRİ-nin bütün millətlərindən olan insanlar uyu-

maqdadırlar. Bunların hamısı vaxtilə buraya sürgün olunmuş «zeklər» və onların törəmələridirlər. İntalının ən çox ömr eləyəni cəmişi qırx beş-əlli il yaşayır ki, bu da qəbir daşlarının üstündəki yazılarda epitafiya əvəzi öz əksini tapıbdir. İnta Rusiyanın o şəhərlərindəndi ki, burada gecə düşdümü bir də altı aydan sonra səhər açılır. Bilmək istəsən bunun elə bir romantikasız-zadı yoxdur. İntalı sabaha sağ çıxmamaq ehtimalının çox böyük olduğunun fərqi vardır və həyatından bezmiş insanların əksəriyyəti də məhz bu sabahsız gecələrdə intihar eləyirlər.

Öz həyatına qıyanların dəqiq sayını bilmək istəsən yenə də qəbiristanlığa baş çəkməlisən. Burada onlar üçün ayrıca yer ayrılıb. Öz əcəllilə ölmüş imtiyazlılardan fərqli olaraq onlar bir qıraqda, necə gəldi basdırılıblar. Bir yol kafir sayılan intiharçıların məzarlığı isə o biri məzarlıqdan böyükdür ki, kiçik deyil.

Bu gözdən uzaq, könüldən iraq şəhərin bir özəlliyi də ondadır ki, oraya yalnız qatarla getmək mümkündür. Şəhərə varid olmağın və oranı tərk etməyin başqa yolu yoxdur. Nədən ki, bütün perimetr boyu hər tərəf ucsuz-bucaqsız bataqlıqlardır. Buna görə də İnta bina olunandan bəri hələ bu şəhərin türməsindən qaçmaq xülyasına düşən məhbus olmayıb. Haraya kimi qaçacaqsan?

İntanın necə yer olması barədə çox uzun danışmaq olar. Ancaq mənim çərənciliklə aram yoxdur, ona görə də yuxarıda dediklərimlə kifayətlənmək istəyirəm. Bircə şeyi də əlavə edim ki, «İnta» sözü komi dilindən tərcümədə «quyu», «dərə» anlamı verir və bu adı kim veribsə çox dü-rüst ad verib.

* * *

Dediyim kimi o ərəfədə şıdırğı yağışlar yağdı, hər tərəf selin-suyun içindəydi. Belə havalarda heç heyvanlar

da burnunu çölə göstərmək istəmir, o ki insan ola! Şəhərin o biri başında yerləşən redaksiyaya getmək gözümə durmuşdu. Kirayə qaldığım ev yoldan xeyli qıraqdaydı, yağış yağdısa ara yollar tamam keçilməz hala gəlirdi və buna görə də dizəcən palçıq ayaqlamamağın yeganə yolu evdən kənara ayaq basmamaqdı. Hələ avtobusdakı basabası-filanı demirəm. Götürüb müxbir yoldaşım Pavelə zəng elədim. Onun çox uzunçu adam olduğunu bildiyimdən salamsız-kəlamsız dedim:

– Paşa, mən bu gün gələ bilməyəcəyəm, xahiş edirəm, mənim işlərimi də yola verəsən...

– Bilət, necə yəni gələ bilməyəcəyəm bilət, mən burda sizin üçün kiməm nax, Qrişa bilət məzuniyyətdə, Saşa nax ezamiyyətdə, sən də belə nax... Görəcəksiniz, qəzet bilət çıxmayacaq nax...

Paşa hödülləyib-tökməkdəydi. Zalım oğlunun iki sözündən biri söyüşdü. Düzdür, Paşa ağziyırıq adamdı, ancaq redaksiyada heç kəs onun sözünün üstünə söz söyləməirdi. Çünki, əvvəla, o qəzetin ən qocaman işçisiydi, yaşı yetmişə yaxın olardı, ikincisi də redaksiyanın əsas sütunlarından biriydi, bəlkə də ən əsas sütunuydu. Odur ki, Paşa redaksiyada özünün kirmiş «əsas sütun» taleyini yaşamaqdaydı – onu nə ezamiyyətə göndərirdilər, nə məzuniyyət verirdilər. Baxmayaraq ki, o bizim canlı reliktimiz idi, İntada o yaşda bir-iki adam vardı, ya yoxdu, özü demiş, işi-peşəsi eşşək kimi çalışmaqdı. Ancaq, deyəsən bu cür həyat tərzindən heç onun özü də rəncidə deyildi. Arvad yox, uşaq yox, uzun həyat yolunda hamısıyla bir-bir üzülüşmüşdü. İndi bir beşinci ətrafı idi, bir də boğazı.

Dəstəyi qulağımdan aralayıb bir siqaret yandırdım, o azacıq fasilə verən kimi isə yenidən qulağıma tutdum:

– Redaktor soruşsa deyərsən ki, bərk xəstələnib, yorğan-döşəyin içindədir, – dedim və dərhal telefonu qapadım.

Üstündən heç beş saniyə keçməmiş telefon zəng çaldı. Pavel idi.

– Bax, sənə deyirəm, Edik – onun səsində hədələyici notlar vardı, – «Qığılıcımdan alov doğa bilər ha... bilər...»

Ona sözünü tamamlamağa macal vermədim. Əlimi uzadıb telefonun şnurunu şəkərdən ayırdım.

«Qığılıcımdan» bizim şəhər qəzetinin adı idi. Leninin «Qığılıcımdan» ından fərqli olaraq bizim «Qığılıcımdan» yüz il yüz ilə qala heç nə doğan deyildi. Bunu yəqin bilirdim. Olsa-olsa məni işdən qovacaqdılar. Bunun üçün isə mən əlimdən gələni etmişdim; neçə dəfə işə lül-qəmbər gəlmişdim, dəfələrlə redaktorun üzünə qayıtmışdım, işçiləri acılamışdım, daha nələr eləmişdim. Fikirləşdim ki, daha doğrusu özümü məcbur etdim fikirləşəm ki, belə yağışlı havada heç bir qığılıcımdan alov doğura bilməz və bu məcazın məntiqindən içimdə bir arxayınlıq yarandı. Qığılıcımdan alov doğmayacağına, demək ki, məni də işdən qovmayacaqlar. Sözün düzü, qəzətdən çıxmaq istəmirdim. Necə olmasa da neçə vaxtdı burda işləyirdim, üzüm öyrəşmişdi. Üstəlik yazmaqdan başqa əlimdən bir şey gəlmirdi, kömür mədəninə isə acından ölsəm də düşün deyildim.

* * *

Bütün işlər bundan sonra baş verdi. Mətbəxə keçib özümə çay qoymaq istədim. Qapını aralayıb içəri adlamaq istəyəndə zil-qara bir siçovulun ayaqlarımın arasından sivişib yataq otağına doğru qaçdığını gördüm. Zətən bu dünyada siçovul kimi iyğənc bir heyvan türü tanımıram. Odur ki, eləmə tənbəllik siçovulun dalınca götürüldüm. Lakin siçovul bir an öncə harasa təpilməmişdi, nə qədər axtardımса faydası olmadı. Siçovulla bir mənşildə yaşamağı heç ağıllıma belə gətirmirdim, ona görə də çıxıb eyvanda ehtiyatda saxladığım tələnı götürdüm, nizamlayıb çarpayımın ayaq

tərəfinə qoydum. Siçovulun nəfsi çox itidir, amma o həm də həddən ziyadə hiyləgər heyvandı, biləsiniz. Onu tələyə salmaq hələm-hələm iş deyil. Bu barədə bəzi bilgilərim vardı, onunçün də tələni kağız-kuğuzla maskalayıb yenedən mətbəxə qayıtdım.

Elə yenicə çaydanı qaz piletəsinin üstünə qoymuşdum ki, yataq otağından bərk şaqqıltı eşidildi. Özümü yetirib gördüm ki, tələyə iri bir siçovul düşüb. Tələ onu düz belinin ortasından vurmuşdu, ancaq o hələ sağ idi. Az qala adam kimi çığıra-çığıra qabaq ayaqlarıyla döşəməni cırmaqlayır, hərdən qanrılıb tələni dişləməyə çalışırdı. Sonda hətta siçovul var gücünü toparlayıb tələni bir qədər öz arxasınca sürüməyə müvəffəq oldu. Lakin, bu ölüm mənəgnəsindən qurtulmaq artıq mümkünsüzdü. Bir azdan onun civiltisi tamam kəsildi və o, ağrıdan bir-iki dəfə də sağa-sola bükülərək sakitcə canını tapşırdı.

Yalnız indi fikir verib gördüm ki, bu bayaqkı siçovul deyil. Bu, adi, boz, bayaqkindan xeyli balaca bir siçovuldu. Təəcüblənməyə dəyməzdi – siçovullar elə bir məxluqdurlar ki, biri üzdədirsə, deməli, beşi-onu da gizlindədir. Bəli, bir tələylə bu işi aşırmaq çətin olacaq deyər fikirləşdim, nəşə başqa tədbir tökmək lazımdır. Olsun ki, hansısa bir ana siçovul mənzilimə yol tapıb və elə buradaca balalayıb.

Tələni ayağımın ucuyla itələyə-itələyə eyvana çıxardım, məhəcərdən sallanıb alt qatda yaşayan Vasya adlı işsiz-gücsüs birisi vardı, onu səslədim:

– Vasya! Vasya! Vasili...

Vasya handan-hana, tuman-köynəkdə, donquldana-donquldana eyvana çıxdı. Sir-sifətindən aşkar sezilirdi ki, bu saat o dərin «poxmel» dədir. Üzündən zəhər yağırdı.

– Nədir, nolub yenə səhər-səhər? – Vasya zarıya-zarıya souşdu.

– Vasya, sənin pişiyin üçün əla nahar var, gəl apar.

O, daha ucadan donquldanmağa başladı:

– Mən də deyirəm görəsən nolub? Bu dəqiqə mənim pişiyimə antrekot da versən yeməz...

– Niyə? Olmaya xəstələnib?

Vasya cavab əvəzinə əlini yelləyib içəri keçdi.

Bu məsələdə ondan bu cür vecsizlik gözləmədim. Vasya ola, canından əziz tutduğu pişiyinin yeməyindən imtina eləyə!

– Vasya! Vasili...

– Hə, nədir? – Vasya içəridən səslandı.

– Bir dəqiqəliyə eşiyə çıx.!

– Hə, çıxdım, nədir? – Vasya başını qapıdan eşiyə çıxardı.

– Deyəsən başa düşmədin, mən sənə siçovul təklif edirəm, bax bu yekəlikdə, – qollarımı açıb onun pişiyindən də yekə bir siçovul təsvir elədim.

– Elə siçovullardan mənim mənzilimdə nə qədər desən var.

– Belə de! – Durduğum yerdə hirsələnməyə başladım. Sanki, siçovulu gəlib aparmadığına görə Vasyanı mütləq borclu çıxarmalıydım, – bəs mənə niyə deməmişən?

O, təəccüblə üzümə baxdı:

– Necə bəyəm, sən sanitar həkimi-zadsan?

Haqlı sözə nə deyəsən? Amma, Vasya kimi birisinin sözdə məni bağlamasına da yol verə bilməzdim. Di gəl, mən tutarlı bir cavab üzərində fikirləşənə kimi o:

– Nəsə gözümə yaxşı dəymirsən, dostum, get temperaturunu ölç, – deyə əlavə elədi və başını bulayaraq içəri çəkildi.

Ürəyimdən keçdi ki, Vasyanı çağırıb əməlli-başlı acılayım, ancaq o biri qonşulardan ar elədim.

Siçovulun ölüsünü eyvanda qoyub mətbəxə qayıtdım. İştahım tamam küsmüşdü. Bir stəkan çay içib siqaret yandırdım. Deməli belə! Bircə siçovulumuz çatışmırdı. Demək Vasyanın mənzilində də siçovul əmələ gəlib. Elə isə başqa

mənzillərdə də siçovul olmamış deyil, daha bunun ora-burası yoxdu. Olsun ki, siçovulların yuvasını su basıb, onlar da üzüyuxarı dırmaşıb mənzillərə soxulmalı olublar. Pəncərədən eşiyə baxdım. Aramsız yağan yağışın şırıltısı sanki mənim fikrimi təsdiqləməkdəydi. Pəncərədən baxa-baxa fikirləşdim ki, işdən qalmağın da bax bu cür fəsadları var. Guya dincələcəkdim, ancaq gör səhərdən nəylə məşğulam. Qamışdan düzəldilmiş kresloma yayxanıb başqa şeylər barədə fikirləşməyə çalışdım.

* * *

Günorta saatları idi. Qapının zənginə ayılıb gördüm ki, elə kreslodaca yuxuya getmişəm. Qapını əllə də döyməyə başladılar.

– Kimdir? – Oturduğum yerdən səsləndim.

– Açın, biz sanitar xidmətindənik,- qapının ardından əsəbiliklə cavab verdilər. Görünür nə vaxtdır ki, qapını döyürlər.

Deyəsən bu siçovul məsələsi get-gedə böyüyür. Bunlar, lap yəqin, gəmiricilərlə mübarizə idarəsindəndirlər. Ancaq, mən axı onları çağırmamışdım. Adətən yeri-yurdu bilinməyən sanitar xidmətinin bu təşəbbüskarlığı bir az qərribə görünürdü.

Qapını açdım. Əllərində kağız-qələm, üstündə qırmızı xaç işarəsi olan dava-dərman çamadanı və bu kimi şeylər tutmuş biri kişi, ikisi qadın, bir heyət dəhlizdə dayanıb gözləyirdi. Qapı açılar-açılmaz heyət komanda verilmiş kimi yerindən qopub içəri təpildi. Qadınlar dinməz-söyləməz mənzilə işgüzar baxış keçirərkən, kişi yazı masamın arxasına oturdu və qələm-dəftərini qarşısına qoyub məni sorğu-suala tutmağa başladı.

– Mənzil sizindir?

– Yox, kirayənişinəm.

– Aydındır, – o dəftərinə nəşə qeyd elədi, – mənzildə neçə adam qalır?

– Tək özüm.

– Aydındır. Bəs harda işləyirsiniz? – O, sualları verər-kən gözünü qələminin ucundan çəkmirdi.

– «İskra» qəzetinin muxbiriyəm, xaricdə qohumlarım yoxdur, ziyalı ailəsindənəm, heç bir partiyanın üzvü deyiləm, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmamışam, azərbaycanlıyam, əslən Gürcüstanlıyam, sizi daha hansı məlumatlar maraqlandırır? – Get-gedə özümdən çıxmağa başlayırdım, – və bütün bunların siçovullara nə aidiyyəti var?

Kişi başını qaldırıb təəccüblə və bir qədər məyusluqla üzümə baxdı. Sonra qarşısındakı kağız parçasını götürüb havada silkələdi:

– Sən bu sualı bax, bu anketi tərtib eləyənə ver, mənə yox, – o, artıq mənə «sən» deyə müraciət eləyirdi, – buyur, buraya qol çək.

– Bu nə üçündür?

– Sənin kirayənişin qaldığın mənzildə siçovullara qarşı sanitar tədbirlərinin görüldüyü barədə aktdır, buyur qol çək.

Kağızı imzaladım. Kişi kağızı götürüb dəftərinin arasına qoydu və qadınlara doğru səsləndi:

– Qızlar, tələsin, görün hələ neçə mənzil dolaşmalıyıq.

Beləliklə mənzilimdə siçovullara qarşı «sanitar tədbiri görülmüş» oldu. «Qızlar» dan biri, ənliyi-kirşanı üzündə qat kəmiş yekəpər qadın mənə bərk-bərk tapşırırdı ki, nəbadə onların künc-bucağa qoyduğu zəhərli preparatlara əlimlə toxunum. Bundan başqa, mümkünsə evdə ərzaq saxlamamaq və daha yaxşısı, bir neçə günlüyə mənzili tərk etmək tövsiyə olunurdu. Mən onların bütün məsləhətlərinə can-başla əməl edəcəyimi bildirdim, təki mənə rahat buraxsınlar deyə.

Qayıdıb qamış kresloma əyləşdim. Başımın içində bir uğultu, bədənimdə bir süstlük əmələ gəlmişdi. Özümü xəstəhal hiss edirdim. Birdən - birə hiss etdim ki, bu şəhərə də, içi də özüm qarışıq bu şəhərin bütün insanlarına dahamıya və hər şeyə nifrət edirəm. Mən ağır, hətta bir qədər ləng təbiətli adamam. Daha doğrusu vaxtilə belə bir adamdım. Bu lənətə gəlmiş şəhər məni hövsələsiz, özündən tez çıxan, cırtıqoz birisinə çevirmişdi. Ətrafdakılar bunu özləri üçün Qafqaz temperamenti kimi yozurdular, ancaq bunun belə olmadığı mənim özümə gün kimi aydın idi. Aydın idi ki, mən fələyin xərcinə verdiyim bu üç il müddətində hansısa işıqlı perspektivlər uğrunda deyil, yalnız həbsxanaya, dəlixanaya düşməmək və günlərin bir günündə intihar eləməmək uğrunda mübarizə aparmaqla məşğul olmuşam. Mən artıq bütün intalılar kimi burdan çıxıb getmək, ilim-ilim itmək arzusuyla yaşayırdım. Bəlkə məni ayaqda saxlayan da məhz bu istək idi, başqa heç şey. Düşünə bilərsiniz ki, nə böyük arzuymuş – çıxıb getmək istəyirdin, gedəydin. Amma, axı hara gedəydin? Kəndə dönməyi heç ağılıma belə gətirmirdim. Mən kənddən dünyanı fəth etmək üçün çıxmışdım, daha əli ətəyindən uzun qayıtmaq üçün yox. Bakıda isə nə qalmağa yerim vardı, nə də heç olmasa ilk vaxtlarda mənə arxa-dayaq olacaq birisi. Qohum-qardaş hamısı it unu kimi Rusiyanın çöllərinə səpələnmişdilər...

Bir xeyli beləcə heysiz oturduqdan sonra durub televizoru yandırdım və yatağıma uzanıb verilişləri seyr etməyə başladım. Yerli kanalda şəhərin baş sanitar həkimi çıxış edirdi: «...əziz sakinlər, yuxarıda dediklərimizi nəzərə alaraq sizin hər birinizi məsuliyyətli olmağa, əlaqədar təşkilatların tövsiyyələrinə ciddi əməl etməyə çağırıram. Siçovullar hansısa yoluxucu xəstəliyin daşıyıcısı ola bilərlər. Ona görə də onlarla bilavasitə kontaktda olmanız məsləhət deyil. Xüsusən də uşaqlara nəzarəti gücləndirmək lazımdır. Tələ qurmaqla və digər üsullarla siçovulları məhv et-

mək qadağan olunur». Sonra başqaları danışdılar. Siçovullar günün mövzusunə çevrilmişdilər.

* * *

Axşam tərəfi telefonun şnurunu şəkəkəyə birləşdirib Pavelə zəng elədim.

– Paşa, işlər necədir?

– Necə olacaq bilət, şəhərdə nax siçovulların əlindən tərpənmək olmur. Sən sabah işə çıxacaqsanmı bilət?

– Sizin evdə də siçovul var?

– Əlbəttə var, nax. Sabah işə çıxacaqsan, ya yox?

– Bilmirəm, Paşa, mən hazırda bu şəhərdən çıxıb getmək barədə düşünürəm.

– Bu barədə kim düşünür ki? Mən, məsələn, altmış ildir bu barədə düşünürəm, bilət, – Pavel bir qədər susduqdan sonra ərkyana əlavə etdi, – Edik, dur gəl bizə, yaxşı yanacağım var, Moskvadan gətiriblər.

Pavel adamın könlünü almaq istəyəndə də səsinin tonunu aşağı salmırdı. Yalnız söyüşlərinə ara verirdi.

– Meylim çəkmir, Paşa, – onun bu xidmətindən imtina etdim.

– Necə yəni meylim çəkmir, sən gerçəkdən xəstələnmişən nədi? – Onun ələmində yalnız xəstələr «yanacaq» dan imtina edə bilərdilər.

– Hə, xəstələnmişəm, – dedim.

– Neynək, dağ Məhəmmədin yanına gəlmirsə, onda Məhəmməd dağın yanına getməlidir. Otur evdə, indi gəlirəm.

Üstündən on-beş, iyirmi dəqiqə keçməmiş Pavel artıq mənim yanımdaydı. Moskva arağından içə-içə söhbətləşib-dərdləşdik. Söhbət hərlənib-fırlanıb yenə də siçovulların üstünə gəldi. Bir ara mənim kitab rəfimi diqqətlə nəzərdən keçirdikdən sonra Pavel arağın təsirindən pörtmüş üzünü mənə tutdu:

– Sən Kamyunun «Таун» romanını oxumusan? – O, bu sualı elə-belə vermirdi. Kamyu bu romanda sanki bizim indiki İtəni təsvir eləyib. Xəstə siçovullar üzə çıxıb şəhər əhlini tauna yoluxdururlar, qırılan qırılır...

– Hə, – dedim, – orda təsvir olunan şəhər elə bil bizim şəhərdir.

– Hə! Amma, şükür Allaha, hələ ki şəhərdə ölüb-itən yoxdur.

– Hələlik yoxdur.

– Heç olmayacaq da! – Pavel növbəti araq stəkanını gillədiy marça-marçla xiyar turşusundan çeynəyə-çeynəyə dedi.

– Hardan bilirsən, falçısan?

O, məzəmmətedici baxışlarla məni süzdü:

– Ay, yay! Sən məni nə bilirsən, dostum? Bayaq sanepidemstansiyaya getmişdim, dedilər ki, siçovullarda heç bir xəstəlik aşkarlanmayıb.

– Bəs, onda bunlar niyə yuvalarından perik düşüblər?

Mən soruşduqca Pavel daha da vacib görkəm alırdı:

– Orasını heç kəs bilmir, – guya bu bilinən məsələ olsaydı Pavelin bundan mütləq xəbəri olmalıydı,- delfinlər niyə özlərini sürüylə sahilə atırlar?

Əllərimi qaldırdım. Bu o deməkdi ki, onun verdiyi cavab məni tam qane edir.

Az qala sevincək bir stəkan araq da mən aşırıdım. Bizdə qayda beləydi – kimin könlü nə qədər istəyir o qədəq içir. Sağlıq-filan demək yoxdu, eləcə «bud zdorov», vəssalam.

– Bu gün gəlib mənim mənzilimi dərmanladılar, – Pavelə daha bir yönləndirici məlumat verdim.

– Mənim mənzilimi də dərmanlayıblar, boş şeydir!

– Niyə boş şey olur?

Pavel məyusluqla köksünü ötürdü:

– Mən belə görürəm, sənin hələ çox şeylərdən xəbərin yoxdu. Ağzında siçovul deyirsən, onlar zəhərli şeyləri səndən də, məndən də yaxşı tanıyırlar.

Yeddiyüz qramlıq arağ şüşəsi boşalmışdı. Stolun üstündəki külqabı aşıb-daşdığından biz siqaret kötöklərini indi bu şüşəyə atırdıq.

– Bəlkə bir şüşə də götürək, – Pavel belə hallar üçün çox adi təklif səsləndirdi.

– Üz vurma, Paşa, mən daha içməyəcəyəm, – dedim, – yaxşısı budur de görüm, əgər siçovulları zəhərləmək mümkün deyilsə bu vur-çatdasın nə üçündür, ev-ev gəzib camaatın başını niyə xarab eləyirlər?

Paveli gic bir gultmək tutdu. O, yoğun səsilə bir xeyli hırıldadıqdan sonra sakitləşdi.

– Onlar da bir şey eləməlidirlər, ya yox?

Onun bu sözləri yadıma bir əhvalatı saldı. Birisi İrana gedibmiş. Orada ayaqyoluna dəyməli olur. İçəri girib görür ki, qapının ardında bir kişi oturub, yanında da iki aftafa var, biri ağ, digəri qırmızı. O, ağ aftafanı götürmək istəyəndə kişi qaydır ki, bu aftafanı götürmə, qırmızını götür. Qərər, o öz işini tamamlayır, aftafanı qaytarıb yerinə qoyarkən fikirləşir ki, görəsən kişi niyə qoymadı ağ aftafanı götürməyə? Soruşur: «Dayı, ağ aftafanı götürməyə nədən izin vermədin?» Kişi cavab verir: «Oğul, burda oturmuşam, Mən də bir söz deyəsiyəm, ya yox?»

Bu dəfə məni gülmək tutdu. Yadıma düşdü ki, bu əhvalatı lap çoxdan Pavelə də danışmışam.

Məclisimiz sona çatdı. Pavel durub çıxmaq istəyərkən ondan acizənə bir xahişdə bulundum.

– Paşa, inciməyəsən ha, eyvanımda bir siçovul ölüsü var, xahiş edirəm onu götürüb küçədə zibil qutusuna atasan. İnan ki, ona əlimi vurammıram, yoxsa götürüb özüm atardım, sənə də zəhmət olmazdı...

– Nə zəhmət, canım, – Pavel eyvana doğru yönəldi, tələyə çatar – çatmaz ona sanballı bir təpik ilişdirib bayıra fırlatdı, – sən hər şeyi problemə çevirirsən, belə yaşamaq olmaz, dostum.

Doğrudan da, siçovul ölüsündən xilas olmağın bunca sadə üsulu heç ağılıma gəlməmişdi. Paveli küçə qapısınacan ötürdüm. Burada o, yağışa çıxmağa tərəddüd eləyirmiş kimi bir az dayanıb-durdu, sonra səsinin gür yerinə salıb:

– Başını dimdik tut, dostum, evdə oturmaqdan bir şey çıxmaz, – dedi, – sabah saat on sıfır-sıfırda süngü kimi işdə hazır olursan, oldu?

– Oldu, Paşa, – dedim

–Danışdıq! Sabah səni siçovulları məhv etməyin yeganə və əvəzsiz üsuluyla tanış edəcəyəm. Gecikmə!...

Bir müddət Pavelin arxasınca baxdım. Redaksiyada onu adamayovuşmaz hesab edirdilər. Bu bəlkə də beləydi, amma, nədənsə mehrini mənə salmışdı və bunun nədənini heç cür kəsdirə bilmirdim. Sözün düzü, mən ruslardan o qədər də xoşlanan adam deyiləm, ancaq Pavelə məxsusi bir rəğbətim vardı. Bəlkə də elə adamayovuşmaz olduğuna görə, ya başqa səbəbə, bilmirəm.

* * *

Səhərişi gün işdə böyük bir canlanma olduğunu gördüm. Hamı siçovulların evlərə daraşmasından danışdı. Hətta, həmişə təmkinli görünən redaktorumuz da « o... bu dəhşətdir, dəhşət, görünməmiş işdir» – deyə bu otaqdan vurub o birisindən çıxır, hər kəsi siçovullar barədə söhbətə çəkməyə çalışırdı. Onun sifətində qayğıdan və özünün dediyi kimi, dəhşətdən daha çox təntənəli bir ifadə həkk olunmuşdu. Elə bil şəhərə naməlum uçan obyekt qonub. Özü də bir yox, bir neçə NUO. O, belə bir tarixi məqamı ya-xaladıgı üçün özünü göyün yeddinci qatında hiss edirdi.

Onu başa düşmək çətin deyildi. İllər uzununu heç nə baş verməyən şəhərdə siçovulların nizamlı yürüşünə şahid olmaq elə NUO - nu görməyə bərabər bir işdi. Məni görcək o, az qala pişvaz eləyirmiş kimi qabağıma yüyürdü:

– Ooo, Edik! Görürsən də nələr baş verir! Gəl görüm, gəl, – əlilə çiyrimi qucaqlayaraq öz kabinetinə doğru yönəltdi, – heç ömründə bu qədər siçovul görmüştün?

Mənim onun tiradasını dinləmək halım yox idi, odur ki:

– Niyə görməmişdim, görmüştüm, – dedim.

– Doğrudan? Harda? – o, təəccüblə üzümə dikildi.

– Məgər biz siçovullar şəhərində yaşamırıq?

O, içini çəkə-çəkə güldü:

– Düzdür, yaşayırıq, amma söhbət əsl siçovullardan gedir.

– Hələ bilmək olmaz, əsl siçovul hansıdır, yalançı siçovul hansı.

Redaktor ayağını saxlayıb çiyrimi buraxdı. Deyəsən qırımımı görüb məni öz kabinetinə aparmaq fikrindən vaz keçmişdi. Əvəzində o:

– Sabahkı nömrə üçün son hadisələr barədə səndən material gözləyirəm – deyə tələbkaranə bir tərzdə elan etdi və öz yoluna təklikdə davam etdi.

Yenicə öz otağıma keçib plaşımı soyunmaq istəyirdim ki, Pavel özünü yetirdi – Çıxarma plaşını, çıxarma, indi gedirik!

– Nölub, hara gedirik?

– Sən siçovulları məhv etməyin yeganə və əvəzsiz üsuluyla tanış olmaq istəyirsən?

– Pis olmazdı,- deyə mızıldandım.

– Onda artıq sual vermə, get otur maşına, sovxoza gedəcəyik.

Gedib Pavelin özü kimi qocaman maşınına əyləşdim. Yağış ara vermədən yağmağındaydı, su maşının şüşəsindən sel kimi axıb yörəyə tökülürdü.

– Görüm səni filan-beşməkan olasan, müqəddəs Rusiya, – Pavel bir azdan dolayısıyla havanı yamanlaya-yamanlaya maşına təpildi.

Maşın yavaş-yavaş yola düzəlib «sovxoz» deyilən məntəqəyə doğru istiqamət götürdü. Sovxoz İntanın lap qurtaracağında yerləşirdi. Deyilənə görə vaxtilə burada sürü-sürü maral saxlayırmışlar. Amma «yeni» ruslar fürsət əldə eləyən kimi hamısını satın-sovublar. Heç damazlıq da saxlamayıblar. İndi burada bütün işçilər adına tək bir gözətçi vardı, o da nəyə görə vardı, bunu heç kəs bilmirdi.

Pavel maşını sürüb uzun, enli talvarın düz qabağında saxladı. Maşından düşüb talvarın altına keçdik. Ətrafda ins-cins gözə dəymirdi. Talvarın arxa tərəfindəki divar uzununu arı yeşiklərinə bənzər, bir az ondan böyük qutular düzülmüşdü. Pavel ətrafa boylanıb bir-iki ağız:

– Qriqori, auu, Qriqori!- deyə gözətçini səslədi.

– Gəlirəm, gəlirəm,- divarın o üzündən gözətçinin bu yerlərin adamına xas olmayan nazik, civiltli səsi eşidildi.

Bir azdan onun özü də göründü. Onun əynində uzun, su keçirməyən başlıqlı plaş vardı, ayağına ombasınca rezin çəkmələr geymişdi. Qriqorinin sifəti klassik alkaş sifətiydi-çuxura düşmüş gözləri, sanki şırımlanmış alnı, batmış ovurdları onu əzabkeş müqəddəslərə bənzədirdi. O, özüylə kəşif araq, duzlanmış siyənək balığı və soğan iyi gətirirdi. Pavellə köhnə tanışlar kimi görüşdülər.

– Tanış ol,- Pavel əlilə məni göstərdi, Moskvadan gəlib, jurnalistdir. Yerli şəraitlə tanış olmaq istəyir.

Doğrusu, Pavelin bu gopu nə üçündü, anlamadım. Qriqori məni başdan ayağa süzdü.

– Hörmətim var! Bəli, jurnalistlərə hörmət eləyirəm. Amma, axı, Pal Paliç, özün yaxşı bilirsən, mənə qadağan eləyiblər...

– Nolsun, məgər qadağa onu pozmaq üçün qoyulmur? Eh, Qrişa, köpəyoğlu...

Qriqori köksünü ötürdü:

– Yox, Pal Paliç, olmaz! Rəhbərlik...Özün bilirsən... Yoxsa burda adam əlindən tərپənmək olmaz...

– Yaxşı-yaxşı, qurtar görək, – «Pal Paliç» havada az qala gözlə görünən qoxunu dağıdırmış kimi əlini yellədi, – mən də fikirləşirdim ki, bir səninlə oturarıq, yüz-yüz içib dərdimizi dağıdarıq. Özümlə yarım litr «yanacaq» da götürmüşdüm...

Yavaş-yavaş Qriqorinin üzünün donu açıldı:

– Mən nə deyirəm ki... Amma Pal Paliç, – amanın günüdür, rəhbərlik bilməsin!

– Bilməz! Guya bilsə nə olacaqdı? Sən başla, qoy qonağımız da nəhayət bizim bu mütərəqqi texnologiyamızla tanış olsun.

Məlum oldu ki, rəhbərlik-filan boş şeymiş, Qriqori bayaqdan yarım litrin davasını eləyirmiş. O, artıq söz söyləmədən qıvraq addımlarla bayaq gəldiyi yerə qayıtdı və az keçmiş geriyə döndü. Döndüyündə onun əlində uzun maşa, qoltuğunda isə kustar üsulla düzəldilmiş uzunsov sandıqca vardı.

Qriqori yanımızdan ötüb divar dibindəki yeşiklərə doğru addımladı. Biz də onun arxasınca düşdük. Elə yeşiklərə yaxınlaşdığımızı gördük... Yeşiklərdən bir çivilti, bir səs-küy, bir həşir qopdu ki, bunu sözlə ifadə etmək mümkünədür. Bu, insanın beyninə, sümüyünə işləyən, tükürpədicə bir kokfoniyaıdı – yeşiklərdəki siçovullar səs-səsə verib var güclərilə çığırışrdılar.

Pavel səsi eşidilsin deyə ağzını qulağıma yaxınlaşdırıb bərkdən:

– Oh-ho-hoo... deyəsən siçovullar Qrişanın iyini aldılar, – dedi, – sən hələ işin gerisini gör!..

Qriqori qoltuğundakı sandıqçanı yerə qoyub onun qapağını araladı. Sandıqçada bir-birinə qısılib titrəşən on-on beş siçovul vardı. Bu siçovullar yeşikdəkilərdən fərqli olaraq kiritmişdilər, hətta Qriqori onları bir-bir götürüb yeşiklərə atanda da heç bir səs çıxarmırdılar.

Pavel qolumdan tutub yeşiklərdən birinin başına gətirdi. Burada gördüyüm mənzərə, əziz, oxucum, nə vaxtsa ağır skleroz xəstəliyinə tutulmuş olsam, yaxud reinkarnasiyayla yenidən dünyaya doğmuş olsam belə heç zaman yadımdan çıxmaz... Yeşikdə, yalan olmasın, pişik boyda bir siçovul vardı. Dəf kimi tarıma çəkilməmiş dərisinin tükləri tutqun havada belə bərq vururdu. O, dal ayaqlarının üstünə qalxıb iri bığlarını tərpedərək sanki havanı qoxlayırdı. Əslində isə siçovul ətli boynunu əfilər kimi oynada-oynada yenicə yanına atılmış, ondan qat-qat balaca həmçisini ən müxtəlif rakurslardan gözdən keçirməkdəydi. Qriqorinin yenicə buraya atdığı siçovul isə yeşiyin bir küncünə qısılmışdı və astadan civildəyərək qabaq ayaqlarıyla yeşiyin divarlarını cırmaqlayırdı.

Bu hal uzun sürmədi. İri siçovul bir azdan ahəstəcə qabaq ayaqlarını yerə qoydu və yavaş-yavaş balacaya yaxınlaşmağa başladı. İndi onların cəmişi bir qarış məsafə ayırırdı. Balaca siçovul artıq hərəkətdən qalmışdı, hipnoz olunmuş kimi matdım-matdım üstünə yeriyan bu nəhəngə baxırdı. Onun böyürləri körük kimi qalxıb-enirdi, gözləri isə az qala hədəqəsindən çıxmışdı. Bir an sonra iri siçovul qəfildən sıçrayıb onu dişlərinə götürdü, o heç süpürləşməyə belə macal tapmadı. İndi iri siçovul başının qıvraq hərəkətilə onu yerdən-yerə vurur, hərdən ağızından buraxıb yenidən dişlərinə keçirdirdi. Bir azdan balaca siçovul tamam halsızlaşdı, artıq onun gücü yalnız lap astadan civildəməyə çatırdı... İri siçovul onun ölüb qurtarmasını gözləmədi,

qabaq ayaqlarıyla üstündən basıb onu yavaş-yavaş didişdirməyə və... yeməyə başladı.

Əziz oxucum, sənə elə gələ bilər ki mən bütün bunları özümdən quraşdırıram, həyatda belə şeylər olmur. Ancaq mənə tanıyanlar yaxşı bilir ki, mən heç də gopa basmaq həvəskarı deyiləm və bundan hansısa bir həzz anlamıram. Belə şeylər İntada olur, öz gözümlə görmüşəm.

Burda nə baş verdiyini görüncə halım pisləşdi. Mənə elə gəlirdi ki, siçovulların ağızının marçılığını reproduktorla gücləndirib ətrafa yayırlar. Bu səsləri eşidib-duymamaq üçün qulaqlarımı tutdumsa da xeyri olmadı. Səs beynimə düşmüşdü. Daha bir söz demədən qayıdıb maşına oturdum. Gördüklərim gözümlə önümdə təkrar-təkrar canlanınca, üzr istəyirəm, ürəyim bulandı və qusmağa başladım. Fikirləşdim ki, innən belə bu şəhərdə qalmaq itin öz qusduğunu yeməsi kimi bir şey olacaq...

Geriyə dönərkən Pavel gördüklərimizi şövqlə şərh eləməyə başladı. Sən demə, bu rus mujikinin siçovullarla mübarizə aparmaq üçün dəfələrlə sınaqda keçirdiyi bir üsulmuş. Bu da ibarət olsun ondan ki, bir neçə siçovul tutub onları bir yeşiyə salırlar və uzun müddət onlara yem vermirlər. Acından bir təhər olmuş siçovullar, nəhayətdə, öz aralarından birisini seçib, didib yeyirlər. Sonra sıra başqasına gəlir və beləcə sonda yalnız bir siçovul qalır. (Bayaq gördüyüm yekəpər siçovul sadəcə onlardan biriymiş). Bu siçovul artıq hazır bioloji silahdır. Onun üçün siçovul ətindən ləziz heç nə yoxdur. Onu siçovulların çox olduğu yerə buraxırlar və o da tutub yediğini yeyir, yemədikləri isə öz canlarını götürüb aradan çıxırlar. Beləcə, zəhərləməyə, dərmanlamaya, nə bilim, mənim kimi tələ qurmağa da heç bir ehtiyac qalmır.

...Biz şəhərə yetişəndə artıq şər qarışmışdı. Pavel danışıb yorulmuşdu, kırımışca maşının sükanını fırladırdı. Yağışdan və qaranlıqdan oluşan həlməşik havada maşın

sanki sürüşə-sürüşə gedirdi: elə bil hansısa çox sürüşkən bir müstəvinin üstündəsən, hara və nəyə getdiyini bilmirsən, əslində heç getmirsən də, addımların elə hey sürüşür.

– Hara gedirik? – Pavel gözünü yoldan ayırmadan soruşdu.

– Cəhənnəmə, – dedim

–Biz artıq ordayıq, dostum, dəqiqləşdir, konkret olaraq cəhənnəmin hansı güşəsinə gedək?

Artıq dəqiqləşdirmişdim. Qətiyyətli səslə dedim:

– Vağzala sür! Burdan ən tez gedən qatara bilet almaq istəyirəm.

Pavel heç tövrünü pozmadı. Sanki bu sözləri eşidəcəyini çoxdan bilirmiş. O, heç şey olmamış kimi zarafatla:

– Bir-iki xırda-para işlərim olmasaydı mən də səninlə gedərdim, – dedi və dərindən köksünü ötürərək maşını vağzala doğru yönəltdi.

Velosiped

...Məsəldə deyilir ki, «Balam əzizdi, ancaq tərbiyəsi ondan da əzizdi». Biz Azərbaycanlılar təlim-tərbiyə barədə, bəlkə də bütün dünya xalqlarının cəmindən də çox danışı- rıq. Ancaq, insafən, bizdə yalnız danışmaqla kifayət- lənməyən, boş vaxtlarını büsbütün uşaqların tərbiyəsinə həsr eləyən adamlar da az deyil. Başkeçiddə uzun illər məktəb direktoru işləmiş atam da məhz bu qəbildən olan insandı. Doğrudur, atamın siz deyən elə də çox boş vaxtı olmurdu, hətta altıncı-bazar günləri də işində-gücündəydi. Buna görə də biz bütün günü hansı hoqqalardan çıxmış, neyləmişik – bu barədə o, heç xəbər tutmaya da bilərdi. Kiçik qardaşım Mehdi olmasaydı, bu elə belə də olardı! Atam Mehdiyə öz atasının adını qoymuşdu, amma o daha çox ana babamıza çəkmişdi – ağzında söz durmurdu. Atam addımını içəri qoyan kimi başlayırdı. Gün ərzində nə olub, nə olmayıb, birinin üstünə də beşini qoyub kişiyyə nəql eləyirdi. Xəbərçiliyin üstündə bu balaca boşboğazı neçə dəfə çırpmışdım, ilan dili çıxarıb dilə tutmuşdum, yenə xeyri yox idi. Bilmirəm, rus məktəbində oxuduğundandı, ya nədəndisə Mehdi dildən çox pərgardı. Onda o, ikinci sinfə gedirdi, mən ondan cəmisi üç yaş böyük idim. Atam onu həmişə çox səbrlə dinləyirdi. Onun rus və türk sözlərindən ibarət həftəbecər nitqi kimi desən hövsələdən çıxarırdı, ancaq atam hirsələnmək əvəzinə adətən onun başını sıgallayar, yaxud nəvazişlə saçlarını qarışdırardı. Amma, vay onda ki, atamın kefi olmurdu. Belə halda o, Mehдинin monoloqundan əldə etdiyi məlumatları əsas tutaraq üz-gözünü daha da turşudar, qohum-qonşunun

bəzi nümunəvi uşaqlarını misal gətirərək uzun-uzadı öyüd verməyə girişirdi. Sonra isə bir qayda olaraq, söz verərdi ki, indən belə bizim tərbiyəmizlə çox yaxından məşğul olacaq. Çünki görünür anamız bizim başımızı buraxıb və belə getsə bizdən adam olmayacaq.

* * *

Doğrudur, atam «sizin başınızı buraxıb» deyərək dolayısıyla anama hər dəfə irad tuturdu, ancaq bu dəfəki iradında o qədər də haqsız deyildi. O, sonuncu dəfə (aşağıda sizə nəql edəcəyim hadisədən bir az əvvəl) bizim başımıza ağıl qoyan vaxt anam artıq üçüncü uşağa hamilə idi və daha çox öz canının hayında idi. Son günlər isə anam artıq özünə yer tapa bilmirdi. O, gah çarpayıya uzanır, üstündən az keçməmiş hıqqına-hıqqına durur, gah da eşiyə çıxıb içəri girir və bütün günü beləcə var-gəl eləyirdi. Hərdən atamla xısın-xısın söhbətləşirdilər. Mən artıq beşinci sinfə keçmişdim və bəzi şeylər barədə təsəvvürüm vardı. Bilirdim ki, uzağı bir həftəyə, on günə evdə daha bir insan peyda olacaq.

O axşam atamın kefsizliyi bütün hamımıza sirayət etmişdi və ən çox da mısmırığını sallayan Mehdi idi. Uşaq olsa da bilirdi ki, bu danlaqdan sonra hələ bir müddət atamdan heç nə xahiş edə bilməyəcək. Xüsusən də velosiped arzusu hələ bir xeyli gözündə qalacaq. O, kirmişcə kitab-dəftərini götürüb peçin qırağında əyləşdi, dodaqlarını tər-pədə-tər-pədə ürəyində oxumağa başladı.

– Sənə deməmişəmmi oxuyanda dodaqlarını tər-pət-mə, – atam bu dəqiqə hər şeydən narazı idi, – bu nə vər-di-di sən-də?

* * *

Hekayətimizə davam etməzdən qabaq bir qədər də Mehдинin velosipedə olan həvəsindən danışaq. Desəm ki, o yatanda yuxusunda da velosiped görürdü, heç nə deməmiş olaram. Mehdi yeri düşdü-düşmədi, azacıq fürsət eləyən kimi velosipeddən söz açırdı. O, müxtəlif qəzet və jurnallardan kəsib götürdüyü, yalnız velosiped fotolarından ibarət böyük bir kolleksiya toplamışdı və bu sərvətini məktəb çantasının gözündə saxlayırdı.

Orasını da deyim ki, Mehdi danışib-danışıb kəriyən uşaqlardan deyildi, ana babam kimi hər vəchlə inadını yeritməyə çalışırdı. Baxmayaraq ki, çox gözəl bilirdi – atam özü istəməsə onun üzünü yenmək müşkül məsələdir. Mehдинin ardı-arası kəsilməyən həmləvari tələblərinin qarşısında duruş gətirməyən anam da sonda onun tərəfinə keçdi:

– Sən Allah, buna bir velosiped al, canımıza doydurdu bizi!

Atam hələm-hələm öz mövqelərini əldən verməzdi. Odur ki, ötkəm səslə:

– Hələ vaxtı deyil! – dedi.

– Niyə vaxtı deyil? Yekə uşaqdır, velosiped al, sürsün. Canımıza doyduq day!

Anamın da bu məsələdə israr etməsi qüvvələr nisbətinin Mehдинin xeyrinə dəyişməsindən xəbər verirdi. Buna görə də atam, «hələ vaxtı deyil» deməklə yaxasını qurtara bilməyəcəkdi. O, nəhayət, öz arqumentini səsləndirməliydi:

–Başa düş, bu uşağın tərbiyəsinə pis təsir eləyər. Vaxtı gələndə alarıq, nolub, qaçaqaçdı?

Bəli, tərbiyədən söz düşdüsə atamla söhbəti uzatmağa dəyməz. O müəllimdir və bu məsələdə nəyin necə eləməli olduğunu çox yaxşı bilir. Bəlkə də Başkeçiddə hamıdan yaxşı bilir. Çünki, həm də o elə-belə müəllim deyil, direktordur. Təlim-tərbiyə işindən başı çıxmayan adamı gətirib bu boyda məktəbə direktor qoyardılarmı? Yox!

Atamın rədd cavabından Mehdidən çox bəlkə də mən məyus oldum. Boynuma alıram ki, Mehdidən zəhləm getsə də ona velosiped alınacağı günü mən də səbirsizliklə gözləyirdim...

* * *

Bu söhbətin üstündən bir aya yaxın vaxt keçmişdi və bu müddət ərzində Mehdi bir dəfə də olsun ağzını açıb velosiped barədə danışmamışdı. Ancaq mən Mehдини çox yaxşı tanıyırdım və bilirdim ki o, belə asanlıqla təslim olmayacaq. Üstəlik, macal eləyən kimi onu sancmaq, lağa qoymaq fürsətini də əldən vermirdim ki, birdən yarası qaysaqlanar, velosiped sevdasından vaz keçər. Hər səhər yuxudan ayılan kimi atam eşitməsin deyə oğrun səslə Mehdiyə tərəf səslənirdim:

– Mişel, olar velosipedini götürüm? Çox vacib işim var!

Mehdidən səs çıxmırdı. Mən isə ona yalançı ürək-dirək verməyə başlayırdım:

– Eybi yox, Mişel, böyüyərsən, işləyib pul qazanarsan, özünə əntiqə bir velosiped alarsan. Düzdür, yekə kişinin velosipeddə gəzməsi bir az naqolay işdir. Amma neyləməli, velosipedi alıb özünə göz dağı eləməyəcəksən ki...?

O, özünü elə göstərirdi ki, güya bu kinayəli sözlər onun heç vecinə də deyil.

* * *

Bir gün həyatımızdəki armud ağacının altında oturub armud yeyirdim. Mehdi, əlində əzik-üzük bir kağız parçası, mənə yaxınlaşdı. Kağızı mənə uzadıb:

– Al, bir bunu oxu, – dedi.

Oxudum. Rus dilində yazılmış çox qəliz bir cümlə idi.

– Bu nədi belə?

– Tərcümə eləyə bilərsən? – o, üzümə diqqət kəsilməmişdi. Sifətində güclə seziləcək ironiya vardı. Üzünün ifadəsində «sən girən kol deyil, dostum» yazılmışdı.

Höcətə düşüb:

– Bunu tərcümə eləməyə nə var ki? – dedim, – İkiçə dəqiqəyə eləyəyəm!

– Elə görək. Eləyə bilsən – afərin.

İki dəqiqə iki saat çəkdi. Evdə nə qədər lügət-filan vardı, hamısını ortalığa çəkdik. Nəhayət ki, cümlənin başını-ayağını yağmaq mümkün oldu. Hərcənd, cümlə Azərbaycan dilində də ruscada olduğundan az qəliz alınmadı. Mehdi cümlənin Azərbaycan variantını ciddi-cəhdlə köçürüb kağızı şalvarının cibinə qoydu və stolun arxasından qalxaraq:

– Mənə velosiped alsalar, kefin istəyəm qədər sürərsən, – dedi, – sənə kişi kimi söz verirəm!

Yəqin ki, bu sözü o minnətdarlıq əlaməti olaraq dedi. Bu cümlənin velosipedə dəxli olub-olmaması barədə sorğularına isə nə illah elədim cavab vermədi.

* * *

Axşam tərəfi idi. Mətbəxdə stolun arxasında dövrələmə oturub çay içirdik. Onda anamın hamiləliyi o qədər də bilinmirdi. Bizimlə deyib-gülür, zarafatlaşırdı. Atam üzünü Mehdiyə tutub dedi:

– Mehdi, qoy dərsələr qurtarsın, sənə velosiped alacağam. Mütləq alacağam, danışdıq?

Mehdi dinmədi. Atam bütün müəllimlər kimi sualının cavabsız qalmasını xoşlamırdı.

– Sənə söz deyirəm, danışdıq?

– Yox! Mən indi istəyirəm.

Atam onun ağzını yamsıladı:

– Mən indi istəyirəm. Bəs sənin dərslərini kim oxuyacaq?

Mehdi söz altında qalan oğul deyildi:

– Axı sən mənə velosiped almamısan, hardan bilirsən ki, velosipedim olsa dərslərimi pis oxuyacağam?

– Bir şey bilməsəm demərəm. Bu söhbət qurtardı, yay gəlsin sənə velosiped alarıq.

Mehdi bir qədər yerində qurcuxdu. Sanki qətiyyətini toparlayırdı. Bir-bir hamımızı süzüb baxışlarını atamın üzündə saxladı:

– Ata, bilirsən sən kimsən?

Atam xəyli təəccüblə onun üzünə baxdı:

– Kim?

– Yalnız öz şüurunu yeganə gərçəklik hesab edən və obyektiv varlığı danan ifrat subyektiv idealist!

Yerimdə quruyub qaldım. Bu bir neçə gün bundan əvvəl min bir əziyyətlə tərcümə elədiyimiz cümləydi. Bir an mənə elə gəldi ki, hamı mənə baxır, özümü nə qədər cəmləməyə çalışsam da yanaqlarım səyriməyə başladı və məni soyuq tər basdı. Amma indi bütün diqqət Mehдинin üstündə cəmləşmişdi. Atam da soyuqqanlı görünməyə çalışırdı. Bir qədər susduqdan sonra:

– Belə de! Cavan oğlan, siz niyə elə fikirləşirsiniz ki, mən ifrat subyektiv idealistəm? – Dedi. O, Mehdiyə «siz» deyə müraciət edirdi, sanki bununla ona çox ciddi tərəfmüqabil kimi hörmət bəslədiyinin altını çizirdi.

– Ona görə ki, dünyanın gedişatı sənin üçün heç nədir, bu gedişat haqqında sən öz təssəvvürlərin isə hər şey... Yəni, sənincün! ...

Anam da mənim kimi matdım-matdım gah atamın, gah da Mehдинin üzünə baxırdı. Aşkar görünürdü ki, bu mükəllimədən qətiyyənlə bir şey anlamır.

– Belə de! Yaxşı «obyektiv varlıq» deyəndə siz nəyi nəzərdə tutursunuz? – Atam siqaretindən bir qullab vurub Mehдинin başının üstündən havaya püflədi.

Bu yerdə Mehdi dərslərini pis hazırlamış uşaqlar kimi suçuxdu və devikməyə başladı.

– Obyektiv... varlıq... – O, indi birdən-birə çox yüksək not götürmüş müğənniyə bənzəyirdi. Mahnının arxasını gətirə bilmirdi.

– Siz Allah, siz nədən danışırırsınız? – Anamın səsi Mehдинin qanının arasına girdi, – müsəlman dilində niyə danışmırsınız?

Atam özünü o yerə qoymadı:

– Heç, – dedi, – oğlun demək istəyir ki, velosiped almamaqda mən düzgün iş tutmuram...

Nə isə... Çay dəstgahı qurtardı. Atam mətbəxdən çıxhaçıxıda çevrilib Mehdiyə doğru səsləndi:

– Mehdi, Məmiş əminə deyərsən ki, ifrat subyektiv idealist onun özüdür.

Bu sözləri deyərkən onun üzündən məmnunluq hissi duyulurdu. Sanki kiməsə özünü aldatmağa imkan verməyib.

* * *

Əziz oxucum, bu yerdə mən Məmiş əmimdən söz açmasam heç şübhəsiz hekayətimiz yarımçıq alına bilər.

Məmiş əmi atamın kiçik qardaşıydı, adı Məhəmməd idi, ancaq bütün kənd onu «Məmiş» deyə çağırırdı. Atamdan fərqli olaraq Məmiş əmi bolluca yeyib-içən və yeri düşəndə dava salmağı xoşlayan bir adamdı. Məmiş əminin kənddə çəkinəcəyi bir adam vardısa, o da atamdı. Kənd adamları vaxtaşırı Məmiş əminin əlindən atama şikayətə gəlirdilər, atam da öz növbəsində onları əmin etməyə çalışırdı ki, bir işdi olub, innən belə olmaz. Adamlar əkilib gedəndən sonra isə ya məni, ya da Mehdiyi göndərüb Mə-

miş əmini bizə çağırırdı. Məmiş əmi handan-hana ayağını sürüyə-sürüyə gəlirdi və atam arxa otağa salıb onunla uzun-uzun söhbətlər aparırdı. Amma, Məmiş əmi də Məmiş əmiydi, bildiyini babasına verən adam deyildi. Bu söhbətlərin sonunda heç nə olmamış kimi hamılıqla oturub çay içərkən o, atamın gözündən yayınaraq bizə bic-bic göz vurur, başıyla yüngülcə atam tərəfə işarə edərək altdan-altdan gülümsünürdü. Bu zaman mənəm Məmiş əmiyə olan rəğbətim birə-on artırdı, mənə elə gəlirdi ki, biz gizlin orden yaratmışıq və bu ordenin fəaliyyətindən bizim üçümüzdən başqa heç kəsin xəbəri yoxdur.

Məmiş əmini kənd camaatından fərqləndirən bir şey də vardı – bu onun «Villis» markalı maşınının olması idi. Başkeçid kimi bir yerdə adamın «Villis»i olması nə deməkdir, bunu siz heç təsəvvürünüzdə də gətirə bilmərsiniz. Xüsusən də qış aylarında, yolu-rizi qar basan vaxtlarda Başkeçid dünyadan tamam təcrid olunmuş vəziyyətə düşürdü, gündə bir dəfə kəndə gələn «Paz» da haralardasa ilişib qalırdı və bu zaman adamların hayına gələ biləcək yeganə nəqliyyat vasitəsi Məmiş əminin «Villis»i olurdu. Qış gələndə Məmiş əminin çiçəyi çırtlayırdı. Kəndin üstünə quşbaşı qar ələyəndə isə onun kefinə kef çatdırmaq olmazdı. Belə vaxtların birində Məmiş əmi demişdi:

– Göydən qar yox, manat yağır, manat!

Bu sözləri Məmiş əmi elə-belə demirdi. Qarlı qış günlərində o öz «Villis» ini səhər tezdən sürüb düz kəndin ortasında saxlayırdı və suya qarmaq atmış təcrübəli balıqçı kimi səbr və təmkinlə gözləyirdi. Rayon mərkəzində iş dalınca getməli olan adamların bir qismi avtobus şoferinin və hökumətin adresinə söyüş-qarğış fırlada-fırlada dağılışırdı.

Yerdə qalanlar isə yenə Məmiş əminin ayağına gəlməli olurdular. Onun isə «taksa»sı hər kəsə bəlli idi – rayon mərkəzinə qədər olan otuz qəpiklik yola o, nə az nə çox hərədən düz bir manat alırdı. Bir manat deyəndə çaş-

ma, əziz oxucum, o vaxtın bir manatı bizim «şirvana» bərabər bir şey idi, bəlkə ondan da çoxdu.

«Göydən qar yox, manat yağır» ifadəsi qanadlı frazaya çevrilmişdi, kənddə qar yağmağa başlayan kimi hamı bir-birinə «yenə möhkəm manat yağacaq deyəsən» deyirdi. Yadımdadır, atam ilk dəfə bu deyimim kimə məxsus olduğunu biləndə necə bərk əsəbiləşmişdi. «Bu nə tərbiyəsiz adamdı, a kişi, bu kimə oxşadı belə» deyə onun qarasında nə ki var deyinişdi.

Məmiş əminin dostluğu ən çox Mehdiylə tuturdu. Atamın narazılıqlarına baxmayaraq tez-tez onu özüyə götürürdü, hətta ona «Villis»in rolunu tutmağı da öyrətmişdi. O, Mehдинin ona oxşadığını deyirdi, hərçənd mən nə qədər fəhm eləmişdimsə də onların sifətində elə bir oxşarlıq görə bilməmişdim...

Mehdiylə əminin bu cür sıcaq münasibətlərini nəzərə alsaq, sözsüz ki, atam öz zənnində yanılmamışdı – Mehдинi məhz o təlimatlandırmışdı. Yoxsa Mehdi hara, «obyektiv gerçəklik», nə bilim «ifrat subyektiv idealizm» filan kimi qaragüllər hara?

* * *

Artıq hekayətimizə qaldığımız yerdən davam edə bilərik. Dediym kimi, o axşam atamın heç kefi yoxuydu, bir qədər dalğın, hətta pərişan görkəmi vardı. O, tez-tez arxa otağa, anamın yanına keçir, oradan çıxdığında isə bir az da həyəcanlı görünürdü. Anamın yatdığı otağın yarımçıq qapısından, onu dövrələmiş qonşu arvadlarını görürdüm. O an bu harda aş, orda baş arvadlardan çox zəhləm getdiyi ikinci bir məxluqat yoxdu yer üzündə. Mənə elə gəlirdi ki, evimizdəki bu təşvişin və vurhavurun təqsirkarları yalancığı canıyananlıqla ora-bura tuiyuyən arvadlardır ki var. Axşam saat beş-altı radələriydi. Atam sıyrıqlı gödəkçəsini əyninə keçirdib tələsik evdən çıxdı. Mehdiylə mən də sözləşibmiş

kimi paltolarımızı götürüb onun dalınca qaçdıq. Eşikdə hər tərəf qarın altındaydı, bəmbəyaz, aydınlıq bir gecəydi. Biz atamın açdığı izlə ard-arda düzülüb Məmiş əmigi ilə doğru irəliləyirdik. Buna mənəm şübəhəm yox idi, bütün gedişat onu göstərirdi ki, artıq anamı xəstəxanaya götürməyin zamanıdır. Başqa vaxt olsaydı atam Məmiş əminin dalınca bizdən birimizi göndərərdi. Ancaq bu dəfə onun özü hərəkətə keçmişdi və belə görünürdü ki, işlər çox ciddidir.

Qərək, Məmiş əmigi ilə yetişdik. Həyətdə qarqaraya bağlanmış heyvərə boz it boğuş səslə hürüb gəlişimizi xəbərlədi. Az keçmiş Məmiş əmi başını qapıdan çıxarıb:

– Keçin də, orada niyə durmusunuz? – deyə səsləndi.

Atam səbirsizliklə:

– Vaxt yoxdur, tez ol maşını çıxart, gedirik! – dedi.

– Hara? – Məmiş əmi eyvana çıxıb qapını arxasınca örtüdü.

– Yengəni doğum evinə çatdırmaq lazımdır, sənə tələs deyirəm!

Mən gözləyirdim ki, bu xəbəri eşidən kimi Məmiş əmi atamdan da betər həyəcanlanacaq, pilləkənləri qaça-qaça düşüb qaraja doğru yüyürəcək. Amma sən saydığını say! O, sanki durduğu yerə mıxlanmışdı, üzündə isə bir budda rahatlığı ifadəsi vardı. Atam bir-iki addım irəli yeridi:

– Məmiş! Niyə gözünü döyürsən?

– H... Mm... Mən bu saat... Gedəmmərəm.

– Nə?

– Gedəmmərəm deyəndə ki... Özün bilirsən... Zəmanə... Benzinin litri əlli qəpiyə qalxıb, təkərlər tamam əldən çıxıblar.

Qulaqlarıma inanmaq istəmirdim, bu dəqiqə yer ayrılısaydı məmnuniyyətlə yerə girərdim. Evdə qalmadığıma görə bərk təəssüf hissi keçirirdim. Mehdi atamın kölgəsinə çəkildi, sanki kölgədə əriyib yox olmaq istəyirdi. «Ona

haqq olur» – deyə fikirləşdim. – «Məmiş əmiyə oxşayan da, onunla dostluq işlədən də odur».

– Belə de! – Atam çoxmənalı bir tərzdə dilləndi. Mənə elə gəlirdi ki, Məmiş əmiyə deyib kənara sıçrayan sözlərin vıyılıtsı eşidirəm. – Keflisən?

– Bir qram da içməmişəm!

Elə bildim ki, atam bu dəqiqə üzünü çevirib gedəcək. Amma o, gözlədiyimin əksinə, sövdələşməyə başladı:

– Neçə manat istəyirsən?

– İyirmi beş manat yetər...

– İyirmi beş manat? Sən aqlını uçurmusan, nədir?

– Bu elə işdir ki... Kənar adam olsa çox istərdim...

– Əlbəttə, əlbəttə! Çox sağ ol, hörmətinə görə...

Tərəflər nəhayət razılığa gəldilər. Məmiş əmi qıvraq hərəkətlə maşını qarajdan çıxardı və biz «Villis»ə əyləşər-əyləşməz sürət götürdü. Bundan əvvəl mən Məmiş əminin bu cür sürətlə maşın sürdüyünü görməmişdim, bundan sonra da görmədim.

Anamı «Villis» ə mindirəndə ağlayıb-sıtqayıb Mehdi də özünü maşına təpdi. Zətən o, maşınla bu cür səfər etmək imkanını əldən verməzdi. Mən də dinməzəcə çıxıb onun yanında qərarlaşdım, evdə tək qalası deyildim ki!

Yolboyu nə atam, nə Məmiş əmi bir kəlmə belə kəsmədilər. Sürətlə işləyən motorun uğultusu, anamın zarıltıları, anamı müşayət edən qonşu arvadın yersiz replikaları da aradakı naqolaylığı arxa plana keçirə bilmədi.

* * *

Doğum evinə çatanda artıq şər qarışmaq üzrə idi. Anamı təkercikli xərəyə uzadıb içəriyə götürdülər.

Atam «Villis» in yanında dayanıb siqaret sümürən Məmiş əmiyə yaxınlaşdı və əlində hazır tutduğu iyirmi beşliyi ona uzatdı. Məmiş əmi heç tövrünü pozmadan pulu

alib pencəyinin döş cibinə qoydu və maşına əyləşib sürüb getdi. Atam bir müddət maşının arxasınca baxdıqdan sonra bizim yanımıza qayıtdı. Biz doğum evinin həyətinə var-gəl eləməyə başladıq. Arada kürəklə həyətin qarını təmizləyən qoca kişi atama irad tutdu:

– Bu uşaqları soyuqdan niyə qırırsan? Çıxın gedin evinizə-əşiyinizə.

Atam matdım-matdım qocanın üzünə baxdı. Sanki onu eşitmirdi, ya da nə dediyini anlamırdı.

Üstündən heç yarım saat keçməmiş uzaqdan «Villis»-in tanış uğultusu eşidildi. Maşın yavaş-yavaş gəib düz bizim yanımızda dayandı. Əmim başını şüşədən çıxarıb hamımıza birdən müraciət etdi:

– Yaxşı, gəlin oturun gedək, daha burda bizlik bir iş yoxdu,- onun səsinə indiki vəziyyətə uyuşmayan şən notlar vardı.

Atam bir az tərəddüddən sonra yüngülcə arxamızdan maşına doğru itələdi:

– Siz gedin, uşaqlar, mən sabah gələrəm.

Mehdi, arxasınca da mən çıxıb maşına oturdum. «Villis» yerindən tərpənərkən əmim dodağının altında atamın qararasınca mızıldandı:

– Zalım oğlu, elə bil doğan bunun özüdür.

* * *

«Villis» rayon mərkəzini tərk edib Başkeçidə doğru yol aldı. Əmim bir-iki dəfə bizimlə zarafatlaşmaq istəsə də bundan bir şey çıxmadı. O, maşının radiosunu işə salıb çox sevdiyi türk mahnıları aramağa başladı və orada dinləməli bir şey tapmadığından radionu söndürüb zümzümə eləməyə girişdi.

Bir xeyli irəliləmişdik ki, o başını çevirib soruşdu:

– Çölə çıxmaq istəyən var? Bax, maşını bir də yalnız kənddə saxlayacam ha!

Bizdən səs çıxmadı. Onda o, maşını saxladı və təkidlə:

– Haydı, çıxın özünüzü boşaldın, – dedi, – kəndə çatanacan maşın saxlamaq yoxdu!

Maşından düşdük. Yolun sağ tərəfi başdan-başa kolluq idi. Bir yerdə kolluğa doğru cığır tapdanmışdı. O cığırla kolluğa doğru bir az getmişdik ki, Mehдинin ayağı nəyəsə ilişdi. Bir an sonra isə onun sevinc dolu cığirtısı eşidildi!

– Velosiped! Məmiş əmi, burda velosiped var!

Məmiş əmi inamsız səslə dilləndi:

– Nə danışırsan, çölün düzündə velosiped nə gəzir?

– Vallah, doğru deyirəm, bir gəlin baxın!

Mehдинin durduğu yerə yaxınlaşdıq. O, velosipedi təkərləri üstə qaldırdı:

– Görürsünüz?

– İşə bax! – Məmiş əmi təəccüblə içini çəkdi. – Özü də qət-təzədir. Bəxtin gətirdi, dostum. Di, götürün velosipedi də, getdik! İşə bax...!

– Bəs sahibi çıxsa necə? – Mehdi özünü elə göstərdi ki, güya tərəddüd eləyir.

Məmiş əmini hirs götürdü:

– Nə sahib, adə, nəyin sahibi? Sən də lap atan kimi danışırsan, – sonra nə fikirləşdisə sakit səslə əlavə elədi, – sahibi çıxar qaytarıb verərsən, dəmiri yeməyəcəksən ki!

Velosipedi maşına qoyduq. Yol uzununu Mehdi dil boğaza qoymur, öz möcüzəvi tapıntısı barədə danışırdı. Onun gözlərinin parıltısını maşının salonunun zəif işığında da aşkar görmək olurdu. Sevinməyə dəyərdi, bu əsl «Ukrayna» velosipediydi, özü də yağın içində. Əmim də Mehdiylə səs-səsə vermişdi...

O vaxtlar mağazada velosipedin üzərinə indiki kimi qiymət kağızı vurmurdular. Onun qiymətini zavoddaca

birbaşa «rama» nın üstünə həkk edirdilər. Əyilib diqqətlə tapdığımız velosipedin qiymətinə baxdım:

«Tsena – 25 rub.» yazılmışdı...

Tüklüçə

...Yöndəmsiz, darısqal kafenin havası materiyanın bütün xüsusiyyətlərini almışdı – onu gözlə görmək, iyləmək və hətta ona toxunmaq olardı.

Tavanın ortasında quraşdırılmış neon lampası öz ətrafını güclə işıqlandırır. Üstü sarı-boz boya ilə rəglənmiş, kiçik dəmir stolları hara gəldi, necə gəldi qoymuşdular. Qırx-qırx beş yaşlarındakı balacaboy, sallaqqarın ofisiyant yaşına və görkəminə uyuşmayan virtuoz bir cəldliklə stolların arasında ora-bura şütüyürdü.

Kafedə ağız deyəni qulaq eşitmirdi desəm düzgün olmazdı. Elə bir hardasa görünməyən bir yerdə, bəlkə də kafenin beton döşəməsinin altında solyar yağı ilə işləyən köhnə bir aqreqat qoyulmuşdu. Hər dəfə içəri kimsə girdiyində bu aqreqatın səsi pəsə enirdi. Demək ki, kafe təzə gələnlə tanış olur. Az sonra uğultu yeni bir həvəslə bərpa olunurdu.

Mən piştaxta ilə üzbəüz, kafenin lap küncündə yarımqaranlıq bir yerdə oturmuşdum. Özüm üçün dünyanın bu hay-küylü hissəciyinə, belə demək mümükünsə, özəl bir baxış bucağı düzəltmişdim... Piştaxtanın ardındakı divara iri, alabəzək reklam plakası vurulub: «Dünyanın aparıcı firmalarının istehsal etdiyi ən keyfiyyətli məişət texnikası. Üç ay müddətinə kreditlə». Plakatta sözügedən texnikanın müxtəlif nümunələrinin şəkli də var idi. Düşündüm ki, işlər bu cür davam eləsə üç ay yox, yç il müddətinə belə bu texnikanın pulunu ödəyə bilmərəm. Sözü açığı, bu kafedə

kondisioner, yaxud tozsoran maşınla maraqlanacaq elə bir adam gözümdə dəymirdi. Bu plakatu kim vurmuşdu ora, nə məqsədlə vurmuşdu, Allah bilir.

– Olar, qədəş? – Qəfildən böyrümdə peyda olmuş birisi boş kətilə işarəylə soruşdu və cavab gözləmədən kətili altına çəkib oturdu.

– Olar, niyə olmur, – gec də olsa cavab verdim. Gərək cavab verməyəydim, çünki zamanında deyilməmiş bütün sözlər kimi, bu sözlərdə də bir ironiya səsləndi. Təzə tanışım sınaıyıcı nəzərlərlə üzümə dikildi, görsün kifayət qədər ritorik bir sualı cavablandırmaqda onunla məzələnmirəm ki? Bir qədər üzümə baxdıqdan sonra sakitləşdi, deyəsən ziyanız adam olduğumu özü üçün yəqinləşdiridi.

Öz növbəmdə macal tapıb mən də onu nəzərdən keçirdim. Gombul da var, gombul da. Bu adam o qədər kök idi ki, xəmir kündəsi kimi kətilə yayılmışdı. Ətli sifə-tində üzünün cizgilərini müəyyənləşdirmək mümkün deyildi. Balaca siçan gözünə oxşayan gözləri vardı, heç şey ifadə etmirdilər. Başının keçəlini örtmək üçün sol qulağının üstündəki saçları uzadıb sağa daramışdı.

Bəmbəyaz köynəyin yaxası az qala qarnına kimi açıq idi. Adamın üzünü, boynunu, sinəsini – başından başqa hər yerini tük basmışdı, nağıllardakı Tüklücəyə bənzəyirdi.

Bir az kirimiş oturduqdan sonra Tüklücə siqaret yandırdı. Dərindən bir qullab vurub tüstünü ağzından ehmalca, buğum-buğum havaya buraxdı. Tüstü buğumu birdən-birə havaya qarışmadı, tavanın altına yığılıb, ordan ətrafa yayılmağa başladı.

– Nə içirsən? – nəhayət Tüklücə dilləndi. Yenə də cavab gözləmədən əlini uzadıb önümdəki butulkanın etiket olan tərəfini özünə sarı çevirdi.

– Araq, – dedim. Deyəsən yenə gecikmişdim. Ancaq bu dəfə o, buna əhəmiyyət vermədi. Tüklücə bütün vücu-

du ilə (boynu o qədər yoğun idi ki, dönmürdü) çevrilib ofisiantı səslədi.

Ofisiant bir göz qırpımında su kimi axıb özünü yetirdi. O xırda addımlarla ancaq çox sürətlə yeriyirdi, elə bil altında təkercikləri var idi. Tüklücə şişman barmağı ilə araq araq şüşəsini göstərərək:

– Bizə iki şüşə bu araqdan ver, iki piti ver, pendir, göy-göyerti, sonra canım sənə desin, turşu ver, hə, iki şüşə də mineral su ver, – dedi.

– Başqa bir şey lazım deyil ki? – Ofisiant növbətçi frazasının səsləndirdi. Tüklücə eləcə əlini yellədi.

Ofisiant öz təkerciklərini işə salıb uzaqlaşdı.

– Nə işlə məşğulsan? – Tüklücə bütün diqqətini mənə yönəltdi.

«Sənə nə?», öz-özlüyümdə düşündüm və hündürdən əlavə elədim:

– Heç, azad sənətkaram.

Bu sözləri deyərkən üzümdə mümkün olan qədər neytral bir ifadə yaratmağa çalışdım. Çünki artıq yavaş-yavaş hirsələnməyə başlayırdım. Açıq görünürdü ki, bu adam gombul olduğu qədər də vecsiz biridir.

Yenə sükut çökdü. Arada Tüklücə çevrilib arxaya baxdı, görsün ofisiant bizi yaddan çıxarmayıb?

– Niyə soruşmursan, bəs, mən nəçiyəm?

«Balığın başısan» – özlüyümdə deim. Ancaq özümü o yerə qoymadan soruşdum:

– Nəçisən?

– Tənqidçiyəm, ədəbiyyat tənqidçisi.

Fikirləşdim ki, əcəb yerdə axşamlamadım?! Doğrusu, bu tənqidçi tayfasını görəndə başıma ağrı uyur. Tənqidçinin üzünə tüpürürsən elə bilir göydən yağış yağır. O, buna məhkumdur, çünki əlindən-g...dən bir iş gəlmir. Yox, bəlkə də gəlir. Tənqidçi tanıyıram ki, yazdıqlarından ətrafa elə bir iy saçır, Allah göstərməsin! Məlum deyil adam öz

fizioloji ehtiyacını ödəyir, yoxsa yazı yazır. Adam isə heç özünü o yerə qoymur. Onun-bunun adından məqalələr yazır, özünü təriflədir, başqalarını tənqid eyləyir.

– Demək tənqidçisən...

– Hə də, tənqidçiyəm. Mənə istənilən teksti ver, mən onu kefin necə istəyir, ya tərifləyim göyə qaldırım, ya da heç-puç eləyim.

– Kefin istəyən kimi?

– Bəli, kefin istəyən kimi.

– Onda, day bu tənqidçilik olmadı ki...

Tüklücə qabağından yeyən adama oxşamırdı:

– Bəs nə oldu?

– Parazitlik oldu. Sən kefin istəyən kimi tənqidçilik edirsənsə, demək ki parazitsən.

– Çox sag ol, çox minnətdaram, –Tüklücə yalançı dil-ağz elədi.

Üstündən az keçmiş ofisiant yeyib-içəcəkləri gətirdi, stolun üstünə düzdü. «Başqa bir şey lazım deyil ki?» – ənənəvi sualını verib əkildi. Tüklücə əlinin cəld hərəkətilə araç şüşəsinin qapağını açdı, araqdan stəkanlara süzdü və öz stəkanını qaldırıb belə bir nitq irad elədi:

– Mən səni anladım. Sən köhnə estetikanın adamısan. Sən və sənin kimilər qloballaşmanı və kompüterləşməni görmürsünüz. Görmək istəmirsiniz. Yeni estetikanın ideya və emosional tərkibi barədə də yanlış fikirdəsiniz...

Dedi. İçdi.

– Köhnə estetika deyəndə nəyi nəzərdə tutursan?

– Məsələn, sən əgər məni öz hekayənin mənfii qəhrəmanı kimi qələmə alsan, mənim nə qədər fiziki çatışmazlıqlarım varsa, hamısını sadalayacaqsan. Oxucuda mənim haqqımda pis bir təsəvvür yaradandan sonra keçəcəksən başqa mətləblərə. Elədir, elə deyil?

Adama Kvazimodanın şöhrəti dinclik vermirmiş. Ancaq gərək ki, indilərdə Hüqo da köhnə estetikanni adamıdır.

Daha dərinə varmadan:

– Elə deyil, – dedim, – mən məsələni necə var elə də təsvir eləyəcəyəm. Tüklüçə dinmədi. Yalnız üzünü turşutdu. Deyəsən, bu da onu qane etmirdi. Artıq mən də onu tanımağa başlamışdım. Bu həmin tiplərdəndi ki, biçarə Umberto Ekonun quyruğundan tutub it leşi kimi o kafe sənin, bu çayxana mənim sürüyürdülər. Ax, Umberto! Sən-siz bizim bir günümüz olmasın. Sən xəyalplov imişsən, Umberto, səndən doymaq olmur. Bir cənc və istedadlı şair barəndə şer də qoşub.

Qamışlar durur dik-dik,
Sərçələr edir cik-cik,
Sən Umberto Ekosan
Biz – postmodernistlərik.

Stolumuza miskin görkəmdə birisi yaxınlaşdı. Səntir-ləyirdi.

– Əssalamün əleyküm.

– Əleyküm salam, – ikimizin əvəzinə də cavab verdim.

– Allah, Məhəmməd yolunda, qardaş, mənə bir çörək pulu...

Bayaqdan içimdə toparlanmış hirsim ağzımdan eşiyyə püskürdü:

– Bir sənin yerin əksik idi!

– Mənnən elə danışma, mən seyid nəvəsiyəm.

– Tanıyıram sizləri, – artıq ovqatım tamam təlخ olmuşdu, – leytenant Şmidtin uşaqları. Gəl otur, bu da tənqidçidir, sizin söhbətiniz yaxşı tutar.

Sonuncu sözləri deyəsən qışqıra-qışqıra demişdim. Görünməyən aqreqatın səsi tamam kəsilmişdi.

Durub çıxdım. Qarıya çatanda bir anlığa dönüb indi-cə oturduğum yerə baxdım. Tüklücə ağzında bir çəngə gö-yərti arxamca baxırdı.

O vaxtdan o kafeyə getməyi özümə haram buyur-muşam.

* * *

Əziz oxucum, bilirəm hövsələn dardı, zaman indi sürət zamanıdır, sənin uzun-uzadı, sicilləmə şeylərə qulaq asmağa nə həvəsin var, nə də vaxtın. Bütün bunları nəzərə alaraq, mən hekayəni «O vaxtdan o kafeyə getməyi özümə haram buyurmuşam» cümləsi ilə bitirmişdim. Amma, ney-ləməli ki, bu dünyanın gedişatı, bəzən, adamı öz iradəsinin əksinə hərəkət eləməyə sövq edir. Ona görə də, məni məzur tut, qınama, hövsələni bas və məni axıra kimi dinlə. Düşünəcəksən ki, bu darnan-gorun arasında bu adam niyə qarayaxalıq edir, amma, dinləməyə dəyər.

Kafedə baş verənlərin üstündən beş-altı ay keçmişdi və bu hadisəni də tama-kamal unutmuşdum. Yay ayları idi, mən şəhərin kafeyəbənzər kaktakomblarını tərək edib, Başkeçidə dincəlməyə getmişdim. Hərçənd, dincəlmək de-yəndə bir qədər gurultulu çıxır. Çünki, Başkeçiddə olma-dığım bir il müddətində burada nə qədər toy olmuşdu, yas düşmüşdü, gərək bir-bir bu evlərin hamısına dəyəydim. Öz eloğluluq borcumu ödəyəydim. Bundan başqa kəndimiz-dən xeyli aralıda yerləşən Hacı Əfəndi pirini ziyarət etmə-liydim ki, bəlkə Hacı Əfəndinin üzünün suyuna Allah su-çumdan keçə, günahlarımı bağışlaya. Kənddə buna bənzər bir çox xırda-para işlərim də vardı.

Sabah saatları idi, kənddəki evimizin eyvanında qon-şumuz Osman kişi ilə oturub çay içirdik. Osman kişidə mə-nim ən çox xoşuma gələn o idi ki, onunla saatlarla, heç kəl-mə kəsmədən oturub birgə susmaq olurdu. Dünyanın özü

qədər qədim idi. Osman kişidən təvəllüdünü soruşanda deyirdi ki, «Niqalayın vaxtında anadan olmuşam».

Bir xeyli susandan sonra Osman kişi öz qocaman səsilə ətrafa:

– Bu dünya qəlibdi, qəlib, – dedi, – bu qəlibə dolub biz də dünyaya oxşayırıq. Niyə dedi bu sözləri, nə üçün dedi bilmirəm. Fikirləşirdim ki, bu qəlibə, deyəsən, Osman kişidən çox töküblər. O artıq öz qəlibinə sığışmırdı və bu dünyaya get-gedə daha az oxşayırdı.

– Yenə nolub, Osman kişi, – kəndimizdə məmə deyəndən pəpə yeyənə, hamı onu belə çağırırdı. O biri qocalar «əmi», «baba», «qağa» idilər, bu eləcə «Osman kişi» idi.

O, eyvanın məhəccərindən tutub dikəldi. Əlini qaşının üstünə tutub öz həyətlərinə doğru bir qədər baxdıqdan sonra alçaqdan, öz-özünə mızıldanmış kimi dedi:

– Gəl, gedək mənə kömək elə, atı yerdən qaldıraq. Yazıqdı, qanqarğışdı.

Doğrusu bir şey kəsdirəmmədim – necə yəni «atı yerdən qaldıraq». Ancaq, artıq Osman kişi yola düzəlmişdi, ağır-ağır eyvanın pilləkənlərini enməkdə idi. Odur ki, daha bir söz soruşmadan, tələsik özümü ona çatdırdım. Qolundan tutub ona kömək eləmək istədim. O, hirsle qolunu çəkdi.

– Özüm düşərəm, narahat olma!

Beləcə, o irəlidə, mən də onun arxasınca lal-dinməz yeriyib onların həyətinə çatdıq. Osman kişinin bayaqkı sözlərinin mənasını da, bayaq mənə yersiz görünən hirsinin səbəbini də mən yalnız onun atını görəndən sonra anladım.

Aman, ya Rəbb! Bu həmin at idimi ki, yeriyəndə yer titrərdi, kişnərtisi qulaq batırdı? O at idimi ki, iyirmi dörd dürlü yerışı vardı, od parçasıydı, qaranlığı işıqlandırardı. Osman kişi nahaqdan onun adını «Qəmər» qoymamışdı ki... Yaxınlarda qələmə aldığım şer parçasını xatırladım:

Hər şeyə öyrəşmək olarmış, abi,
Ah çəkmək siqara içməkdən gözəl,
Faninin içində meyxana dibi,
Qəm yemək Qəmər at minməkdən gözəl.

Doğrudan da, bu dünyada Qəmər atı minməkdən gözəl nə ola bilərdi? Yalnız ah çəkmək və qəm yemək!

Belə at idi Qəmər at!

Həmin Qəmər indi, yerə yatdımı, daha özü qalxa bilmirdi. Boş yerə deməyiblər ki, dəvə böyükdür, yağırı da böyükdür. Qəmərin qocalığı başqa atlara baxanda daha müdhiş və daha acınacaqlı görünürdü. Yer-yer tükləri tökülmüşdü, beli donqarlanmışdı, arıqlayıb çöpə dönmüşdü. Dəstə-dəstə üstünə qonmuş mığmığaları qovmağa heç cəhd belə etmirdi.

Sahibini görəndə Qəmər oxrandı, bulanıq baxışları bir an işıqlanan kimi oldu. Dartındı ki, özünü yerdən üz-sün, bacarmadı. Yalnız dizləri üstə qalxa bildi. Osman kişi əlində hazır tutduğu yabanın sapını tələsmədən atın qarnı altından bu biri tərəfə keçirtdi, başı ilə işarə etdi ki, mən də bu tərəfdən yabanın sapından yapışım.

– Hazırsanmı?

– Hazıram, Osman kişi!

– Di, onda, ya Allah!

İkimiz də güc verdik. At öncə qabaq ayaqlarının üstünə qalxdı, özünü tarazladıqdan sonra, elə bil canına təpər gəldi. Tamam ayağa durdu. Başını aşağı-yuxarı yelləyərək Osman kişinin qoluna, sinəsinə toxundurdu. Sanki, minnətdarlıq edirdi. Osman kişi nəvaziş göstərmək əvəzinə yenə də ətrafa:

– Ölüb qurtarmaz andır, – dedi, – bunun da canı qurtula, mənim də!

Bu sözlər Osman kişinin ağzından çıxar-çıxmaz onun 14-15 yaşlarındakı nəvəsi (hər şeyə burnunu soxduğuna

görə mən onun adını Pinkerton qoymuşdum) hay-küylə bir dəstə adamın əhatəsində həyəətə daxil oldu. Dəstə birbaşa Qəmər in dayandığı səmtə yönəldi. Hələ ata çatmamış Pinkerton əlini ata doğru uzatdı, sevincək səslə, az qala qışqıraraq:

– Budur, sizə dediyim at, – dedi.

Dəstə ata çatıb dayandı. İçlərindən birisi Qəmər in böyür-başına hərlənərək onu müştəri gözü ilə süzməyə başladı. Əlini şappıltı ilə atın tərkinə vurdu, nə üçünsə onun qabaq ayaqlarını yüngülcə təpiklədi, sonra dişlərinə baxdı.

– Qocadı, çox qocadı...

– Erməni üçün nə fərqi var, cavan ya qoca – Pinkerton artıq sövdələşməyə girişmişdi, – onsuz da kəsib kolbasa düzəldəcəklər də, minib çapmayacaqlar ki...

– Mən demirəm ki, minib-çapacaqlar. Cavanın cavan qiyməti var, qocanın qoca.

Məsələ mənimçün tam aydınlaşdı. Əvvəllər, hələ erməni – azərbaycanlı davası düşməyən vaxtlarda Başkeçidə ermənilər gələrdilər. Onlar kəndlərdə əldən düşmüş, qoca, şikəst olmuş atları dəyər-dəyməzə alıb şanlı Hayastana aparırdılar. Orda bu atların ətindən kolbasa düzəldirdilər, dərisindən ayaqqabı tikirdilər. Müxtəsər, bu atları işə keçirdirdilər. Axı bizlər nə at əti yeyən idik, nə at dərisindən başmaq tikən.

Erməni – azərbaycanlı davası qopandan sonra ermənilərin ayağı Başkeçiddən də kəsildi. Ancaq, müqəddəs yer heç zaman boş qalmır. İndi bu atları özümüzünkülər alır, aparıb Ermənistanın sərhəddində onlara satırdılar.

– Bu at onsuz da bu gün-sabahlıqdı, bir münasib qiymət de əlaq, – dəstənin içindən kimsə Pinkertona müraciət etdi.

Bu səsi eşidəndə sinəmin altında elə bil, nəşə qımıldandı. Belə hal mənə ancaq, özümü naqolay hiss etdiyim vaxtlarda olur, bu nəşə qımıldanır, qımıldanır sinənim al-

tında. Mənə az qala fiziki ağrı verir, bütün bədənım lərzəyə gəlir.

Bu səs sanki çoxdan unuduğum yaramaz bir yuxudan qopub gəlirdi. Dönüb səs gələn tərəfə baxdım və bir anlıq şaşırıdım... Bəli, bu həmin adam idi – Tüklücə. İndi heydən düşmüş, xəstə atları alıb-satmaqla məşğuldur. O başını-gözünü qırxmışdı, əynində dama-dama, qısaqol köynək vardı. Ayaqlarını aralı qoyub dayanmışdı.

Ona diqqət kəsildiyimi görüb üzünü mənə çevirdi. Sifətinin allanmağından bildim ki, o da məni tanıyıb, ancaq özünü tanınamazlığa vurub.

Mənə yer eləyən, əslində Tüklücənin gəlib Başkeçiddə at alveri ilə məşğul olması deyildi. Erməni gələ bilmir, bu gəlir. Nolar?! Mənə yer eləyən o idi ki, bunlar Osman kişini – atın əsl sahibini bir tərəfdə buraxıb, Qəmərın taleyini 14 yaşlı Pinkertonla müzakirə edirlər. Bəlkə Qəmər o qədər qoca və yararsız hesab edilirdi ki, Tüklücə onun haqqında Osman kişi kimi ciddi bir adamla söhbət açmağa lüzüm görmürdü. Bəlkə də, Osman kişinin özünü belə söhbətlər üçün artıq ciddi adam kimi qəbul etmədilər, Allah bilir. Başımı çevirib Osman kişiyyə baxdım. O, əlindəki yabaya mətərislənilib dalgın nəzərlərlə Tüklücəni süzürdü...

Daha bu sövdələşmənin sonunu gözləmədim. Məndən ötrü bu mərəkə artıq öz əhəmiyyətini itirmişdi. Odur ki, sakitcə sivişib öz evimizə doğru addımladım. Arada çevrilib geriyyə baxdığımında Tüklücənin eynən kafədə olduğu kimi, arxamca zilləndiyini gördüm. Yalnız ağzında bir çəngə göyertinin yeri əksik idi.

Ertəsi gün məni yuxudan Pinkertonun səsi oyatdı. Başımın üstündə dürüb səsləyirdi. Dünənki sövdələşmədən bir şey soruşmağa macal tapmamış:

– Səni Osman kişi çağırır, – dedi, – deyir gəlsin, atı yerdən qaldırmağa kömək eləsin...

Kitabın içindəkilər

Min yol mənə söylər (*roman*)5

Hekayələr

Devri – aləm və bir gün153

Veyil dərəsi164

Velosiped185

Tüklücə199

MÜASİR AZƏRBAYCAN NƏSRI

Etimad Başkeçid
Min yol mənə söylər...
Roman və hekayələr

Bakı – Mütərcim – 2012

Kitab «Mütərcim» NPM-də səhifələnmiş və çap olunmuşdur.

Nəşriyyatın direktoru – Telman Vəlixanlı

Nəşriyyat redaktoru – Əliş Mirzallı

Bədii tərtibat – Sabirə İsrailova

Çapa imzalanıb: 17.05.2012. Format: 84x108 1/32. Qarnitur: Times.
Həcmi: 13,25 ç.v. Tiraj: 500. Sifariş № 55. Qiyməti müqavilə ilə.

**TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA
MƏRKƏZİ**

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125
596 21 44; 497 06 25; (055) 715 63 99
e-mail: mutarjim@mail.ru

www.mutercim.az